

Куполнитѣ гробници при Мезекъ

отъ Б. Филовъ

Селото Мезекъ, което има около 600 души жители, лежи около 6 клм. юго-западно отъ гара Свиленградъ, близко до гръцката граница, въ подножието на най-крайнитѣ източни разклонения на Родопитѣ. Непосрѣдствено надъ селото, на юго-западъ отъ него, се издигатъ стрѣмно значителни височини, които се групиратъ около най-високия връхъ на Родопитѣ въ тази мѣстность, а именно Куртъ-кале (702 м.). Отъ Мезекъ презъ планината води сега новопостроениятъ пѣтъ за Куртоленъ и отъ тамъ за долината на Арда. На една височина надъ самото село се намиратъ развалинитѣ на една сравнително добре запазена сръдновѣковна крепостъ.

Въ околността на селото се намиратъ нѣколко могили (обр. 1). Най-значителната отъ тѣхъ е могилата Малъ-тепе („Иманярска могила“), която се издига юго-източно отъ селото на разстояние около единъ клм. и достига височина 14 метра при диаметръ около 90 метра. Друга една могила, съ височина 12-70 метра и диаметръ около 80 метра, известна подъ името Селската могила, се издига почти въ самото село, на източния му край, до шосето за Свиленградъ. Въ нивитѣ северно отъ селото се намира една група отъ три по-малки могили, разположени въ единъ редъ близко една до друга. Въ подалечната околностъ на селото се намиратъ сжщо така нѣколко малки могили, разположени обикновено по височинитѣ.

Името на Мезекъ стана известно за пръвъ пѣтъ въ археологическата наука презъ 1908 година, когато селото се намирало още въ турска територия, въ връзка съ откритата въ неговата околностъ бронзова статуя на глиганъ.¹⁾ Статуята била намѣрена отъ жителя на селото Ангелъ Чобана още презъ 1903 година въ непосредствено съседство съ могилата Малъ-тепе.²⁾ За да я укрие по-добре, намѣрвачтъ заровилъ статуята въ двора на кжщата си, като запазилъ само краката, които сж били отчупени. По-неже населението на селото е било чисто българско, селянитѣ не съобщили за тази ценна находка на турскитѣ власти, а се опитали да я пренесатъ въ България.³⁾ За тази цель тѣ изпращатъ единия кракъ на глигана въ Плов-

¹⁾ Гл. О. Hamdy, Le sanglier de Meuzek, Rev. arch. 1908, I, 1—3. Статуята на глигана е описана подробно по-доле.

²⁾ Споредъ едно писмо отъ Ал. Кипровъ, обнародвано отъ Г. Баласчевъ (Старогракийски светилища и божества, София 1932, 6), статуята била намѣрена още въ 1902 година.

³⁾ Подробности по тоя въпросъ съобщава О. Hamdy, цит. съч. 2.

дивския музей, за да разбератъ, дали музеятъ е готовъ да откупи статуята за своитѣ сбирки. Обаче пренасянето на цѣлата статуя, която е тежала 177 кгр., презъ границата тайно отъ турскитѣ власти срещнало голѣми затруднения и не могло да бжде извършено. Презъ това време и турскитѣ власти узнали за находката, обаче не успѣли да събератъ по-точни сведения за нея. Едва презъ месецъ юлий 1907 год. единъ офицеръ отъ мѣстния турски гарнизонъ, подпоручикъ Решидъ Ефенди, успѣлъ да убеди Ангелъ Чобана да му покаже статуята. По такъвъ начинъ тя била извадена на яве и отнесена въ Отоманския музей въ Цариградъ. Само единиятъ кракъ на глигана бѣ останалъ въ Пловдивския музей, дето той се пазеше до 1931 год., когато управлението на музея го предложи и изпрати на Отоманския музей въ Цариградъ въ замѣна съ единъ гипсовъ отливкъ отъ цѣлата статуя.

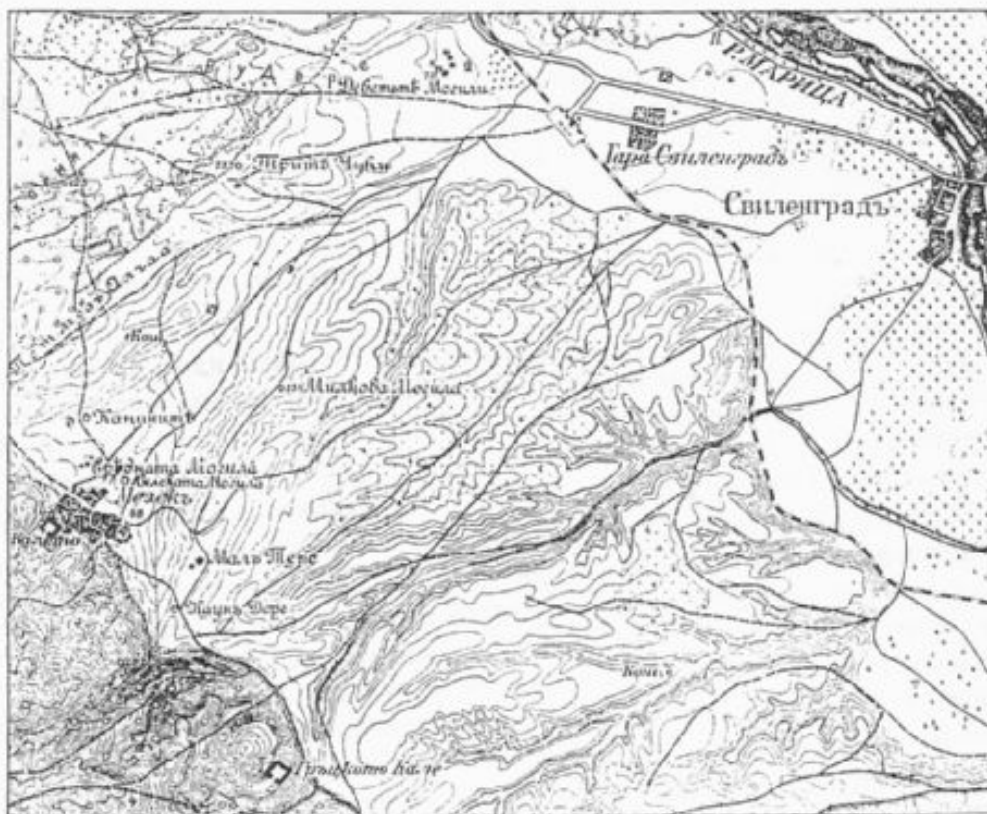
Откриването на статуята наложило да се изследва по-подробно нейното мѣстонахождение. Съ тази работа се заелъ Теодоръ Макриди, сега директоръ на музея Бенаки въ Атина, който тогава е билъ на служба въ Отоманския музей въ Цариградъ. Понеже Макриди не бѣ обнародвалъ никакъвъ отчетъ за своитѣ изучавания въ Мезекъ, азъ се отнесохъ до него съ молба за нѣкои сведения, които той бѣ така любезенъ да ми изпрати веднага заедно съ нѣкои фотографии и скици, правени презъ време на разкопкитѣ му въ Мезекъ. За тѣзи сведения, които допълватъ нашитѣ собствени изучавания и които г-нъ Макриди ми позволи да използвавамъ въ настоящия трудъ, изказвамъ му и на това мѣсто моята най-голѣма благодарностъ.

Макриди посетилъ Мезекъ на два пѣти, презъ августъ и въ края на октомврий 1909 година, и двата пѣти подпомогнатъ парично отъ тогавашния съветникъ на френската легация въ Цариградъ, Auguste Vore. При първото си пѣтуване той се ограничилъ да направи само единъ сондажъ на мѣстото, дето билъ откритъ глиганътъ, и да откупи единия кракъ, който не билъ предаденъ заедно съ статуята. При второто си посещение въ Мезекъ той предприелъ и разкопки, които продължили около месецъ и половина, обаче разкопкитѣ не могли да бждатъ завършени, тъй като поради болестъта на тогавашния директоръ на Цариградския музей, Хамди бей, който наскоро се поминалъ, Макриди билъ принуденъ да се завърне въ Цариградъ. Презъ време на разкопкитѣ той разкрилъ стената, която е ограждала могилата Малъ-тепе (гл. по-доле), безъ да успѣе да проникне въ вътрешността на могилата. Освенъ това започналъ да разкопава и друга една малка могила, която се намирала около 300 метра северно отъ Малъ-тепе. Обаче презъ нощта селянитѣ ограбили гроба, който се намиралъ въ тази могила, тъй че Макриди можалъ само да констатира, че погребението е било извършено чрезъ изгаряне на трупа и да запази гърлото отъ единъ глинень сждъ, на което е било гравирано името ΙΣΤΙΝΙΟΣ. Този предметъ е запазенъ сега въ Цариградския музей.

Всичко това, както и самото име на могилата Малъ-тепе, поддържало убеждението на селянитѣ, че около тази могила или въ самата нея трѣбва да е било скрито нѣкакво имане, и по тази причина тѣ непрестанно сж тършували около нея. Презъ 1921 година Георги Маджуновъ изровилъ близо до

могилата дълъгъ бронзовъ прѣтъ — частъ отъ голѣмъ канделабъръ, — който предалъ въ Народния музей въ София. Други селяни сжщо така опитвали своето щастие въ околността на могилата, додето най-после нѣкои отъ тѣхъ попадатъ точно на входа на голѣмата каменна гробница, която се е намирала въ могилата.

Откриването на гробницата е станало при следнитѣ обстоятелства. На 18 януарий 1931 година, срещу Богоявление, жителитѣ на селото Карамфилъ Демиревъ, Константинъ Христовъ Киряковъ и Вангелъ Петровъ, последниятъ отъ които е билъ селски пждаръ, отиватъ да копаятъ край могилата, близо

Обр. 1. — Карта на околноститѣ на Мезекъ.

Abb. 1. — Karte der Umgebung von Mezek.

до мѣстото, дето по-рано копалъ и Макриди, за да опитатъ, дали нѣма да намѣрятъ нѣщо. Този пѣтъ щастieto имъ се усмихнало, тѣй като тѣ скоро открили една бронзова статуйка на сатиръ и другъ единъ бронзовъ прелметъ въ видъ на цвѣтна чашка. Тѣзи два предмета, както се указа отпосле, сж служили за украшение на голѣмъ бронзовъ канделабъръ, вѣроятно на сжщия канделабъръ, отъ който произхожда и бронзовиятъ прѣтъ, откритъ презъ 1921 год. отъ Георги Маджуновъ. Насърчени отъ този успѣхъ, тримата другари на другия денъ продължили разкопкитѣ и скоро стигнали до входа на гробницата, която за тѣхъ била една голѣма изненада. Отначало тѣ се уплашили и не посмѣяли да влезатъ въ гробницата, тѣй като подзе-

мието, което се откривало предъ тѣхъ, било съвсемъ тъмно, а тѣ нѣмали и фенеръ. Единъ отъ тѣхъ отива да съобщи за откритието на кмета на селото. Кметътъ, заедно съ учителя Ангелъ Запряновъ и още нѣкои селяни, взематъ фенери, отиватъ на могилата и влизатъ първи въ гробницата. На тѣхнитѣ разкази, особно на разказитѣ на учителя Ангелъ Запряновъ, се дължатъ всички сведения, съ които ние днесъ разполагаме, за да установимъ, какво е било разположението на намѣренитѣ въ гробницата предмети, тъй като тѣзи предмети не сж били запазени на мѣстата си, но сж били събрани и пренесени въ общината. На всѣки случай отъ разказа на свидетелитѣ се установява, че всичко, каквото е било намѣрено, е било грижливо прибрано и запазено. При все това изглежда, че нѣкои отъ присѣтстващитѣ все пакъ сж успѣли да взематъ незабелязано нѣкои по-дребни златни предмети „за споменъ“. Това се вижда отъ обстоятелството, че нѣкои златни предмети отъ гробницата бѣха попаднали въ рѣцетѣ на нѣкои златари отъ Хасково, отъ които тѣ можаха да бждатъ откупени за Народния музей. Други такива предмети сигурно сж били укрити или стопени, обаче тѣхното количество не може да бжде голѣмо.

На другия день, 20 януарий, въ селото случайно идва по работа проф. Г. Данаиловъ, който пръвъ научва за това важно откритие и главно по негово настояване е било съобщено за тѣзи находки и на Народния музей въ София. Известието за тѣхъ се получи въ София едва на 23 януарий. Още на другия день авторътъ на настоящитѣ редове заедно съ уредника на Народния музей Д-ръ Ив. Велковъ и архитекта на музея Д-ръ Ал. Рашеновъ заминахме за Мезекъ, за да прегледаме гробницата и да приберемъ намѣренитѣ въ нея предмети. При идването ни въ Мезекъ ние констатирахме преди всичко, че гробницата въ Малътепе, която се указа отлично запазена, е кръгла куполна гробница съ кошеровиденъ куполъ отъ типа на микенскитѣ куполни гробници, съ дълъгъ коридоръ и две прддверия. Намирахме се следователно предъ едно откритие, което имаше извънредно голѣмо научно значение. По тази причина още повече трѣбваше да се съжالياва, че откриването на гробницата не е станало въ присѣтствието на компетентно лице, което да отбележи всички важни въ подобни случаи обстоятелства въ връзка съ намѣренитѣ въ гробницата предмети. Ние заварихме гробницата вече напълно разчистена и всички предмети пренесени въ общината. Въ гробницата не намѣрихме нито кости, нито пепелъ, нито пъкъ каквито и да било други предмети. Обаче отъ разпита на свидетелитѣ можа да се установи, че въ гробницата, главно въ коридора, е имало доста много кости и то, споредъ свидетелитѣ, кости отъ коне, които били твърде много изгнили и за това не могли да бждатъ запазени. Между тѣхъ е имало, както изглежда, и жбѣ отъ коне, тъй като единъ такъвъ жбѣ видѣхме у единъ отъ митническитѣ чиновници, който твърдѣше, че го е взелъ отъ гробницата. На всѣки случай трѣбва да се съжالياва, че на запазенитѣ въ гробницата кости не е било обърнато по-голѣмо, внимание и че тѣ, доколкото е било възможно, не сж били прибрани заедно съ другитѣ предмети. Освенъ това ние констатирахме, че за влизането въ гробницата е била отворена дупка само въ горната част на входа. Останалата частъ отъ входа

стоеше още затворена съ голъми каменни плочи. Следъ като разпоредихме вхoдътъ да бѣде наново затрупанъ, за да не може да се влиза въ гробницата, додето предприемемъ нужнитѣ въ случая разкопки и по-подробни проучвания, ние прибрахме открититѣ предмети и се завърнахме въ София.

Първитѣ по-подробни сведения за гробницата въ Малъ-тепе се явиха въ ежедневната преса непосредствено следъ откриването на гробницата, а именно въ вестникъ „Зора“, бр. 3466 отъ 25 януарий 1931 год.¹⁾ и въ следния бр. 3467 отъ 26 януарий.²⁾ Въ сжщностъ тѣзи броеве бѣха излъзали на 27 и 28 януарий, обаче споредъ тогавашната практика тѣ носѣха по-раншна дата.³⁾ Наскоро следъ това въ сжщия вестникъ (бр. 3474 отъ 5 февруарий) се появи едно съобщение, че на върха Куртъ-кале при Мезекъ била открита още една куполна гробница. Споредъ това съобщение, на 30 януарий, по инициативата на учителя Василь Ботевъ отъ с. Куртоленъ, една група отъ около 30 души селяни отъ сжщото село, начело съ поменатия учитель, отишли на върха Куртъ-кале и предприели разкопки въ една могила, обрасла съ вѣковни дървета, въ която именно открили въпросната гробница. Това съобщение засили още повече интереса къмъ находкитѣ отъ Мезекъ. Очевидно бѣше, че ние се намирахме предъ важни въ научно отношение открития, които налагаха не само едно по-основно проучване на дветѣ гробници, но така сжщо и на другитѣ старини и могили въ околността на Мезекъ.

На 13 февруарий авторътъ на настоящитѣ редове държа въ Археологическия Институтъ една сказка върху значението на находкитѣ отъ Мезекъ, която бѣ удостоена съ присѣтствието на Н. В. Царь Борисъ, на Н. Ц. В. княгиня Евдокия и на Н. Ц. В. князь Кирилъ.⁴⁾ Това височайше внимание улесни въ голъма степенъ задачата на Археологическия Институтъ да намѣри нужнитѣ срдства за едни по-обширни разкопки въ околноститѣ на Мезекъ. Още на 25 мартъ с. г. ние заминахме заедно съ Д-ръ Ив. Велковъ за Мезекъ, за да проучимъ преди всичко по-подробно гробницата въ Малъ-тепе. Въ продължение на десетина дена, до 5 априлий с. г., съ помощта на една група работници, ние разчистихме напълно входа на гробницата, произведохме нѣколко сондажа въ нейната вътрешностъ, открихме два непожтнати гроба подъ нейния подъ и можахме по такъвъ начинъ да съберемъ всички данни за нейния строежъ и за нейната история.

¹⁾ А. Запрянковъ, Какъ е била намѣрена гробницата въ Малъ-тепе при с. Мезекъ.

²⁾ Ив. Велковъ, Тракийската гробница отъ Малъ-тепе.

³⁾ Първото кратко съобщение за откритията въ Мезекъ се яви още въ бр. 3464 на в. Зора отъ 23 януарий 1931 год. По-подробни сведения за тѣзи открития даде Г. Баласчевъ въ брошурата си „Старотракийски светилници и божества въ Мезекъ, Глава-Панега, Мадара, Царичана и другаде, и тѣхното значение“, София 1932, 3—21. За жалостъ изложението на Баласчевъ е пълно съ грѣшки и недоразумения. Между другото, той счита гробницата отъ Малъ-тепе за светилище на Бендида! Трѣбва да се съжалява, че подобни дилетантски работи все още могатъ да минаватъ у насъ като научни трудове.

⁴⁾ Отчетъ за тази сказка бѣ даденъ въ вестникитѣ La Bulgarie, бр. 2258 отъ 14 февр. 1931, Зора, бр. 3483 отъ 15 февр. и Свободна Речъ, бр. 2078 отъ 15 февр. Гл. и моята статия „Значението на новитѣ археологически находки отъ Свиленградско“, в. Миръ, бр. 9182 отъ 17 февр. 1931 г.

Презъ лѣтото, отъ 30 юний до 4 августъ, изучванията въ околността на Мезекъ бѣха продължени подъ мое лично ръководство съ участието на архитекта Ал. Рашеновъ, на музейния фотографъ Г. Трайчевъ и на учителя А. Запряновъ. Презъ това време бѣха снети фотографически снимки и планове не само отъ гробницата въ Малъ-тепе, но така сжщо и отъ гробницата на Куртъ-кале, както и отъ крепостта надъ Мезекъ. Освенъ това, отчасти съ наемни работници, отчасти съ една група отъ 10 трудоваци, разкопахме първата отъ тритѣ могили северно отъ селото, въ която сжщо така открихме разрушена каменна гробница. Усилията ни обаче да намѣримъ по-значителни следи отъ античното селище, което трѣбва да е съществувало при Мезекъ, останаха безплодни, макаръ да направихме на много мѣста сондажи въ околността на Мезекъ съ тази целъ. Въ връзка съ тѣзи издирвания ние се натъкнахме на нѣколко стари гроба, разположени на височината „Итанската барчина“, на югъ отъ селото, които сжщо така разкопахме. Тѣ се указаха отъ късно-римската епоха (гл. по-доле). Започнахме сжщо така разкопаването и на по-голѣмата могила северно отъ селото. Следъ негово заминаване разкопкитѣ на тази могила бѣха продължени и завършени отъ учителя А. Запряновъ.

На следната 1932 година разкопкитѣ въ околността на Мезекъ бѣха продължени подъ ръководството на Д-ръ Ив. Велковъ. Този пътъ тѣ се извършваха съ една група трудоваци отъ 50 души и съ сръдства, които бѣха отпуснати отчасти отъ фонда за научни цели при Университета. Разкопкитѣ продължиха отъ 15 май почти безъ прекъсване до 15 октомврий и имаха за обектъ голѣмата Селска могила въ Мезекъ. Обаче очакванията, че и въ тази могила ще се открие нѣкоя каменна гробница, не се оправдаха. Могилата изглежда да не е била погребална и за нейното предназначение могатъ да се правятъ само предположения (гл. по-доле). Работитѣ около Мезекъ продължиха и презъ лѣтото на 1933 година пакъ подъ ръководството на Д-ръ Ив. Велковъ. И този пътъ тѣ се извършиха съ една група отъ 50 души трудоваци и бѣха подпомогнати отъ фонда за научни цели при Университета съ една сума отъ 5000 лева. Освенъ нѣкои могили въ непосредствената околностъ на Мезекъ, разкопани бѣха презъ това време и нѣколко могили до гара Свиленградъ, които се указаха отъ римската епоха.

Съ това изучванията въ околността на Мезекъ трѣбваше временно да бждатъ преустановени. Обаче тѣ не могатъ да се считатъ за окончателно завършени и ще трѣбва да се подемаатъ наново при по-благоприятни обстоятелства. Отъ научно гледище налага се да се открие и да се проучи по-подробно чрезъ разкопки и старото тракийско селище, къмъ което е принадлежалъ богатиятъ могиленъ некрополъ на Мезекъ. Само по такъвъ начинъ ние ще можемъ да добиемъ по-ясна представа за културното състояние на онова мѣстно население, чиито гробове намираме въ околността на Мезекъ. Монументалнитѣ каменни гробници свидетелствуватъ за една значителна култура, която ние не познаваме въ други нейни проявления. Обаче очевидно е, че хората, които сж били погребвани въ тѣзи гробници, не сж живѣли въ сламени колиби. Наличността на тѣзи гробници предполага и едно по-зна-

чително селище, въ което ние трѣбва да очакваме и други монументални постройки. Гробницитѣ отъ Малъ-тепе и отъ Куртъ-кале сж безспорно гробници на владѣтели, които трѣбва да сж имали и своитѣ дворци или своитѣ укрепени замъци по височинитѣ надъ Мезекъ. Отъ всичко това ние не успѣхме до сега да откриемъ нищо въ непосредствената околностъ на Мезекъ. Остава ни обаче все пакъ още една надежда — това е крепостъта Куртъ-кале. Запазенитѣ сега развалини отъ тази крепостъ датиратъ действително отъ срѣдновѣковната епоха. Обаче ние успѣхме да откриемъ въ насипа на развалинитѣ, безъ да сме правили още разкопки, единъ фрагментъ отъ глинена остродънна амфора, който указва на IV—III вѣкъ пр. Хр. Имаме, следователно, достатъчно основание да предполагаеме, че крепостъта е много по-стара и че тя датира още отъ античната епоха. Въ полза на това предположение говори не само куполната гробница, която бѣ открита въ близко съседство съ крепостъта, но така също и обстоятелството, че отъ върха Куртъ-кале се вижда съвсемъ ясно въ далечината и могилата Малъ-тепе, въ която бѣ открита другата куполна гробница. Ето защо налага се крепостъта на Куртъ-кале да бѣде проучена по-подробно чрезъ разкопки. Ние не познаваме още нито едно укрепено тракийско селище отъ предиримската епоха. Куртъ-кале, съ богатия некрополъ въ неговото подножие, би могло да бѣде едно таково селище. По тази именно причина неговото по-подробно проучване би могло да има много голѣмо значение за нашата археологическа наука.

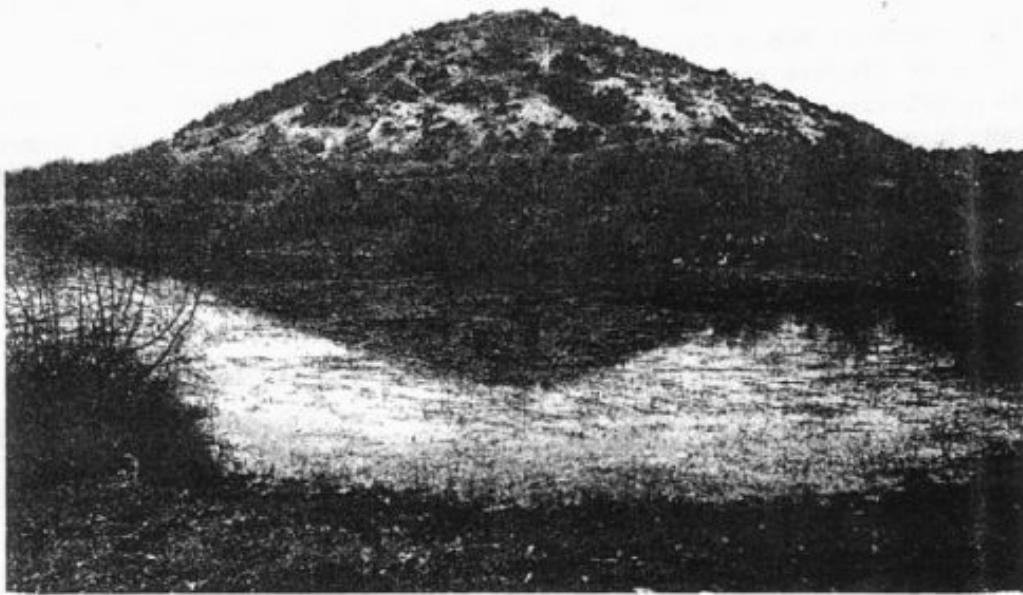
I. Куполната гробница отъ Малъ-тепе

Могилата Малъ-тепе, разположена на разстояние около единъ клм. юго-източно отъ Мезекъ, има правилна конусовидна форма съ височина около 14 метра при диаметъръ на основата около 90 метра (обр. 2). Нейната повърхностъ е обраснала сега съ рѣдки храсти. Прѣстѣта за натрупването на могилата е била взета отъ непосредствената ѝ околностъ, вследствие на което около могилата се е образувалъ доста дълбокъ ровъ, който и сега личи отчасти. При дъждовно време този ровъ се пълни на мѣста съ вода, която се задържа въ него по-дълго време.

Основата на могилата е била обградена съ зидъ, значителни части отъ който сж били разкрити отъ Теодоръ Макриди при неговитѣ разкопки презъ 1909 година (гл. по-горе стр. 2). Зидътъ е достигалъ дебелина около 5 метра и е билъ покритъ отгоре съ голѣми каменни плочи (обр. 3). Той е билъ граденъ отчасти съ ломени камъни, отчасти съ голѣми каменни блокове, които сж били слагани на външната му страна (обр. 4). Този зидъ е билъ разрушенъ по-късно отъ селянитѣ, тъй че презъ 1931 година ние можахме да намѣримъ отъ него само нѣкои незначителни остатъци.

Входътъ на гробницата, която е ориентирана отъ северо-изтокъ къмъ юго-западъ, се намира на северо-източната страна на могилата. Гробницата се състои отъ единъ дълъгъ коридоръ, отъ две четвъртити помѣщения и отъ сжщинската гробница въ дъното, която има кръгла форма и е засводена съ кошеровиденъ куполъ (обр. 5). Цѣлата постройка е дълга 29.95 метра. Тя е

градена отъ голѣми, правилни каменни блокове, които иматъ дължина 1'80 до 1'95 метра, широчина 80 см. и височина 34 до 38 см. Въ разрѣза обр. 5 блоковетъ сж нанесени точно по мащаба. Блоковетъ сж правени отъ не особно твърдъ камъкъ — риолитъ и риолитовъ туфъ¹⁾ — който се срѣща въ три различни цвѣта. Риолитовитъ блокове иматъ сиво-белѣзникъвъ цвѣтъ съ малки лѣскави черни зърна. Блоковетъ отъ риолитовъ туфъ сж или съвсемъ бѣли, или свѣтло-зелени. Бѣлитъ блокове сж въ много по-малко количество и сж употребени главно за първоначалния подъ на гробницата. Другитъ два вида блокове сж употребявани смѣсено въ цѣлата постройка. Блоковетъ сж били вадени, както изглежда, отъ околността на близкото село Карабаа (сега Петрота), дето този видъ камъкъ се намира въ голѣмо коли-

Обр. 2. — Могилата Малъ-тепе.
Abb. 2. — Der Grabhügel Mal-Tepe.

чество и дето вѣроятно е имало стари кариери. Блоковетъ сж били нареждани грижливо единъ върху другъ, безъ хоросанъ помежду имъ. Въ хоризонтално направление тѣ сж били свързвани единъ съ другъ посрѣдствомъ дълги желѣзни скоби, които достигатъ 14 до 18 см. дължина. Въ вертикално направление блоковетъ сж били свързвани съ дебели дъбови скоби. Такива желѣзни и дъбови скоби бѣха констатирани на нѣколко мѣста въ коридора, дето блоковетъ се бѣха отчасти разтрошили отъ натиска на прѣстѣта. Обаче едно по-подробно изследване на начина, по който сж били свързвани блоковетъ единъ съ другъ, не можеше да се направи, тъй като за тази целъ би трѣбвало да се разруши голѣма частъ отъ гробницата. Следователно не може да се каже съ положителностъ, дали всички блокове сж били свързани по-

¹⁾ Видѣтъ на камъка бѣ опредѣленъ отъ проф. П. Бакаловъ.

между си посредствомъ желѣзни и дъбови скоби, както това бѣ констатирано при нѣкои отъ тѣхъ. На всѣки случай строежътъ на гробницата е извънредно солиденъ и само по такъвъ начинъ може да се обясни обстоятелството, че въпреки огромния натискъ на прѣстѣта, гробницата се е отлично запазила. Никждѣ не можахъ да бждатъ констатирани по-значителни измѣ-

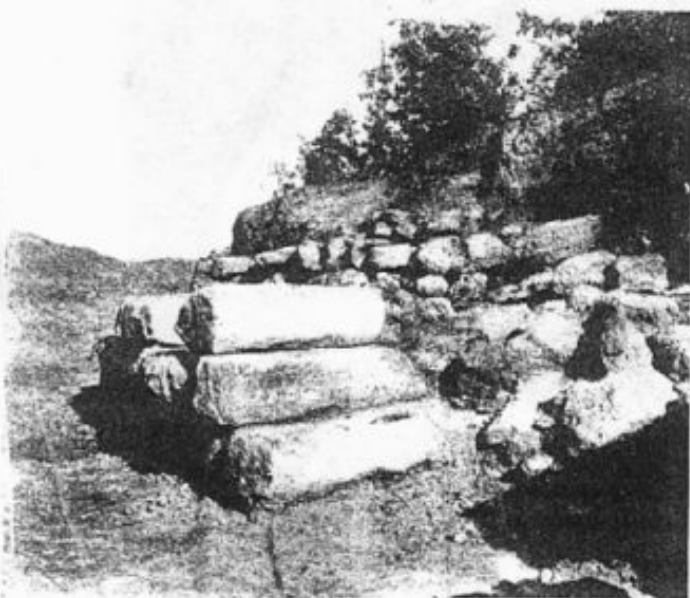
Обр. 3. — Околната стена на Малъ-тепе (фот. Т. Макриди).
Abb. 3. — Die „Krepis“ von Mal-Tepe (Photo Th. Makridi).

ствания на блоковетѣ. Само тамъ, дето камъкътъ съ течение на времето е извѣтрѣлъ, сж се появили пукнатини и частични отчупвания. За жалость, следъ откриването на гробницата, много отъ блоковетѣ бѣха строшени отъ селянитѣ, за да дирятъ въ тѣхъ „имане“. По тази причина гробницата сега е много повече повредена, отколкото въ момента на нейното откриване.

1. Коридорътъ

Коридорътъ, който води къмъ вътрешността на гробницата, е дълъгъ 20·65 м., широкъ 1·55 м. и високъ 2·40—2·60 м. (обр. 6). Той е засводенъ съ тригълъненъ сводъ, образуванъ чрезъ надвесването и косото осичане на по-горнитѣ пластове на каменнитѣ блокове. Това надвесване започва отъ шестия редъ каменни блокове, на височина 1·50 м. отъ пода на коридора. Сводътъ е образуванъ отъ три реда надвесени каменни блокове, които иматъ обща височина 90 см.

Формата на входа се определя сѣщо така отъ надвесенитѣ каменни блокове (обр. 7—9). Въ долната си частъ входътъ е четвъртитъ, но въ горната си частъ

Обр. 4. — Часть отъ околната стена на Малъ-тепе (фот. Т. Макриди).

Abb. 4. — Ein Teil der „Krepis“ von Mal-Tepe (Photo Th. Makridi).

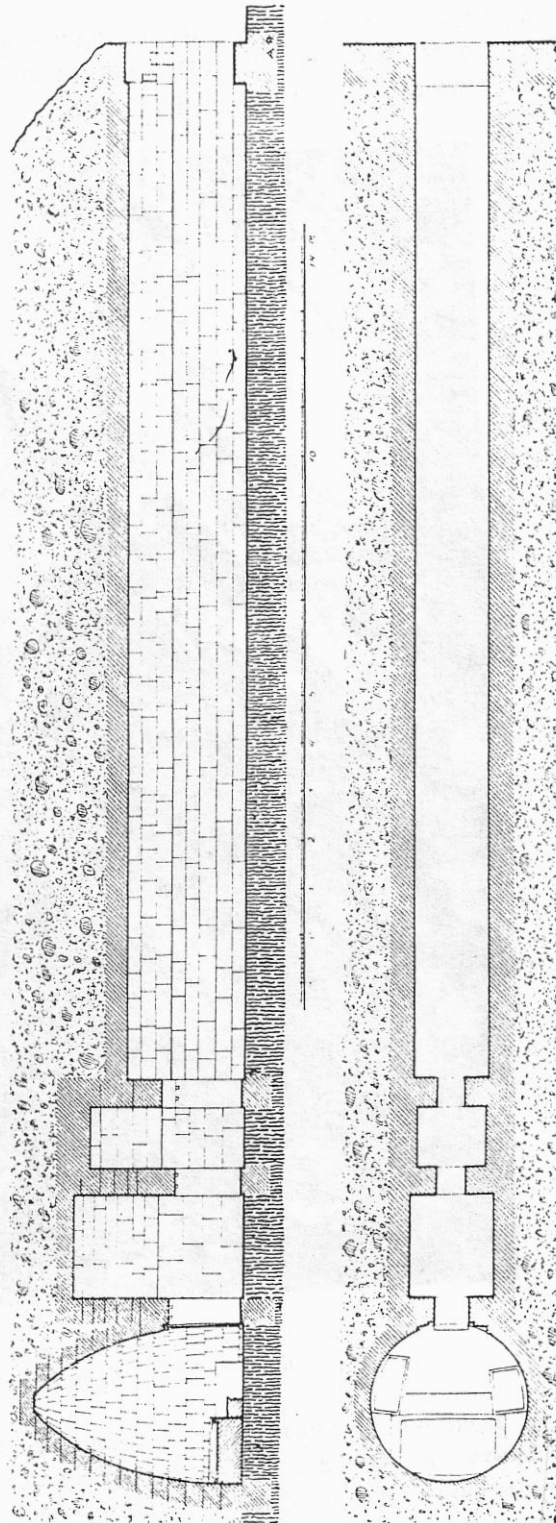
той се стѣснява посрѣдствомъ три обратни стѣпала, образувани отъ третѣ реда голѣми надвесени блокове. Отгоре входътъ завършва съ два прилепнали каменни блока. Широчината на входа въ долната му частъ е 1·55 м., а височината на цѣлия входъ — 2·62 м., отъ които 1·60 м. се падатъ на долната по-широка частъ, а 1·02 м. на горната стѣснена частъ.

При откриването на гробницата е билъ направенъ отворъ само въ горната частъ на входа, като е била изкъртена и разтрошена каменната плоча, която е затваряла тази му частъ. Цѣлата останала

частъ отъ входа бѣ запушена съ каменни блокове, и то по следния начинъ (обр. 8). Върху прага на входа, направенъ отъ единъ единственъ камененъ блокъ (дълж. 1·55 м., шир. 85 см., вис. 28 см.), сж били сложени три помалки каменни блока, високи по 26 см., дебели по 30 см. и дълги 60, 40 и 54 см. Надъ тѣхъ иде втори редъ отъ два само каменни блока, високи по 36 см., отъ които единиятъ е дълъгъ 43 см., а другиятъ — 1·07 м. Надъ тѣхъ е била изправена голѣма каменна плоча, дълга 1·50 м., висока 84 см. и дебела 18 см. По срѣдата на горната си частъ тя показва една неправилна вдлъбнатина, която датира още отъ старо време. Горната стѣснена частъ на входа е била затворена сѣщо така съ каменна плоча, която е била залостена здраво между каменнитѣ блокове на входа. За тази целъ блоковетѣ отъ първитѣ два реда сж били изрѣзани странично на широчина 21 см., за да може

въ тази изрѣзка да влезе и да се закрепи плочата (гл. обр. 8 и 9 въ лѣво на входа). При блоковетъ отъ първия редъ, които сж по-малко надвесени, тази изрѣзка достига дълбочина 19 см. При блоковетъ отъ втория редъ, които сж надвесени съ 22 см. надъ първитъ, изрѣзката достига дълбочина 40 см., тъй че на вътрешната страна тя се съвпада съ изрѣзката на блоковетъ отъ първия редъ.

При това устройство на входа очевидно е, че плочитъ, които сж го затваряли, сж били поставени на мѣстото си преди да бждатъ сложени последнитъ четири реда надвесени блокове, които образуватъ горната част на входа. Съ други думи, тѣзи четири реда блокове сж били сложени най-после, следъ като е била построена цѣлата гробница и следъ като тя е била вече използвана за първото погребение. За да се влезе наново въ гробницата, било е необходимо най-горната плоча на входа да бжде разбита на парчета, тъй като тя по другъ начинъ не е могла да бжде извадена. Тогава вѣроятно е била повредена и лежащата подъ нея по-голяма плоча, която е запазена до сега. Едно повторно затваряне на гор-

Обр. 5. — Разрѣзъ и планъ на куполната гробница отъ Мал-тепе (споредъ арх. Ал. Рашеновъ).
Abb. 5. — Schnitt und Grundriss des Kuppelgrabes von Mal-Tepe (nach Arch. Al. Raschenov).

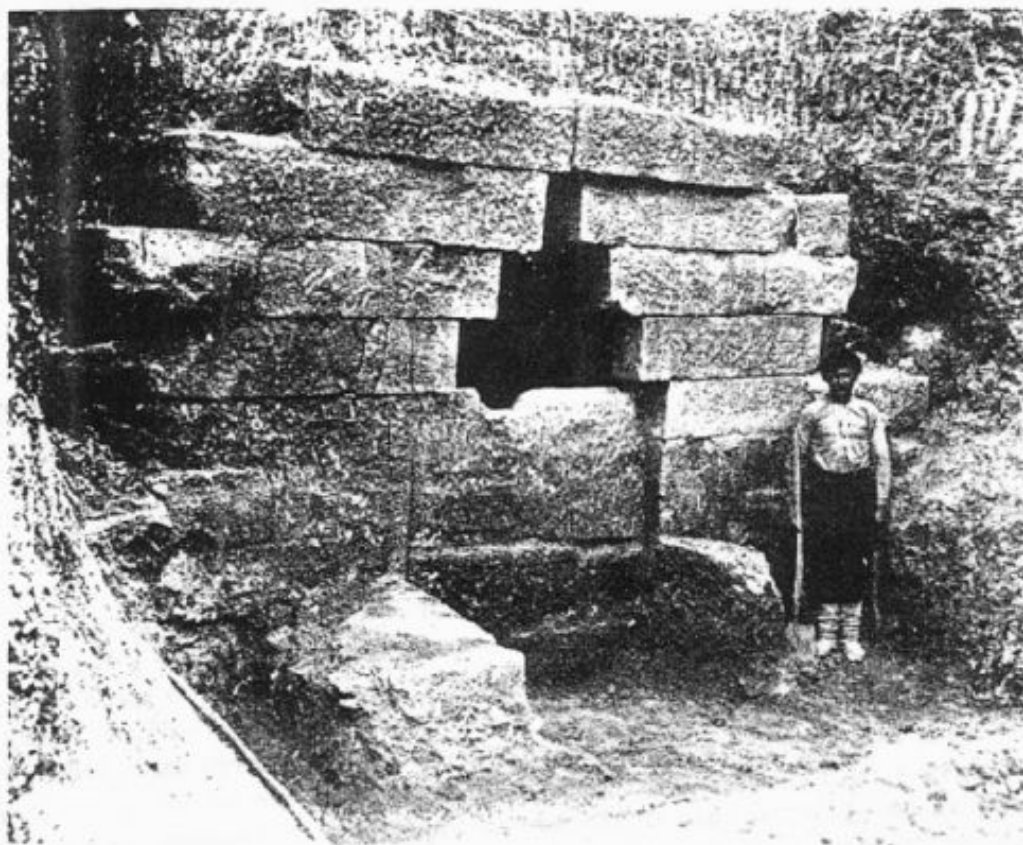
ната частъ на входа по сѣщия солиденъ начинъ не е могло вече да стане, тъй като за тази целъ би трѣбвало да се дигнатъ предварително четиритѣ реда каменни блокове отъ горната частъ на входа.

Обр. 6. — Коридорътъ на гробницата отъ Мал-тепе.
Abb. 6. — Der Korridor des Kuppelgrabes von Mal-Tepe.

При разкопкитѣ, които произведохме, за да разкриемъ цѣлия входъ, ние намѣрихме въ долната му частъ, отстрани на вратата, два зида, поставени перпендикулярно на фасадата на гробницата и градени по-небрежно отъ малки каменни блокове (гл. обр. 7). Зидътъ въ лѣво отъ входа бѣ за-

паченъ на дължина 1.20 м. и височина 70 см. Зидътъ въ дѣсно отъ входа имаше дължина 83 см. и височина 80 см. Лицето и на двата зида бѣ запазено само отъ вътрешната страна, къмъ входа на гробницата. На външната страна лицето на зидоветѣ бѣ разрушено, вследствие на което не можеше да се опредѣли и дебелината на зидоветѣ. Тѣзи зидове, както се вижда и отъ различната строителна техника, произхождатъ отъ нѣкаква по-късна пристройка, прилепена непосредствено до фасадата на гробницата, която е служила може би като украшение на фасадата.

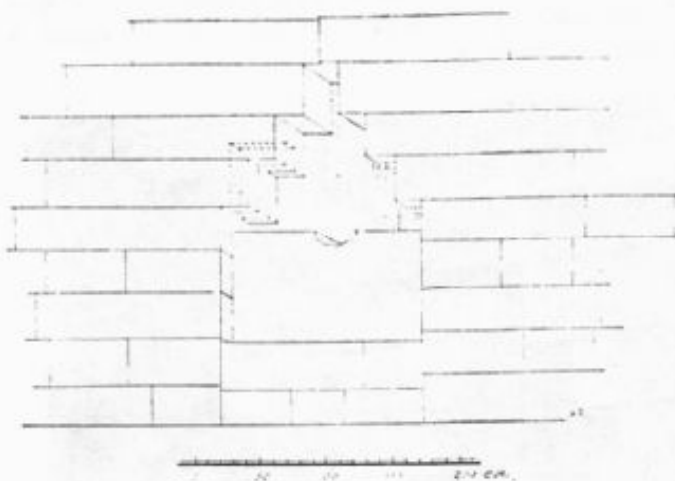
Обр. 7. — Входътъ на куполната гробница отъ Малъ-тепе.

Abb. 7. — Der Eingang des Kuppelgrabes von Mal-Tepe.

Всичко това показва, че входътъ на гробницата първоначално не е билъ затрупанъ съ прѣстъ. Макаръ и да е билъ зазиданъ, достъпътъ къмъ него е билъ за известно време свободенъ. Само по такъвъ начинъ въ гробницата сж могли да бждатъ извършени нѣколко погребения. Едва въ по-късно време, когато погребенията сж били преустановени, входътъ е билъ затрупанъ окончателно съ прѣстъ и е останалъ въ това състояние до откриването на гробницата презъ 1931 год. обстоятелството, че както при входа, така и въ вътрешността на гробницата бѣха намѣрени многобройни златни и бронзови предмети, показва, че следъ нейното окончателно затрупване никой не е влизалъ въ нея, за да я ограби. Изпочупването и разхвърлянето

на намъренитѣ въ нея предмети трѣбва да е станало презъ време на последното погребение въ нея, обаче предметитѣ все пакъ сж били оставени на мѣстото си.¹⁾

Въ насипа предъ гробницата ние намѣрихме следи отъ изгаряне, горени кости отъ голѣмо животно (конь?), две глави отъ голѣми горени желѣзни гвоздеи съ диаметръ

Обр. 8. — Входътъ на куполната гробница отъ Малъ-тепе.
Abb. 8. — Der Eingang des Kuppelgrabes von Mal-Tepe.

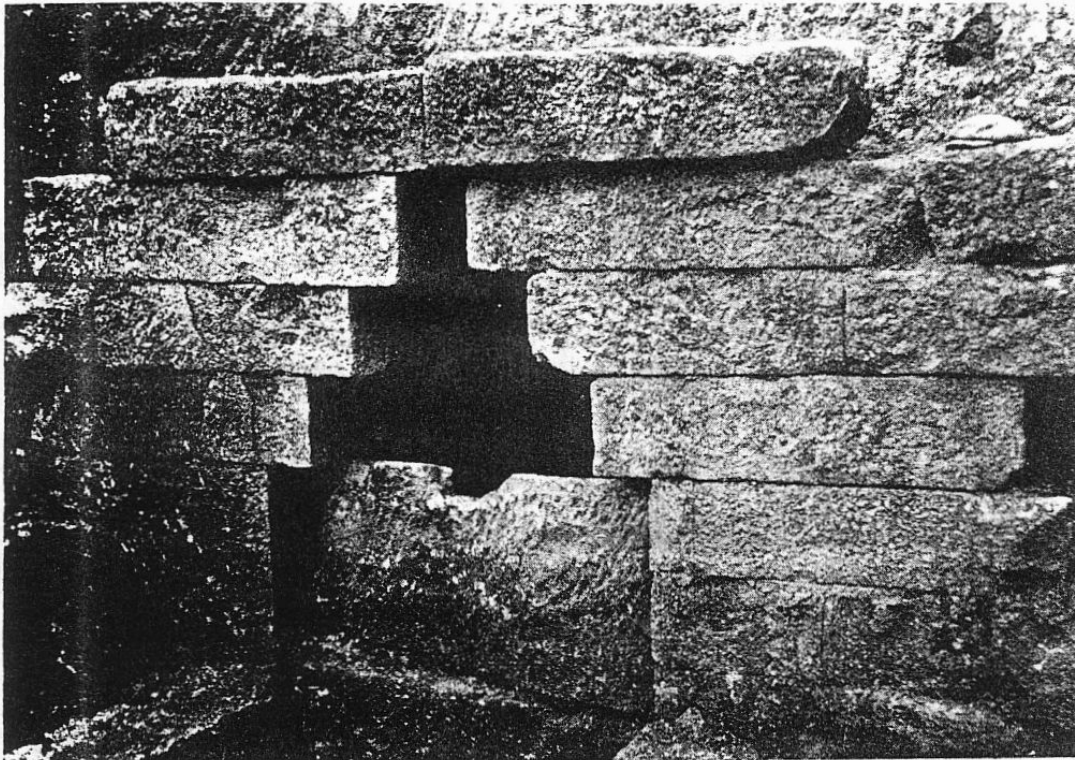
на главитѣ около 5 см.; нѣколко парчета горено желѣзо, фрагментъ отъ голѣмо глиненъ сждъ съ червенъ цвѣтъ, дъно отъ по-малѣкъ глиненъ сждъ съ сжщия цвѣтъ и фрагментъ отъ грубъ сиво-черъ глиненъ сждъ съ грубо загладена повърхность, направенъ отъ зле изпечена глина съ голѣмо количество пѣсѣчни зърна. Намѣренъ бѣ освенъ това и единъ бронзовъ кржгъ съ диам. 14 см., пробитъ въ страна отъ центъра, който е служилъ вѣ-

роятно за подставка или похлупакъ на нѣкакъвъ бронзовъ сждъ. На по-голѣма височина, наравно съ горния край на входа, намѣрихме и бедрена кость отъ голѣмо животно, вѣроятно пакъ отъ конь. Всички тѣзи предмети изглеждатъ да сж попаднали случайно въ насипа предъ входа на гробницата. Подътъ на коридора бѣ покритъ съ голѣми, отдоле грубо одѣлани каменни плочи, дълги 87—92 см., широки 67—103 см. и дебели 20—36 см. Между тѣзи плочи бѣ намѣрена и една каменна врата, счупена на три части (обр. 10). Тази врата е била поставена първоначално безъ съмнение на единъ отъ входоветѣ на дветѣ четвъртити отдѣления на гробницата, вѣроятно на втория входъ, на който тя отговаря и по своитѣ размѣри (вис. 1.36 м., широка доле 83, горе 81 см.). Едва по-късно тя е била употребена като плоча въ

¹⁾ По поводъ на откриването на гробницата въ Малъ-тепе, Ал. Раловъ обнародва въ в. Утро, бр. 7293 отъ 11 декемврий 1933 година нѣкои сведения, които му били дадени още презъ 1911 година отъ стария харманлийски гражданинъ дѣдо Милковски, личенъ приятель на П. Р. Славейковъ. Дѣдо Милковски си спомнялъ, че къмъ 1868 година, когато той кореспондиралъ съ П. Р. Славейковъ, по оня край ставало дума за нѣкакви иманяри, които открили нѣкъде едно подземие съ много сждове, човѣшки и животински статуи отъ бронзъ, сребро и злато, между които се намирала и една голѣма свиня-глиганъ. Отъ тия находки иманяритѣ презъ 1868—1875 год. вадили и отнесли за продажъ въ Одринъ нѣколко голѣми бронзови кани, а и много други скъпи работи, които продали въ Цариградъ. Дѣдо Милковски още тогава ходилъ нѣколко пжти въ Свиленградъ, за да изучи тази работа, но не успѣлъ да се добере до истината и да узнае, кои точно и отъ къде сж били тѣзи иманяри. Едва при откриването на бронзовия глиганъ при Мезекъ му станало ясно, че тия нѣща произхождали отъ Малъ-тепе.

Възъ основа на всичко това Раловъ приема, че гробницата отъ Малъ-тепе, която той погрѣшно смѣта за светилище, била открита и ограбена отъ иманяри още презъ 1866—1868 го-

пода на коридора. Това обстоятелство показва, че каменниятъ подъ на коридора е билъ прибавенъ въ по-късно време, когато гробницата е била преустроена. Както ще видимъ по-нататъкъ, това нѣщо се потвърждава и отъ други съображения. На всѣки случай прѣстѣта, която е образувала пода на коридора, е била насипвана, както това можа да бжде констатирано при направенитѣ отъ насъ разкопки.

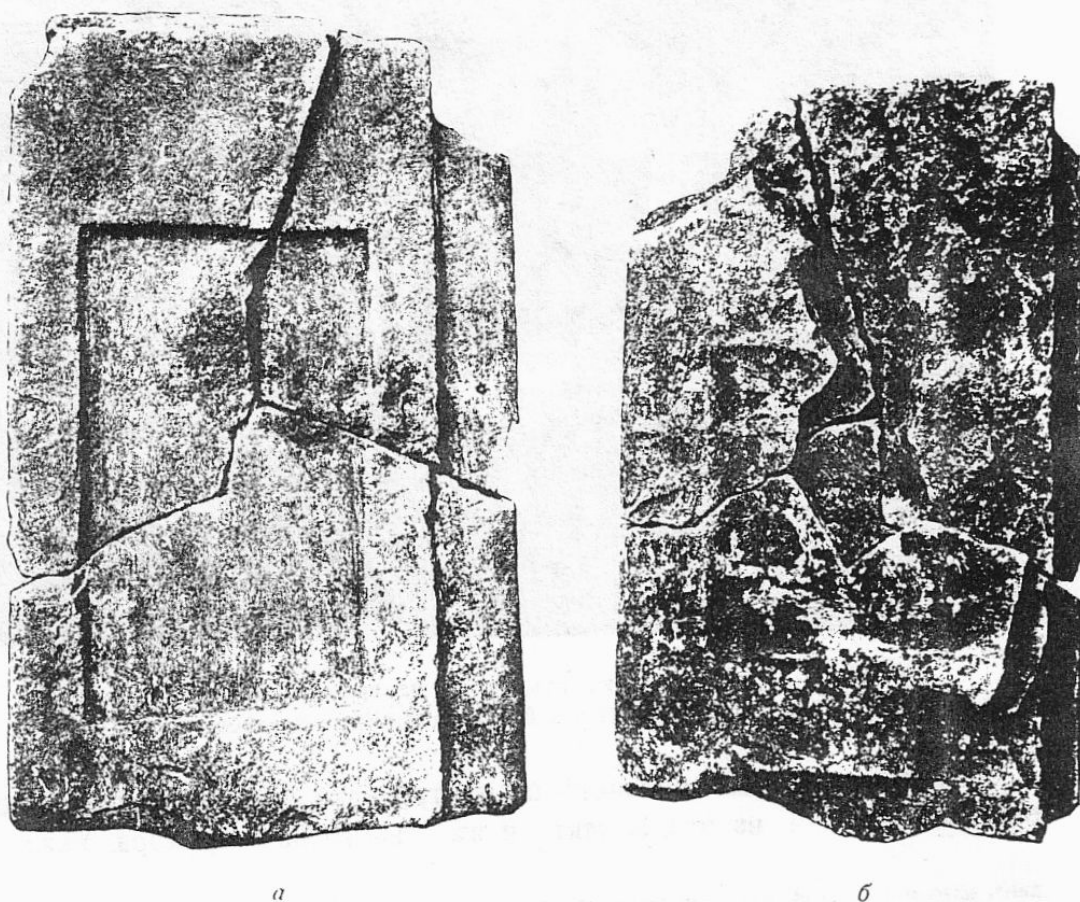
Обр. 9. — Горната частъ отъ входа на гробницата отъ Малъ-тепе.
Abb. 9. — Der obere Teil des Eingangs des Kuppelgrabes von Mal-Tepe.

За да изследваме основитѣ на постройката, ние направихме сондажи отъ дветѣ страни на входа, както и въ дъното на коридора. Указа се, че

дина, като предметитѣ отъ нея били постепенно изваждани и продавани въ Пловдивъ, Одринъ и Цариградъ. Глигантъ сжщо билъ изваденъ отъ тамъ, но „поради малоценността си“ (!) или „поради страхъ и суевѣрието на малджинитѣ“ билъ наново заровенъ въ земята.

Ние смѣтаме, че на разказитѣ на дѣдо Милковски, които иматъ чисто иманярски характеръ, не може да се отдава голѣмо значение. Възможно е слуховѣтѣ, за които той говори, да сж били предизвикани презъ 1868 година отъ нѣкоя находка, подобна на тази отъ Малъ-тепе. Обаче отъ нищо не личи, че въпроснитѣ предмети сж били намѣрени тъкмо въ Малъ-тепе. Независимо отъ това, не трѣбва да се забравя, че разговоритѣ между дѣдо Милковски и Ал. Раловъ сж ставали презъ 1911 година, когато вече е било известно за намирането на бронзовия глиганъ отъ Мезекъ и това обстоятелство е могло да повлияе върху споменитѣ на дѣдо Милковски, който говори за статуи на различни животни, но отъ тѣхъ си спомня само тъкмо за една свиня-глиганъ. На всѣки случай, ако гробницата отъ Малъ-тепе е била действително открита презъ 1868 година, въ нея по никой начинъ не биха били оставени всички ония предмети, които бѣха намѣрени презъ 1931 година.

основитѣ се състоятъ отъ два до три реда грубо одѣлани каменни блокове, които иматъ обща височина отъ 64 до 78 см. (въ лѣво отъ входа три реда блокове съ височина 20, 25 и 30 см., въ дѣсно отъ входа само два реда блокове съ височина 32 и 34 см., въ дѣното на коридора сжщо два реда блокове съ височина 35 и 43 см.). По такъвъ начинъ основитѣ образуватъ единъ по-широкъ цокълъ, върху който се издигатъ стениѣ на коридора. Основитѣ се издаватъ навънъ отъ стениѣ около 33 см. и образуватъ по този начинъ единъ бордюръ край стениѣ по цѣлата дължина на коридора.

Обр. 10. — Каменната врата отъ Малъ-тепе (предна и задна страна).
Abb. 10. — Die Steintür von Mal-Tepe (Vorder- und Rückseite).

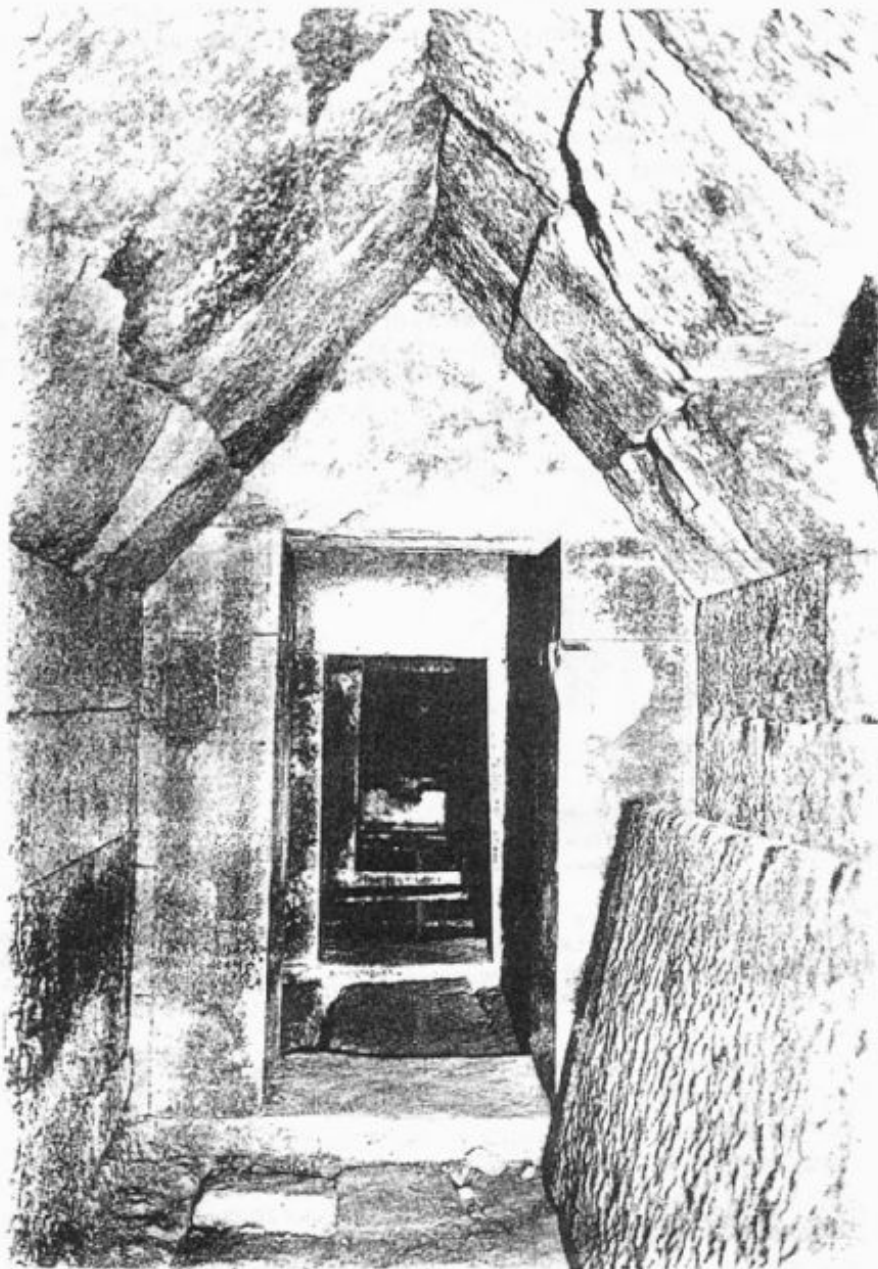
Плочитѣ, съ които впоследствие е билъ покритъ подътъ на коридора, сж нагодени между тѣзи бордюри и за това тѣ сж широки само 87—92 см., додето останалата широчина на коридора се заема отъ бордюритѣ на основитѣ.

2. Дветѣ четвъртити отдѣления.

Първото четвъртито отдѣление, което се намира въ непосредствено съседство съ коридора (обр. 11), е широко отпредъ 1·48 м., въ дѣното 1·50 м. и е дълго 1·26 м. То е засводено по сжщия начинъ както и коридорътъ, съ навесени и косо осѣчени каменни блокове, наредени въ 5 реда, съответно

на което има и по-голяма височина отъ коридора, а именно 3.20 м. Между коридора и това отдѣление се намира входъ, широкъ доле 83 см., горе 78 см.,

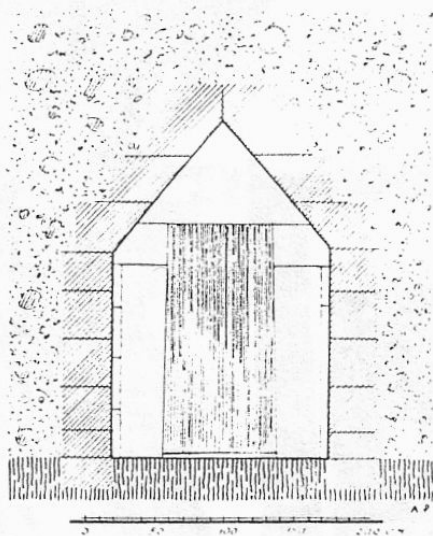

Обр. 11. — Погледъ презъ двѣ четвъртити отдѣления на гробницата отъ Малъ-тепе : въ дъното се вижда каменното легло въ кръглото отдѣление на гробницата.
Abb. 11. — Blick durch die beiden viereckigen Kammern von Mal-Tepe; im Hintergrunde sieht man das Steinbett in der Rundkammer der Grabanlage.

високъ 1.66 м. и дълбокъ 60 см. (обр. 12). По рамкитѣ на входа, нито отвътре, нито отвънъ не се забелязватъ никакви следи отъ приспособление за

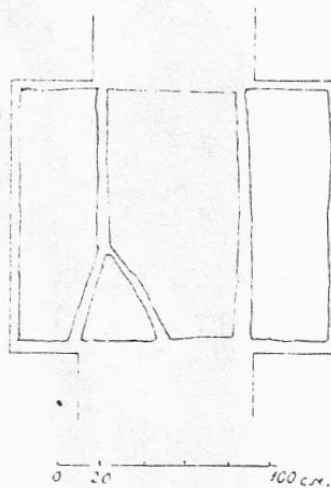
окачване на нѣкаква врата. Трѣбва да се приеме, следователно, че входътъ е билъ затварянъ само съ каменна плоча. И действително една такава огромна каменна плоча (размѣри $170 \times 100 \times 21$ см.) се намѣри предъ самия входъ, изправена до северната стена на коридора (обр. 11, въ дѣсно). При откриването на гробницата тази плоча, споредъ показанията на свидетелитѣ, лежала предъ входа на пода на коридора. Предъ нея се намирало едно дебело полуизгнило дърво, дълго 81 см., съ диаметръ 10 см., което сжщо така е запазено (обр. 26, въ лѣво).

Подътъ на това отдѣление бѣ покритъ само съ три голѣми, грубо одѣлани каменни плочи, между които оставатъ широки неправилни фуги (обр. 13). Плочитѣ иматъ дължина 1·10 до 1·22 см., широчина 37 до 54 см. и дебелина

Обр. 12. — Входътъ къмъ първото четвъртото отдѣление.

Abb. 12. — Der Eingang zur ersten vier-eckigen Kammer.

Обр. 13. — Подътъ на първото четвъртото отдѣление.

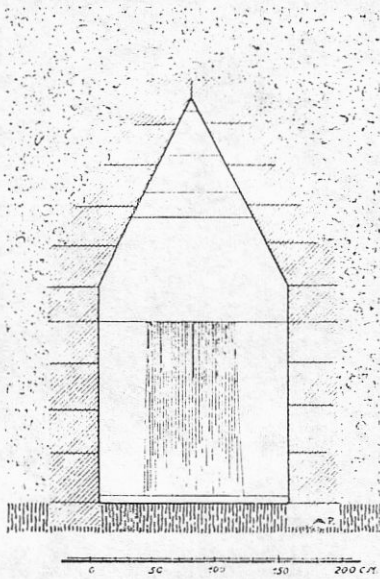
Abb. 13. — Der Boden der ersten vier-eckigen Kammer.

25 до 30 см. Една по-голѣма неправилна тригълна дупка, която остава между първитѣ две плочи, е затворена съ отдѣлна плочка.

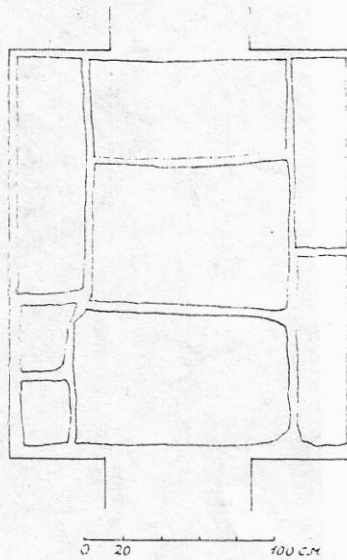
Ние дигнахме тѣзи плочи и въ прѣстѣта подъ тѣхъ намѣрихме горени кости, вжглени и многобройни други предмети, които показваха, че на това мѣсто е било извършено погребение съ изгаряне на тѣлото. Описание на намѣренитѣ предмети даваме по-доле. Подъ прѣстѣта, която образуваше единъ пластъ, дебелъ не повече отъ 5 см., открихме втори подъ, направенъ отъ много добре прилепнали и гладко одѣлани блокове отъ съвсемъ бѣлъ риолитовъ туфъ. Очевидно бѣ, че ние се намирахме предъ първоначалния подъ на гробницата, който по-късно констатирахме както въ второто четвъртото отдѣление, така и въ сжщинската кржгла гробница. Вториятъ подъ отъ грубо одѣлани каменни плочи е билъ прибавенъ, следователно, по-късно, следъ извършеното на това мѣсто погребение. При това ние констатирахме още, че първоначалниятъ подъ отъ бѣли плочи е минавалъ и подъ прага на входа, като е навлизалъ съ 26 см. въ коридора, следъ което той се пре-

кжсва. Това обстоятелство показва най-добре, че коридорътъ, както забелязахме и по-горе (стр. 15), първоначално не е билъ постланъ съ плочи и че неговиятъ подъ, както и подътъ на цѣлата гробница, е лежалъ съ около 30 см. по-низко отъ сегашния. Каменната настилка въ коридора, която по материалъ и обработка се схожда напълно съ втория подъ въ останалитѣ отдѣления на гробницата, е билъ поставенъ едновременно съ него.

Второто четвъртито отдѣление е малко по-обширно: то е широко 1.77 м., дълбоко 2.12 м. и високо 3.52 м. Засводено е по сжщия начинъ както и първото четвъртито отдѣление. Входътъ между тѣзи две отдѣления има малко по-малки размѣри (обр. 14): той е широкъ доле 78 см., горе 72 см., високъ

Обр. 14. — Входътъ къмъ второто четвъртито отдѣление.
Abb. 14. — Der Eingang zur zweiten viereckigen Kammer.

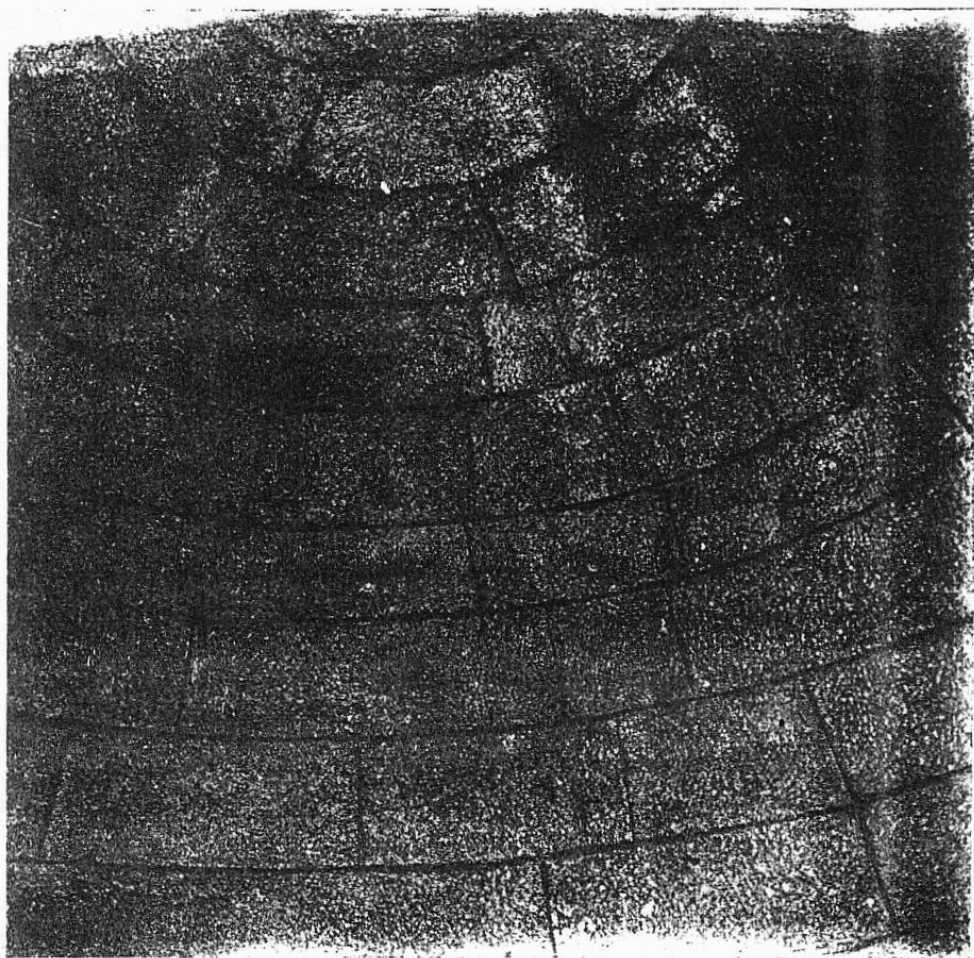
Обр. 15. — Подътъ на второто четвъртито отдѣление.
Abb. 15. — Der Boden der zweiten viereckigen Kammer.

134 см. и дълбокъ 60 см. Този входъ сжщо така трѣбва да е билъ затварянъ само съ каменна плоча. За тази целъ е служела вѣроятно каменната плоча въ видъ на врата, която по-късно е била поставена въ пода на коридора (гл. стр. 15 и обр. 10). Въ дѣсно отъ входа, върху северната стена на отдѣлението, се забелязва доста ясно отпечатъкъ отъ човѣшка ржка, направенъ съ тъмна боя върху стената.

Подътъ на второто четвъртито отдѣление бѣ образуванъ пакъ отъ нѣколко грубо одѣлани каменни плочи съ широки неправилни фуги помежду имъ (обр. 15). Подъ този подъ намѣрихме пакъ богато погребение съ изгаряне на тѣлото, а подъ него — първоначалния подъ отъ бѣли, гладко одѣлани и добре прилепнали блокове.

3. Кръглото отдѣление

Най-голямъ интересъ както въ конструктивно, така и въ формално отношение представя кръглото отдѣление, което образува главната частъ на цѣлата постройка и което е било предназначено за първоначалното погребение (обр. 5). Това отдѣление има диаметъръ 3·30 м. и височина 4·30 м. То е изградено твърде грижливо въ видъ на кошеровиденъ куполъ съ много добре

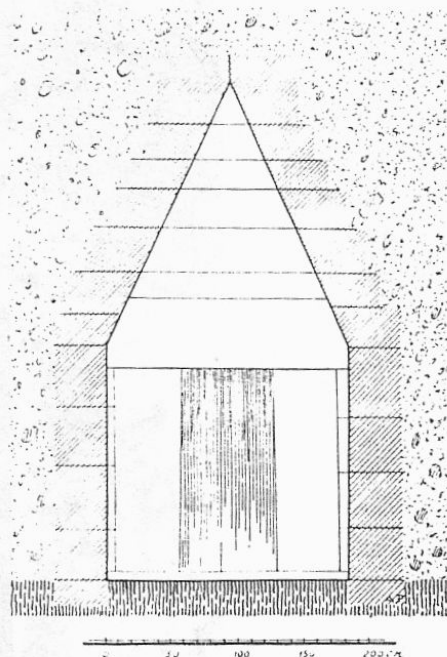
Обр. 16. — Стената на кръглото отдѣление на гробницата отъ Малъ-тепе.

Abb. 16. — Die Wand der Rundkammer in der Grabanlage von Mal-Tepe.

прилепнали, добре огладени каменни блокове, които никжде не сж се нито очупили, нито размѣстили (обр. 16). Блоковетъ иматъ дължина 50—106 см., а височина 28—38 см. Дали и тѣзи блокове сж скачени помежду си посрѣдствомъ скоби, както въ коридора на гробницата, не можеше да се констатира, безъ да се разрушатъ стениѣ. Обаче, като се има предъ видъ тѣхната солидна направа, трѣбва да се приеме, че и при тѣхъ сж били употребени сжщитѣ скоби. На нѣколко мѣста по стениѣ на гробницата, на височина на човѣшки

бой. бѣха намѣрени забити голѣми желѣзни гвоздеи, които сж служили за окачване на нѣкакви предмети.¹⁾

Входътъ на кръглото отдѣление (обр. 17), широкъ доле 73 см., горе 69 см., високъ 1.42 м. и дълбокъ 55 см., се затваря съ две масивни бронзови врати, които стояха още на мѣстото си, прикрепени на вътрешната страна на входа, въ самото кръгло отдѣление (обр. 18—20). Тѣ се движатъ на оси (деб. 4.8 см.), вдълбани на долния край въ прага на входа, а на горния край прикрепени въ голѣми бронзови халки (диам. 9.5 см., деб. на халкитѣ 4 см.). Всѣко крило на вратата, на външната страна (къмъ четвъртитото отдѣление), е раздѣлено, посредствомъ слаби профили, по на две еднакви четвъртити полета (обр. 18). На вътрешната страна на вратата (къмъ кръглото отдѣление) тѣзи профили липсватъ (обр. 19). Върху профилитѣ на външната страна личатъ много ясно следитѣ отъ кръгли украшения — въ два реда по тритѣ хоризонтални профила и въ единъ редъ по сръдния вертикаленъ профилъ — които сж били запоени върху вратата и които всички бѣха изпадали. Нѣкои отъ тѣзи украшения, въ видъ на изпъкнали отъ едната страна кръгове („копчета“), съ диаметръ около 4 см., бѣха намѣрени въ кръглото отдѣление. Благодарение на тѣзи украшения, дветѣ крила на вратата, на външната си страна, сж изглеждали като окачени по края съ голѣми гвоздеи.²⁾ Други следи отъ запоявания върху вратитѣ съ по-голѣми размѣри показватъ, че тѣ сж имали и друга украса, която или е била отстранена насилствено още много отдавна, или е изпадала отъ влагата съ течение на времето. Къмъ тази украса принадлежи сигурно една кръгла бронзова аплика съ диам. 11 см., изработена въ видъ на лъвска глава съ халка въ устата (обр. 21). Тази аплика, намѣрена при откриването на гробницата въ вътрешното отдѣление, е служила вѣроятно за дръжка на вратата. Сжщо и друга една подобна бронзова аплика, съ диам. 11 см., намѣрена непосредствено до вратата, трѣбва да произхожда отъ нейната украса (обр. 22). Върху нея се вижда силно повредено релефно изображение, което пред-

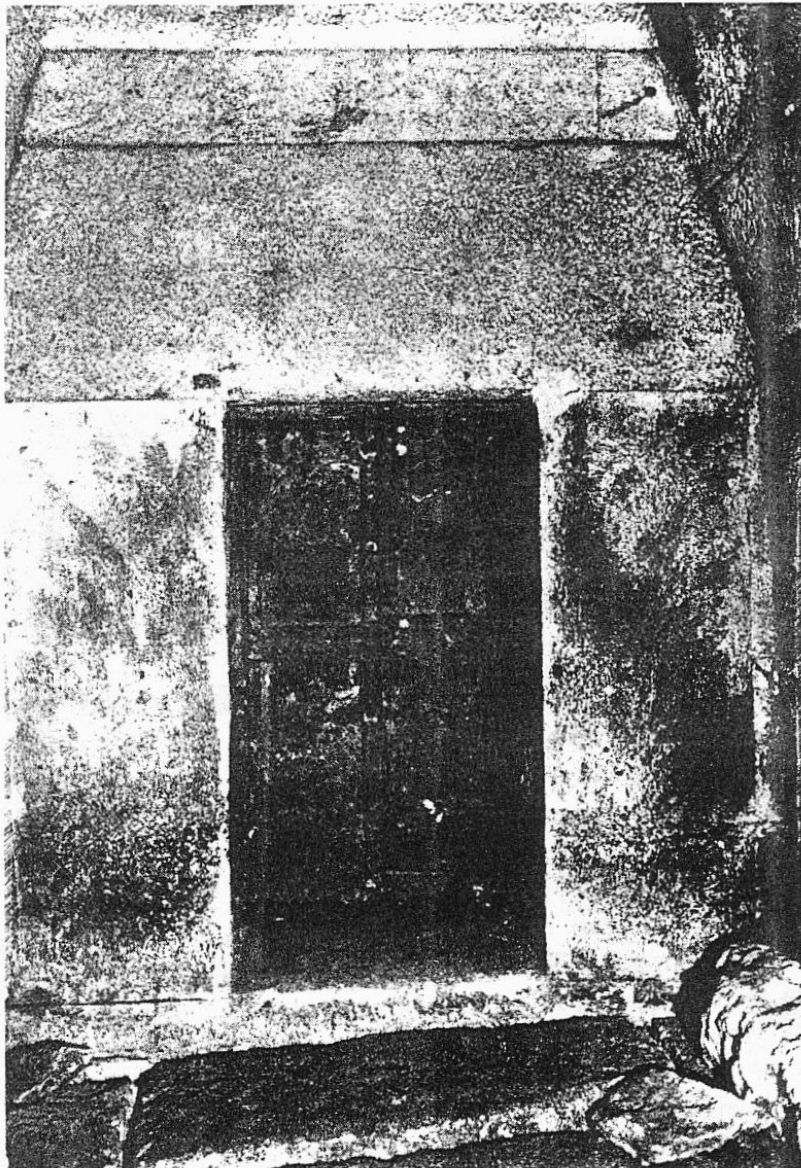
Обр. 17. — Входътъ къмъ кръглото отдѣление.

Abb. 17. — Der Eingang zur Rundkammer.

¹⁾ Гл. по този въпросъ сега E. Duggve, Fr. Poulsen und K. Rhomaios, *Das Heidentum von Kalydon*, København 1934, 99 сл.

²⁾ Подобни врати, обаче изработени отъ мраморъ, съ сжщитѣ топчести украшения, сж имитиратъ главитѣ на голѣми гвоздеи, сж намирани и въ други гробници. Ср. особно в. Митридатъ отъ македонския типъ (Палатина, Пидна, Лангаза, Амфиполисъ), литературата за които е посочена по-доле.

ставя глава на мъжъ съ изобилна коса и голѣма брада (Зевсъ?). Най-последното произхождение иматъ вѣроятно и други две бронзови украшения-аплики, чието точно мѣстонахождение не може да бѣде установено (обр. 23; дължина 12·5 см.). Както се вижда отъ тѣхната форма, тѣ сж били предна-

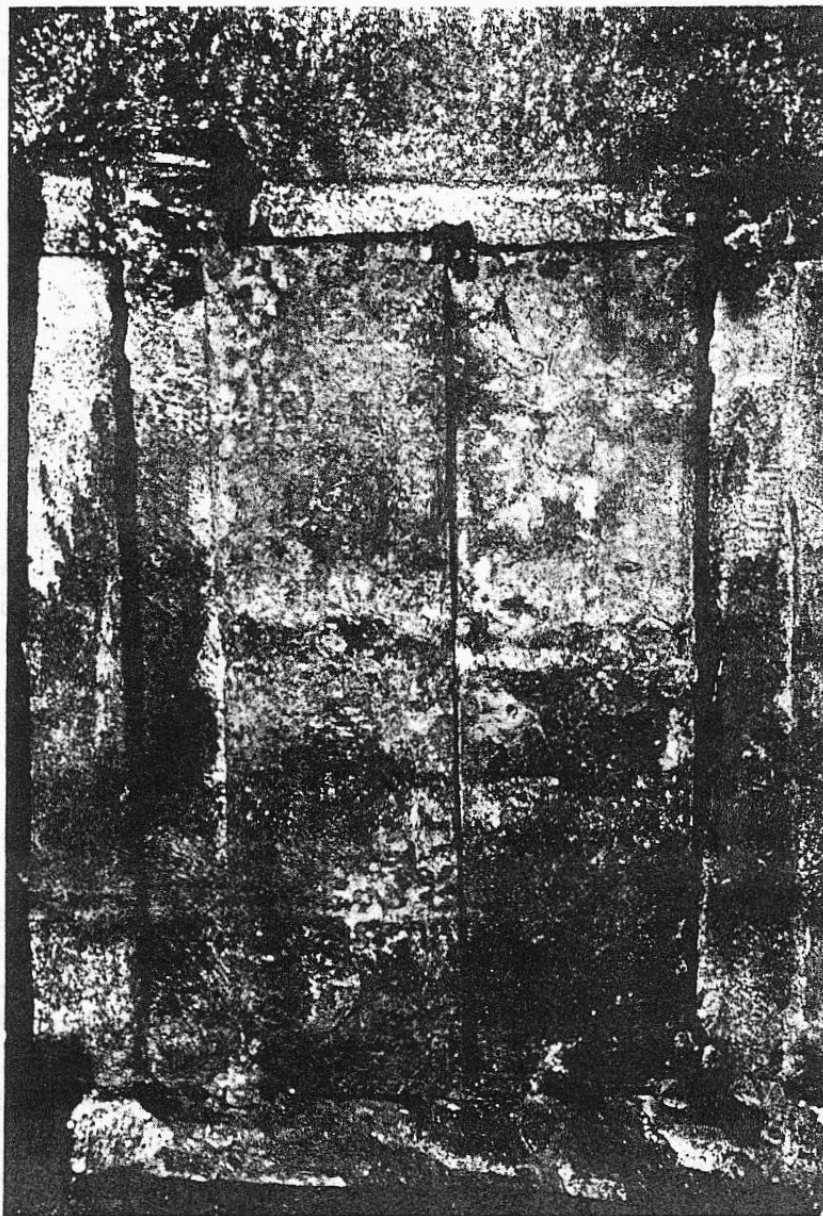

Обр. 18. — Бронзовата врата отъ Малъ-тепе, гледана отвънъ.
Abb. 18. — Die Bronzetür von Mal-Tepe, gesehen von aussen.

значени да бждатъ запосени и дветѣ симетрично върху нѣкакъвъ плоскъ предметъ — вѣроятно въ хоризонтално положение върху дветѣ крила на вратата.

Подътъ на кръглото отдѣление бѣ посланъ съ сжщитѣ грубо одѣлани каменни блокове, дебели 25 см., каквито намѣрихме и въ четвъртититѣ отдѣ-

ления. И този подъ е отъ[по-късно произхождение, обаче подъ него не се указва никакво погребение и не е била насипана никаква пръстъ. Първоначалниятъ подъ, който лежи на сжщото ниво както първоначалнитъ подове въ дветъ четвъртити отдѣления, бѣ откритъ подъ него; той е направенъ пакъ

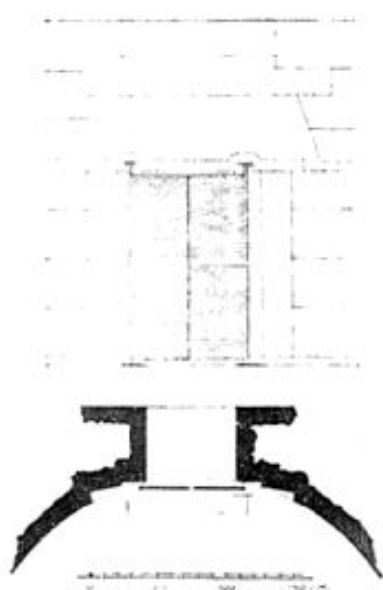

Обр. 19. — Бронзовата врата отъ Малъ-тепе, гледана отвътре.
Abb. 19. — Die Bronzetür von Mal-Tepe, gesehen von innen.

отъ добре прилепнали и гладко издѣлани блокове отъ бѣлъ риолитовъ туфъ, дебели 29 см. Тѣ сж сложени върху още единъ редъ сжщо така добре обработени блокове отъ зеленикавъ риолитовъ туфъ, дебели 35 см. Отъ това се вижда, че първоначалниятъ подъ въ кръглото отдѣление е билъ сложенъ на

по-здрава основа, отколкото въ другитѣ отдѣления, като е билъ направенъ отъ два реда каменни блокове съ обща дебелина 64 см.

Въ дъното на кръглото отдѣление, точно срещу вратата, е поставено едно каменно легло, издѣлано отъ единъ единственъ огроменъ риолитовъ блокъ, дълъгъ 2·40 м., широкъ 1·12 м. и високъ 76 см. (обр. 24 и 25). Това легло е сложено непосредствено върху първоначалния подъ на гробницата. Въ горния си край то е профилировано, а именно на предната страна е оставена една гладка ивица, висока 19 см., която се издава 2 см. навънъ отъ останалата частъ на леглото. Отпоре леглото е вдълбано на дълбочина 11 см. Профилитѣ на дветѣ къси страни, които отвътре сж заоблени, се издигатъ съ 10 см. по-високо отъ

Обр. 24. — Скица и планъ на бронзовата врата.

Abb. 24. — Aufriss und Grundriss der Bronzetür.

профилитѣ на дългитѣ страни. Тѣ иматъ, следователно, височина 21 см., додето профилитѣ на дългитѣ страни иматъ отвътре височина само 11 см. При това заслужава да се забележи, че вдълбаната частъ на леглото не е гладка, а е само грубо одѣлана. Страничните профили на вътрешната страна сжщо така сж грубо одѣлани на височина 11 см., а горната имъ частъ отъ 10 см., е съвсемъ гладка. Отъ това се вижда, че вдълбнатината на леглото е била изпълнена първоначално съ нѣкаква материя, може би съ прѣстъ, тъй че тя не е се виждала и поради тази причина не е било необходимо да бжде гладко одѣлана. Само горната частъ на страничните профили, която е стърчала надъ вдълбнатината и се е виждала, е била добре огладена.

При откриването на гробницата върху леглото е била намѣрена една низка желѣзна ограда, строшена на две части, която е била изнесена отъ намѣрвачитѣ заедно съ другитѣ предмети отъ гробницата (обр. 26). Оградата е висока 31 см. По-голѣмото парче е дълго 142 см., а по-късото 69 см. Дветѣ парчета даватъ обща дължина 2·11 м., която е съ 29 см. по-малка отъ дължината на леглото. Оградата е работена отъ плоско желѣзо, широко 3 см. и дебело 1 см. По какъвъ начинъ е била прикрепена оградата върху леглото, не може вече да се установи. На всѣки случай въ горната частъ на леглото не личатъ никакви дупки, въ които оградата да е била здраво прикрепена. Изглежда, следователно, че тя е била просто сложена по края на леглото.

Очевидно е, че това легло, което заема голѣма частъ отъ кръглото отдѣление на гробницата и се явява като главна негова принадлежностъ, е било предназначено за първоначалното погребение. Обаче при откриването на гробницата върху него, освенъ желѣзната ограда и малко прѣстъ, не било намѣрено нищо друго. Това ни дава право да приемемъ, че първоначалното погребение е било фишищено или отстранено при по-къснитѣ използвания на гробницата, когато е сжществувалъ вече може би и другъ погребаленъ ри-

туалъ. На всѣки случай размѣритѣ на леглото показватъ, че при първоначалното погребение трупътъ е билъ положенъ въ гробницата, безъ да бѣде изгоренъ. При по-къснитѣ погребения, които бѣха открити въ дветѣ четвъртити отдѣления, труповетѣ, напротивъ, сж били изгоряни.

На предната часть на леглото е прилепенъ плътно до него другъ единъ камененъ блокъ, дълъгъ 2·01 м., широкъ 42 см. и високъ 32 см., сложенъ сжщо така непосредствено върху първоначалния подъ (обр. 25). Този блокъ е служилъ, следователно, като подиумъ или като мѣсто за седане предъ леглото. На предната си страна блокътъ е профиливанъ, а именно въ най-горната му часть и по срѣдата му сж изработени две гладки ивици, издадени 1·5 см. навънъ отъ останалата часть на блока. Първата ивица е висока 4, а втората 6 см. Вдлъбнатитѣ плоскости между тѣхъ иматъ височина 9 и 13 см. Тѣзи украшения на предната страна на блока показватъ, че тази страна въ първоначалния видъ на гробницата е била открита, за да може да се вижда. Когато сж били сложени блоковетѣ на по-късния подъ, тя е била закрыта, тъй като височината на този подъ се създава съ височината на дългия камененъ блокъ. Това е още едно доказателство, и то най-сигурното, за това, че сегашниятъ подъ на гробницата е действително отъ по-късно произхождение.

Въ лѣво и въ дѣсно отъ леглото бѣха намѣрени две погребални урни въ форма на малки четвъртити ковчези, издѣлани отъ

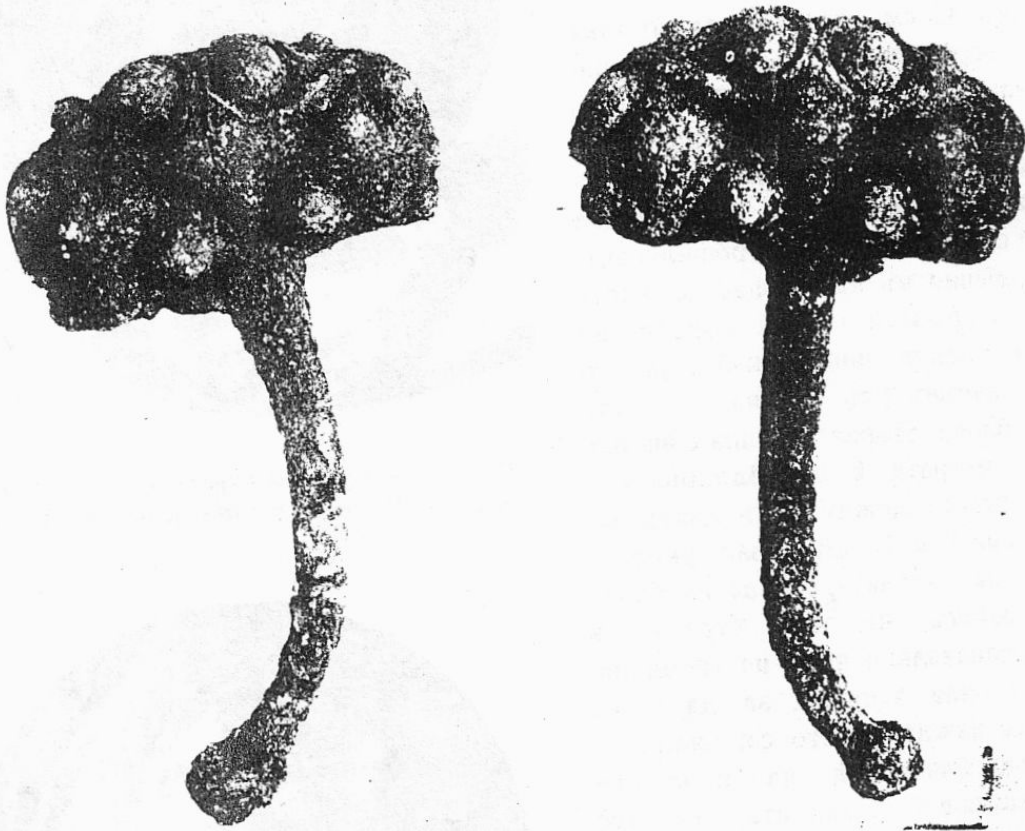

Обр. 21. — Бронзова украса отъ Малъ-тепе.
Abb. 21. — Verzierte Bronzescheibe von Mal-Tepe.

Обр. 22. — Бронзова украса отъ Малъ-тепе.
Abb. 22. — Verzierte Bronzescheibe von Mal-Tepe.

по единъ камененъ блокъ, сложени също така върху първоначалния подъ на гробницата, отъ дето се вижда, че тѣ също така се намиратъ въ връзка съ първоначалното погребение въ гробницата. И дветѣ урни сж сложени плътно до стениѣ на гробницата, вследствие на което е било необходимо едната имъ страна да бѣде издѣлана малко извито, за да прилегне по-добре къмъ извивката на стената. Съ преднитѣ си части тѣзи урни се допиратъ отчасти до каменното легло (гл. плана обр. 5). Урната, която се намира въ лѣво отъ леглото, има следнитѣ външни размѣри: височина 37 см., дължина 96 см., широчина 70 см. Вътре тя е дълбока само 14 см., като стениѣ ѝ

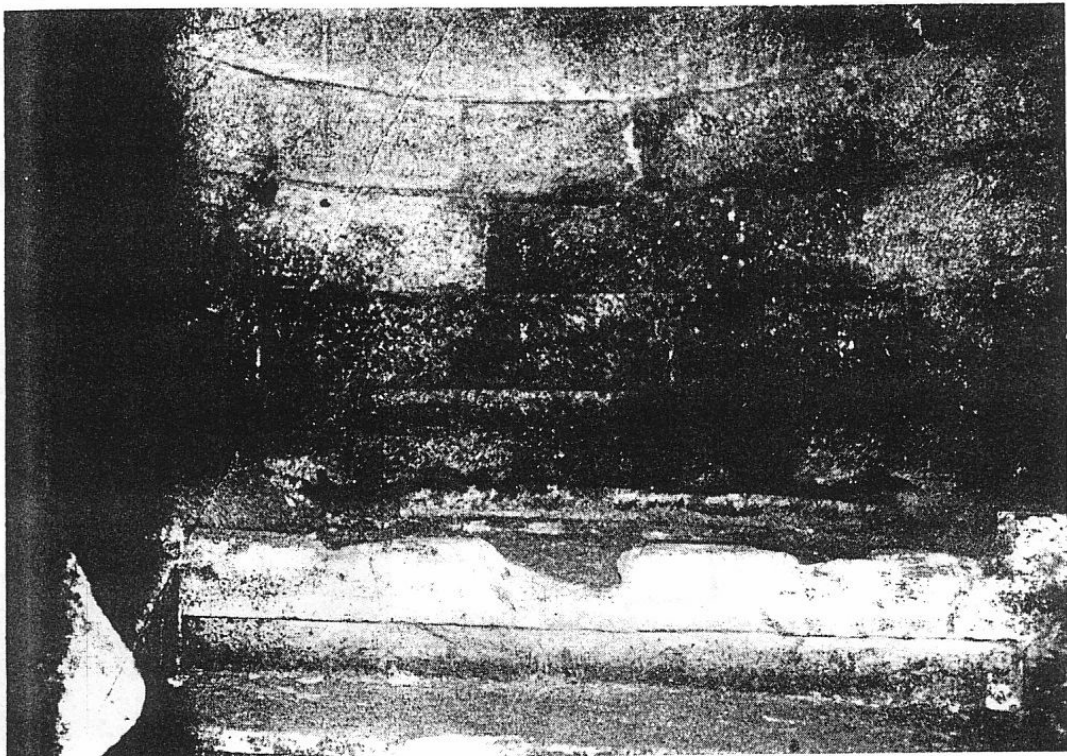

Обр. 23. — Бронзови украси отъ Малъ-тене.
Abb. 23. — Bronzeverzierungen von Mal-Tere.

сж дебели 8 см. Следователно, отворѣтъ е дългъ само 80 см. и е широкъ 54 см. Отгоре урната се е затваряла съ една плоча, която е също така запазена. Тя е дълга 104 см. — следователно надвишавала е дължината на самата урна съ 8 см., — широка 70 см. и дебела 20 см. На задната си страна е малко извита, за да прилегне добре къмъ извивката на стената.

Втората урна, въ дѣсно отъ леглото, има следнитѣ външни размѣри: височина 37 см., дължина 110 см. и широчина 61 см. Отгоре е била затворена съ плоча дълга 103 см., широка 63 см. и дебела 24 см. И тази плоча на задната си страна е малко извита, за да прилегне по-добре къмъ стената.

И дветъ урни, споредъ твърдението на свидетелитъ, които първи сж влѣзли въ гробницата следъ нейното откриване, сж били празни, а похлупацитъ имъ сж били отмѣстени. Въ урната въ лѣво отъ леглото сж били исправени една бронзова и една глинена амфора. Обаче тѣзи две амфори, които не сж могли да се събератъ въ урната, сж били поставени на това мѣсто очевидно въ по-късно време. Отъ това се вижда, че и въ този случай първоначалнитъ погребения сж били унищожени или отстранени още въ старо време. Размѣритъ на урнитъ показватъ, че труповетъ, които сж били погребани въ тѣхъ, сж били предварително изгорени и че урнитъ сж били предназначени да посматъ не само остатъцитъ отъ коститъ, но така сжщо

Обр. 24. — Каменното легло отъ Малъ-тепе.

Abb. 24. — Das Steinbett von Mal-Tepe.

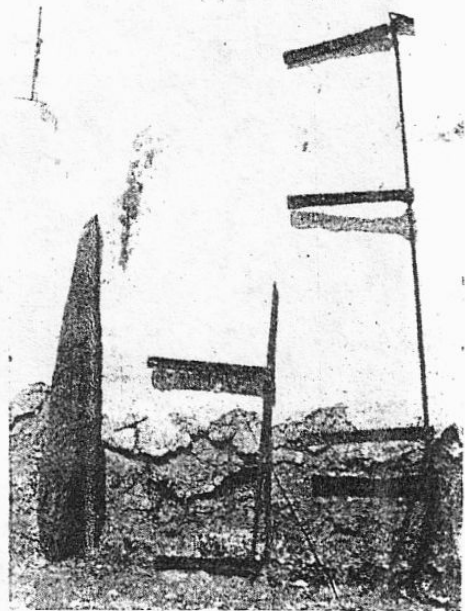
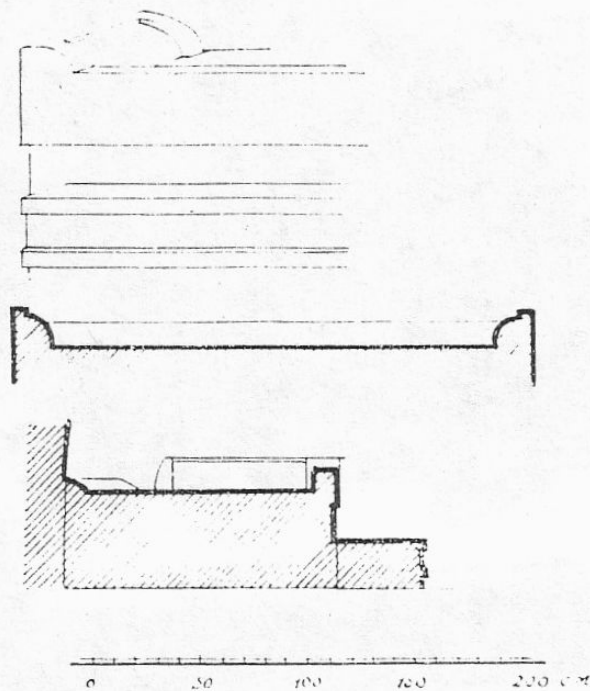
и погребалнитъ дарове. Този различенъ погребаленъ ритуалъ въ едно и сжщо време — полагане на трупа върху леглото и изгаряне на труповетъ въ урнитъ — не трѣбва да ни ~~чудва~~ чудва. Както показаха разкопкитъ въ Дуванлий, презъ V вѣкъ пр. Хр., поне на нѣкои мѣста въ Тракия, труповетъ на мъже-тѣ сж били изгаряни, а труповетъ на женитъ сж били заравяни.¹⁾ Въз основа на това ние бихме могли да приемемъ, че и въ Мезекъ каменното легло е било предназначено за погребение на жена, а урнитъ — за погребения на мъже. На всѣки случай трѣбва да забележимъ, че при по-къснитъ погребения въ гробницата въ Мезекъ, открити въ дветъ ѝ четвъртити отдѣ-

¹⁾ Филовъ, Надгробнитъ могили при Дуванлий въ Пловдивско, София 1934, 190 сл.

ления, ние срѣщаме изгаряне на труповетѣ и при погребения на жени, тъй като и въ двата въпросни гроба, както се вижда отъ намѣренитѣ въ тѣхъ предмети, сж били погребани жени.

4. Находки отъ гробницата въ Малъ-тепе

Предметитѣ, които бѣха намѣрени въ гробницата както при нейното откриване, така и по-късно при разкопкитѣ, които бѣха произведени въ нея и предъ входа ѝ, сж доста многобройни и разнообразни. Мѣстонахождението на първитѣ отъ тѣхъ въ повечето случаи не можа да бжде установено съ положителностъ. Независимо отъ това, проучването на тѣзи предмети показва,

Обр. 25. — Скица и разрѣзи на каменното легло.
Abb. 25. — Aufriss und Schnitte des Steinbettes.

Обр. 26. — Желѣзна ограда отъ Малъ-тепе.
Abb. 26. — Eisenschranke von Mal-Tepe.

че много отъ тѣхъ изобщо не сж намѣрени на мѣстата, дето тѣ сж били първоначално поставени. Нѣкои отъ тѣхъ сж били строшени още въ старо време и тѣхнитѣ части бѣха намѣрени на различни мѣста въ гробницата или предъ входа ѝ внѣ отъ нея. Предъ видъ на всичко това, вмѣсто да описваме предметитѣ по тѣхното мѣстонахождение, ние намираме за по-практично да ги опишемъ по тѣхния видъ, като за всѣки предметъ отбелязваме, къде е билъ намѣренъ, до колкото това можа да бжде установено. Изключение правимъ само за предметитѣ, намѣрени въ двата непокѣтнати гроба въ четвъртитѣ отдѣления на гробницата. Понеже тѣзи предмети бѣха намѣрени на първоначалното имъ мѣсто, ние ги описваме въ две отдѣлни групи, за да се види ясно, какво е било съдържанieto на всѣки единъ отъ гробоветѣ.

Както изтъкнахме и по-горе (стр. 14), разхвърлянето и строшаването на тѣзи предмети отъ гробницата трѣбва да е станало още въ старо време, въ-

роятно при нѣкое отъ по-къснитѣ погребения. Последни погребения въ гробницата изглежда да сж били тѣзи, които сж били извършени подъ по-късния подъ, въ дветѣ четвъртити отдѣления. Дали и следъ това гробницата е била използвана пакъ за нѣкое ново погребение, не може вече да се установи. Обаче дветѣ погребения въ четвъртититѣ отдѣления сж очевидно второстепенни погребения. Главното погребение въ куполното отдѣление на гробницата, която е била замислена първоначално сигурно като фамилна гробница, е било разрушено. Не само върху каменното легло не бѣха открити никакви следи отъ погребение, но така сжщо и дветѣ странични погребални урни бѣха намѣрени празни. Изобщо по всичко се вижда, че хората, които сж влизали за последенъ пжтъ въ гробницата, сж я напуснали въ голѣмо безредие. Остава, следователно, да се види, на какво може да се дължи това положение на нѣщата.

На пръвъ погледъ би могло да се предположи, че гробницата е била ограбена още въ старо време и че тогава е било разрушено и главното погребение. Противъ това предположение говорятъ обаче намѣренитѣ въ гробницата предмети. Наистина, запазенитѣ златни предмети сж твърде малки по своитѣ размѣри и по тази причина тѣ лесно сж могли да останатъ незабелязани отъ обирачитѣ. Обаче въ гробницата бѣха намѣрени цѣла редица бронзови сждове, които сжщо така представятъ значителна стойностъ. Мжчно би могло да се допусне, че обирачитѣ на гробницата не сж обърнали внимание на тѣзи предмети и че тѣ сж се ограничили да задигнатъ само найценнитѣ златни или сребърни предмети, чието количество на всѣки случай не би могло да бжде твърде голѣмо. Независимо отъ това, при подобно повърхностно ограбване на гробницата, погребенията въ куполното отдѣление не биха били разрушени така, че отъ тѣхъ да не остане никаква следа. Най-после и бронзовата статуйка на сатиръ, която е служела за украшение на голѣмъ канделабъръ (гл. по-доле), не би била изнесена отъ обирачитѣ на гробницата, за да бжде следъ това захвърлена отъ тѣхъ предъ самия входъ на гробницата, дето тя бѣ намѣрена презъ 1931 год.

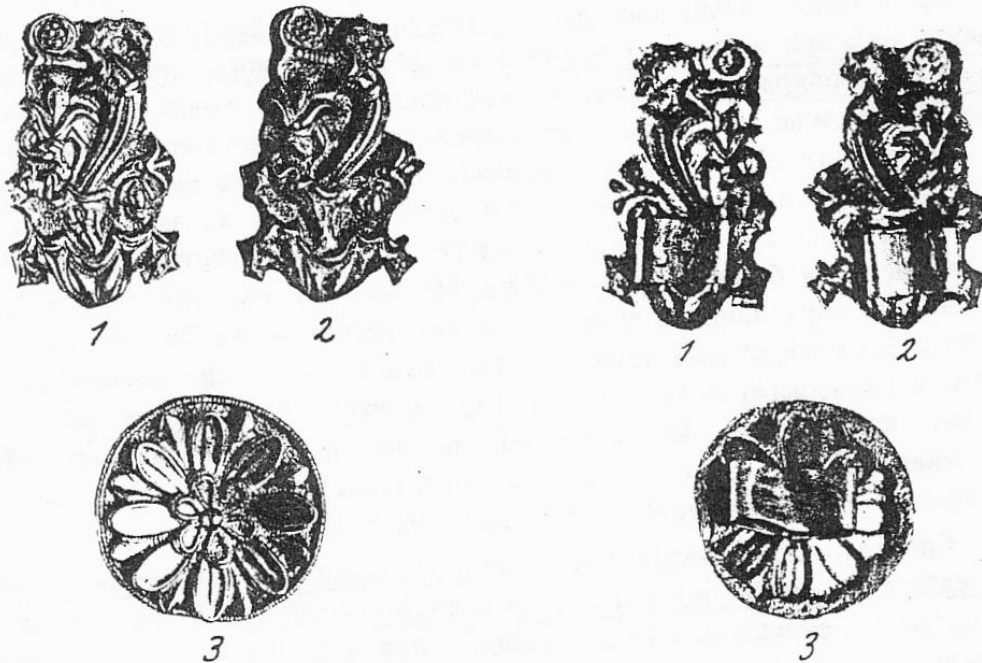
Споредъ насъ по-вѣроятно е, че безредието въ гробницата се дължи на влизанията въ нея въ връзка съ по-къснитѣ погребения. Тогава именно трѣбва да сж били разрушени или отстранени главнитѣ погребения въ куполното отдѣление на гробницата. Възможно е даже това отстранение да е било извършено съ цель да се запазятъ останкитѣ отъ поругания, тѣй като входътъ на гробницата, както видѣхме по-горе (стр. 13 сл.), първоначално не е билъ затрупанъ и е останалъ достъпенъ по-продължително време. Примѣри за подобни пренасания на погребенията въ древността срѣщаме, както е известно, при гробницитѣ на фараонитѣ въ Египетъ.

Тукъ би могълъ да се подигне и въпросътъ, дали открититѣ отъ насъ погребения подъ втория подъ въ дветѣ четвъртити отдѣления не сж въ сжщность нищо друго, освенъ пренесенитѣ на това мѣсто останки отъ първоначалнитѣ погребения въ куполното отдѣление на гробницата. Противъ това би могло да се възрази, че останкитѣ отъ първоначалнитѣ погребения биха били сложени само на едно, а не на две различни мѣста, и че въ че-

твъртититѣ отдѣления ние имаме работа съ две отдѣлни погребения, додето първоначалнитѣ погребения въ куполното отдѣление сж били най-малко три. Тѣзи съображения не сж обаче твърде убедителни и за това изтъкнатата тукъ възможность сжщо така би трѣбвало да се има предъ видъ. Въ такъвъ случай най-лесно би се обяснило констатираното въ гробницата безредие, предизвикано отъ това пренасяне на погребенията и отъ свързаната съ тѣхъ направа на по-късниа подъ. Едва следъ това гробницата трѣбва да е била вече окончателно затрупана и останала въ това положение до откриването ѝ презъ 1931 год.

Златни предмети

1. Две еднакви продълговати украшения съ изчукани растителни орнаменти, дълж. 3·4 см., тегло 6·55 и 6·90 гр. Обр. 27, 1 и 2. Отдоле украшенията сж снаб-

Обр. 27. — Златни украси отъ Малъ-тепе.
Abb. 27. — Goldener Schmuck von Mal-Tepe.

Обр. 28. — Златни украси отъ Малъ-тепе.
Abb. 28. — Goldener Schmuck von Mal-Tepe.

дени съ по една широка, плоска халка, изработена пакъ отъ злато (обр. 28, 1 и 2), отъ дето се вижда, че украшенията сж били нанизвани на плоскъ предметъ, вѣроятно на коженъ коланъ. По-лекиятъ отъ тѣзи предмети (6·55 гр.) билъ намѣренъ въ дъното на коридора, въ дѣсно отъ входа на първото четвъртито отдѣление; вториятъ предметъ билъ намѣренъ въ предната часть на коридора до входа на гробницата.

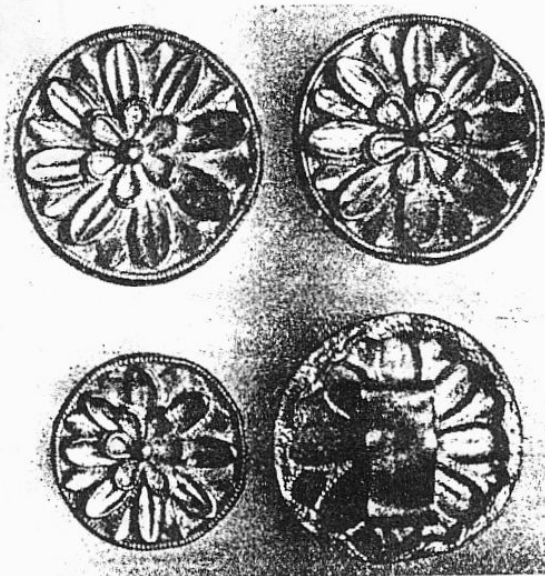
Орнаментиката на двата предмета се състои отъ растителни мотиви, които напомнятъ акантови листа, обаче сж стилизирани по начинъ, който не е свойственъ на гръцката орнаментика. Главниятъ орнаментъ е едно дебело, извито въ форма на рогъ стѣбло, отъ което се подава друго по-малко

стъбло, разклонено на две части. Наоколо сж пръснати малки палметки и листовидни орнаменти безъ никаква органическа връзка помежду имъ. Понякога между орнаментитѣ е изчукано грапаво. Самата форма на предметитѣ нѣма опредѣлени очертания, но е изрѣзана по контуритѣ на орнаментитѣ, тъй че вънъ отъ тѣхъ не остава никаква свободна плоскостъ. Всички тѣзи особености ние намираме въ орнаментиката на редица предмети отъ Бръзово, Панагюрище, Бедняково и други мѣста въ Тракия, които предмети ние приписваме на мѣстното тракийско изкуство.¹⁾ Действително, въ орнаментиката на двата златни предмета отъ Мезекъ ние не намираме типичнитѣ животински елементи, които преобладаватъ въ споменатитѣ по-горе предмети отъ тракийско произхождение. Обаче, и въ двата случая стилътъ е единъ и същъ, макаръ елементитѣ на орнаментиката да сж различни. По тази причина ние ще трѣбва или да припишемъ двата златни предмета на мѣстното тракийско изкуство, или ще трѣбва да приемемъ, че тѣ сж били изработени отъ гръцки майстори по подражание на мѣстни художествени произведения. Второто предположение е по-вѣроятно, тъй като всички други предмети отъ гробницата иматъ чисто гръцки характеръ.

2. Кръгла розета, изчукана отъ дебела златна пластинка; диам. 2.7 см., тегло 9.90 гр. Обр. 27, 3 и 28, 3. Отдоле розетата е снабдена съ широка плоска халка за прикрепяне върху плоскъ предметъ (гл. обр. 28, 3). Намѣрена заедно съ първия отъ предидущитѣ предмети въ дъното на коридора, въ дѣсно отъ входа на първото четвъртито отдѣление.

Орнаментътъ се състои отъ две осмолитни розети, сложени една върху друга, отъ които долната има заострени, а горната закръглени листа. Въ срѣдата се намира една по-малка шестолистна розетка, изработена въ филигранъ. Свободното поле наоколо е изчукано грапаво, а рѣбътъ на розетката е изработенъ въ видъ на зрънчестъ кръгъ. По техническо изпълнение розетката се схожда напълно съ предидущитѣ два предмета.

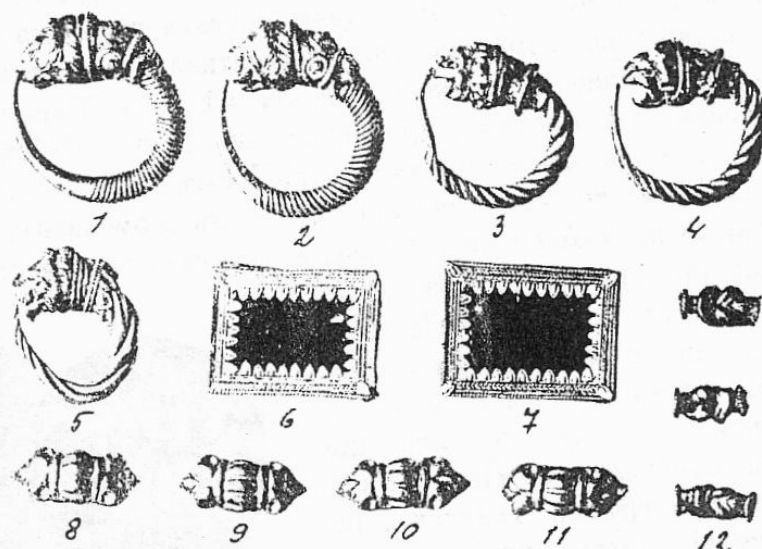
3. Три подобни розетки съ диам. 2.8, 2.8 и 2.2 см., тегло 9.85, 9.85 и 5.60 гр. Обр. 29. И тритѣ розетки сж снабдени отдоле съ широки плоски халки. Тѣзи розетки сж били откупени за Народния музей въ началото на 1932 год. отъ единъ златарь отъ Хасково (инв. № 6499). По всичко изглежда, че тѣ произхождатъ сжщо така отъ гробницата отъ Малъ-тепе (гл. по-горе стр. 4).

Обр. 29. — Златни розетки отъ Малъ-Тепе.
Abb. 29. — Goldene Rosetten von Mal-Tepe.

¹⁾ В. Филовъ, Наметници на тракийското изкуство, ИАД VI, 1918, 1 сл. (Athens, 1917, 21 сл.).

4. Четвъртото медалионче съ вложено въ него плоско оранжево-червено камъче (карнеолъ); размѣри 2×1.5 см., тегло на златната рамчица безъ камъчето 1.70 гр. Обр. 30, 6. Точното мѣстонахождение неизвестно.

Обр. 30. — Златни украси отъ Малъ-тепе.

Abb. 30. — Goldener Schmuck von Mal-Tere.

Рамчицата е украсена съ филигранъ и съ листовидни орнаменти. Втори подобенъ екземпляръ бѣ намѣренъ и въ гроба въ първото четвъртото отдѣление (обр. 30, 7; гл. по-доле).

Обр. 31. — Предмети отъ Малъ-тепе (№ 2 злато, № 1, 3 и 4 стъкло).

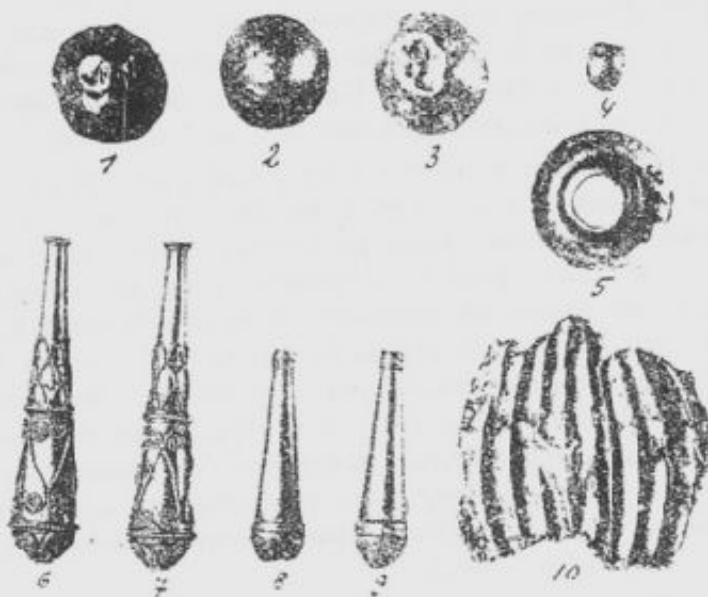
Abb. 31. — Funde von Mal-Tere (№ 2 Gold, № 1, 3 und 4 Glas).

5. Четири малки продълговати украшения съ изчукани листовидни орнаменти, снабдени отдоле съ малки халчици за окачване; дълж. 1.5 см., тегло около 0.80 гр., общо тегло на четиритѣ екземпляра 3.10 гр. Обр. 30, 8—11. Точното мѣстонахождение неизвестно.

Обр. 32. — Златни мониста отъ Малъ-тене.
Abb. 32. — Goldene Perlen von Mal-Tene.

Обр. 33. — Златни украси отъ Малъ-тене.
Abb. 33. — Goldener Schmuck von Mal-Tene.

6. 18 монета съ голѣми дупки, изработени отъ тънки златни пластинки въ форма на широки заоблени халчици; диам. 0·7 см., тегло 0·40 гр., общо тегло на всички екземпляри 6 гр. Обр. 31, 2. Точното мѣстонахождение неизвестно.

7. 32 прешлена отъ нѣкакъвъ нанизъ, дълги около 11 мм., широки около 6 мм., снабдени отдоле съ плоски халчици за окачване; тегло около 0·70 гр., общо тегло на всички екземпляри 22·90 гр. Обр. 32. Откупени за Народния музей заедно съ тритѣ златни розетки № 3.

8. Халка-апликация отъ нѣкакъвъ по-голѣмъ предметъ, отгоре заоблена, отдоле плоска; диам. 1·7 см., тегло 5 гр. Обр. 33, 5. Точното мѣстонахождение неизвестно.

9. Конусообразна халка, масивна, вис. 0·8 см., диам. 1·5 см., тегло 3·70 гр. Купена заедно съ тритѣ златни розетки № 3.

10. Масивна халка, малко заоблена, вис. 8·7 см., диам. 1·4 см., тегло 7·70 гр. Купена заедно съ тритѣ златни розетки № 3.

11. Кръгло, силно издуто украшение („копче“), отдоле кухо и снабдено съ малка халчица за окачване; диам. 1·5 см., тегло 0·55 гр. Обр. 33, 3. Точното мѣстонахождение неизвестно.

12. Подобно, но много по-малко украшение; диам. 0·6 см., тегло 0·12 гр. Обр. 33, 4. Точното мѣстонахождение неизвестно.

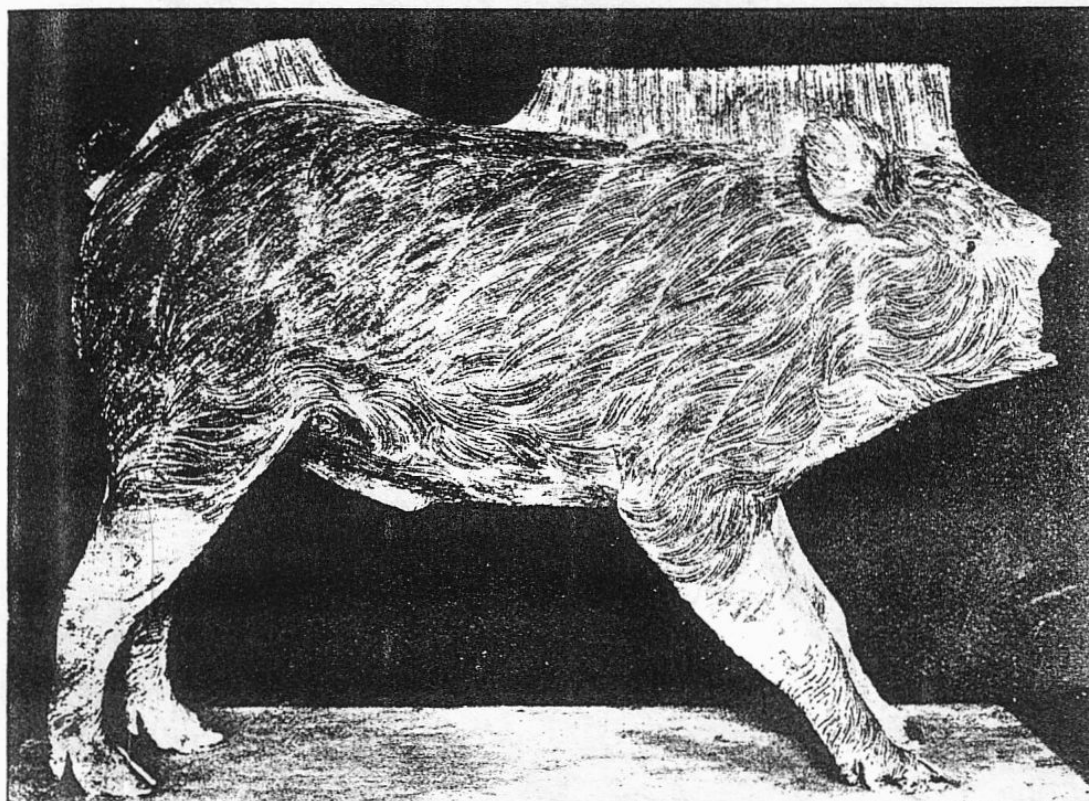
Бронзови предмети

13. Бронзова статуя на глиганъ, дълга 1·08 м., висока 0·798 м., сега въ музея въ Цариградъ (гл. стр. 1 сл.). Обр. 34 и 35. Статуята бѣ известна до сега само отъ едно писмо на тогавашния директоръ на Цариградския музей Хамди-бей до френския ученъ Salomon Reinach, обнародвано въ *Revue archéologique*: O. Hamdy, *Le sanglier de Meuzek*, *Rev. archéol.* 1908, I, стр. 1—3 и табл. VIII и IX; ср. също Ив. Велковъ, *Зора*, бр. 3467 отъ 26. I. 1931, който заема своитѣ сведения отъ писмото на Хамди-бей.

Както отбелязахме и по-горе (стр. 1 сл.), статуята е била намѣрена още презъ 1903 година и е постѣпила въ Цариградския музей на 11 августъ 1907 год. При нашето посещение въ Мезекъ презъ 1931 год. селянитѣ не можаха да ни посочатъ точното мѣстонахождение на статуята. Обаче споредъ сведенията, които дължа на любезността на г-на Теодоръ Макриди, статуята е била намѣрена на южната страна на могилата Малъ-тепе, до самата нейна периферия, между тази могила и малката могила, която се издигала южно отъ нея. Точното мѣстонахождение на статуята е отбелязано въ една скица, снета отъ Макриди при неговото посещение въ Мезекъ презъ 1909 година. На това мѣсто Макриди направилъ разкопки, при които той действително намѣрилъ нѣкои малки бронзови парчета, които произхождали отъ мѣстата на отчупенитѣ крака на глигана.

Муцуната на глигана не е била отчупена отъ намѣрвачитѣ, както това е отбелязано въ писмото на Хамди-бей и отъ тамъ е минало и въ съобщението на Ив. Велковъ въ в. *Зора*. Споредъ Теодоръ Макриди (частно съоб-

ценне) патината на отчупената частъ е стара и споредъ това муцуната, която изобщо не е била намърена, е била отчупена още въ старо време. Жъщо и краката на глигана, макаръ и намърени заедно съ него, изглежда да сж били счупени още въ старо време, а не отъ намървачитѣ, както пише Камди-бей. Това се вижда отъ обстоятелството, че при своитѣ разкопки презъ 1909 година Теодоръ Макриди е намърилъ на самото мѣсто още нѣкои малки части отъ отчупенитѣ крака на глигана. И действително, ако глиганътъ билъ намърень цѣлъ, необяснимо би било, защо намървачитѣ ще счупватъ краката му, когато дупката на главата му отъ отчупената муцуна е била

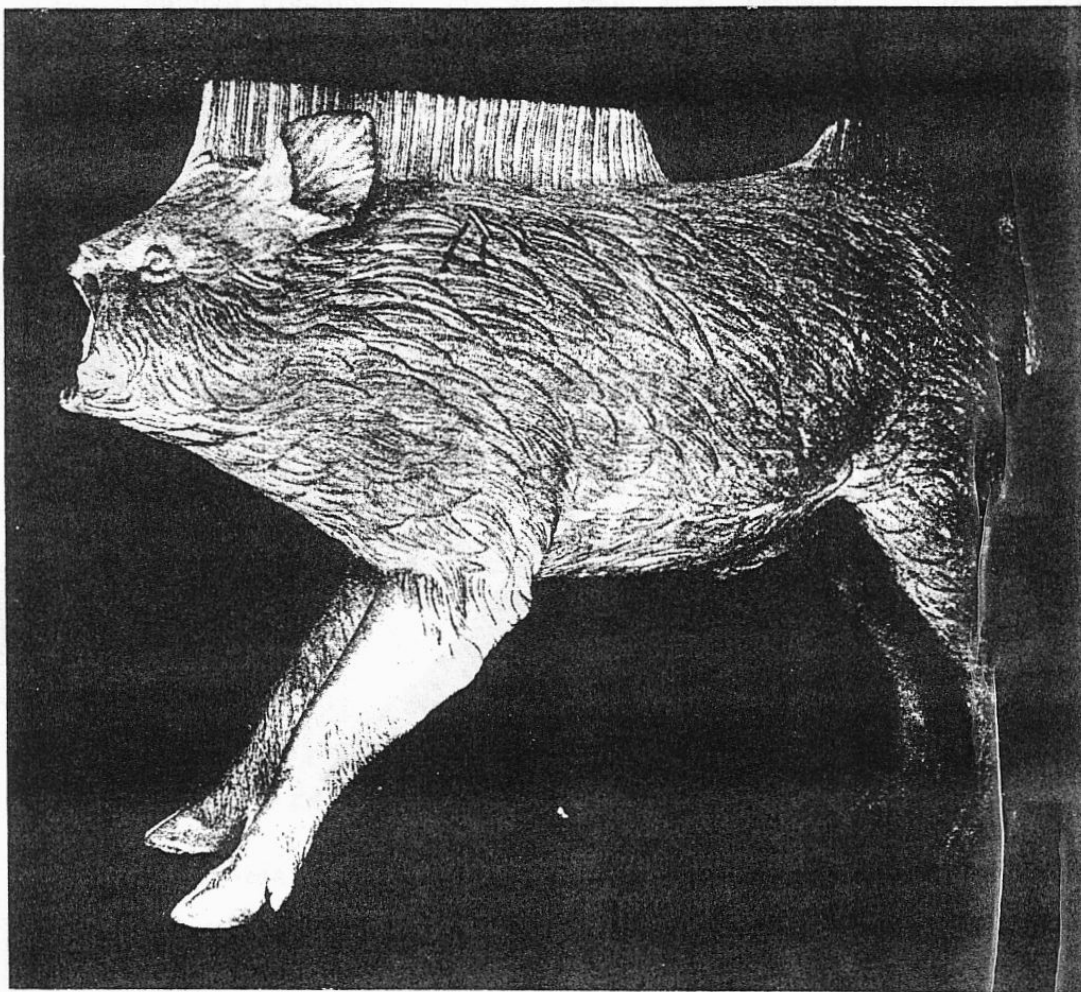
Обр. 34. — Бронзова статуя на глиганъ отъ Мезекъ (Цариградъ, Археол. Музей; фот. на сжния музей).

Abb. 34. — Bronzestatue eines Ebers aus Mezek (Istanbul, Archaeol. Museum; Photo desselben Museums).

достатъчно голѣма, за да се види, че тѣлото на глигана е било кухо и че о не е било пълно съ злато, каквото намървачитѣ сж могли да предполагаатъ въ него, та за това да се опитватъ да разбиватъ статуята на части.

Отъ всичко това се вижда, че статуята на глигана е била разбита още въ старо време, както това е случаятъ и съ нѣкои други отъ намъренитѣ въ гробницата предмети. Дали и глиганътъ е принадлежалъ къмъ първоначалния инвентаръ на гробницата, не може да се каже съ положителност. На сѣки случай тази възможностъ трѣбва да се има предъ видъ, тъй като и други предмети, както ще видимъ по-доле, сж били изнесени и захвърлени трошени предъ гробницата.

Теодоръ Макриди между другото ми съобщава още, че споредъ неговитѣ изследвания статуята на глигана не е била прекрепена върху мряморна база, както на времето си приематъ Хамди-бей.¹⁾ Той предполага, напротивъ, че глиганътъ е частъ отъ една голѣма бронзова група на „тракийския конникъ“, поставена на върха на могилата, и че при разрушаването на тази група глиганътъ се е съборилъ и падналъ въ подножието на могилата. За да се провѣри това предположение, ще бѣде необходимо да се направи

Обр. 35. — Бронзова статуя на глиганъ отъ Мезекъ (споредъ гипсовъ отливъкъ).

Abb. 35. — Bronzestatue eines Ebers aus Mezék (nach Gipsabguss).

единъ сондажъ на върха на могилата, за да се види, дали ще се намѣрятъ нѣкакви следи отъ предполагаемия паметникъ.

Споредъ описанието, което дава за нея Хамди-бей, статуята има хубава зелена патина. Върху лѣвата плешка на глигана, задъ ухото, се намара една рана

¹⁾ Споредъ Хамди-бей (цит. съч. 2) статуята била намѣрена съвсемъ здрава, „прикрепена върху една мряморна подставка“. На всѣки случай двата крака на глигана сж били снабдени отдолу, подъ копитата, съ четвъртити желѣзни шипове, дълги около 10 см., които сж служили на времето за прикрепяне на статуята върху нѣкаква подставка.

отъ копие, дълга 6 см., отъ която капятъ три капки кръвь (обр. 35). Очитѣ били добре запазени и били изработени отъ цвѣтни камъни. Зеницата, направена отъ черъ камъкъ, била обградена съ единъ прозраченъ жълтъ кръгъ, около който билъ поставенъ единъ по-широкъ кръгъ съ синъ цвѣтъ.

Колкото се отнася до изработването на статуята, трѣбва да се изтъкне, че тя не се отличава съ голѣми художествени качества. Глигантъ, макаръ и да е представенъ твърде живо, е моделиранъ доста повърхностно и сухо. Общото впечатление се определя отъ четинестия характеръ на козината,

Обр. 36. — Триножникъ на бронзовъ канделабъръ отъ Малъ-тепе.

Abb. 36. — Dreifuss eines Bronzekandelabers von Mal-Tepe.

подъ която обаче не личатъ ни мускули, ни кости. Всичкото внимание на художника е било съсредоточено само върху предаването на общитѣ форми на животното и върху повърхността на фигурата. Сжщо и движенията на животното сж твърди и схематични, безъ нѣкаква по-голѣма пластичностъ и гъвкавостъ. Античното изкуство ни е завещало фигури на животни, които иматъ много по-голѣми предимства въ смисълъ на единъ живъ реализъмъ. По тази причина ние ще трѣбва да приемемъ, че глигантъ отъ Мезекъ е излѣзълъ отъ ателието на нѣкой посрѣдственъ майсторъ.

Стиловитѣ особености на статуята не ни даватъ възможността да определимъ по-точно и нейната дата. Една шаблонна работа отъ този видъ би

могла да произхожда отъ различни времена. По тази причина датирането на статуята може да стане само въ връзка съ другитѣ намѣрени въ гробницата предмети.

14. Канделабъръ, строшенъ на нѣколко части, които бѣха намѣрени на различни мѣста въ гробницата. Нѣкои части на канделабра липсватъ, поради което той не може да бжде възстановенъ напълно. Изобщо по всичко се вижда, че канделабърътъ е билъ строшенъ още въ старо време и че нѣкои негови части още тогава сж били отнесени или онищожени, по която причина тѣ не можаха да бждатъ намѣрени между запазенитѣ предмети отъ гробницата. Запазени сж сега само следнитѣ части:

а) Триножникъ съ три силно извити канелирани разклонения, долната частъ на които завършва въ форма на лъвски кракъ съ лапи; висичина 15 см., разстояние между краката 42 см. Обр. 36. Намѣренъ въ първото четвъртито отдѣление, въ северо-западния му жгълъ. Стената на това мѣсто, на височина около 1.50 м. отъ пода, показва следи отъ опушване, отъ което може да се извади заключение, че канделабърътъ е горѣлъ точно на това мѣсто.

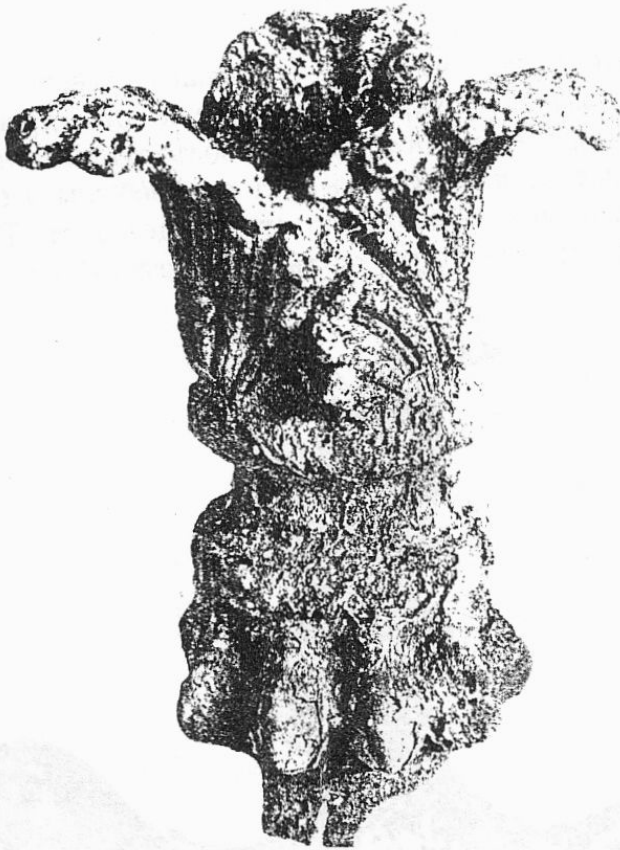
Триножникътъ съставя само най-долната частъ на канделабра. Въ срѣдата на триножника се издига кжса цилиндрична трѣба, която на горния си край не е отчупена и има следи отъ запояване. Тази трѣба е служела следователно за връзка съ ствола на канделабра. Около нея сж залепени отдѣлни акантови листа, изработени отъ тънка бронзова тенекия.

б) Цилиндрическо украшение въ видъ на акантово стѣбло съ трилистна чашка, вис. 15.7 см. Обр. 37. Намѣрено на сжщото мѣсто. Понеже това украшение приляга добре къмъ намѣрения на сжщото мѣсто бронзовъ триножникъ (гл. обр. 40), може съ положителностъ да се приеме, че то съставлява долната частъ отъ ствола на канделабра. Това нѣщо се потвърждава и отъ обстоятелството, че върху триножника сж запазени отдѣлни акантови листа, които съответствуватъ на акантовитѣ листа на цилиндрическото украшение. Общата височина на триножника заедно съ акантовата чашка възлиза на 28 см.,

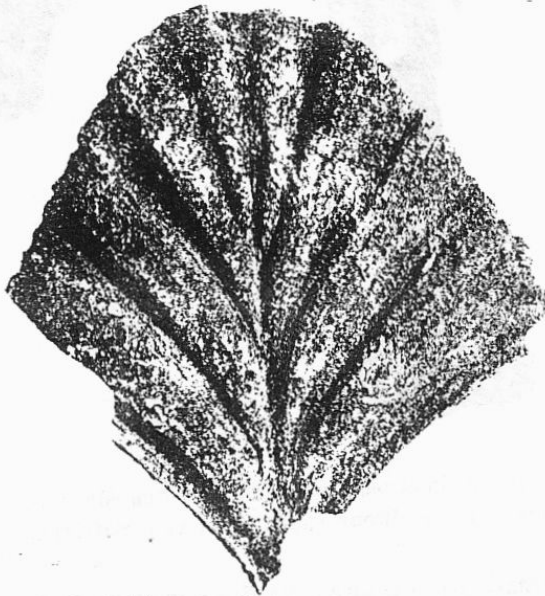
в) Отдѣленъ акантовъ листъ отъ тънка бронзова тенекия; вис. 14.5 см., широкъ 14.1 см. Обр. 38. Точното му мѣстонахождение неизвестно, обаче, както се вижда отъ изработката му, и той произхожда отъ сжщия канделабъръ.

г) Цилиндрически канелиранъ стволъ отъ канделабъръ, който на долния си по-дебелъ край завършва, както това се срѣща често при антични канделабри, съ голѣмъ желѣзенъ шипъ (10.5 см.) за прикрепване въ триножника на канделабра; горниятъ му край е отчупенъ; вис. 65 см. Обр. 39. Намѣренъ въ околността на могилата отъ Георги Маджуновъ още презъ 1921 год. и постѣпилъ въ Народния музей въ София на 16 априлий сжщата година (инв. 5945).

По своитѣ размѣри този стволъ отговаря твърде добре на описания по-горе триножникъ отъ канделабъръ. Освенъ това дългиятъ желѣзенъ шипъ на ствола показва, че той е билъ прикрепенъ въ нѣкаква подставка съ твърде

Обр. 37. — Украса отъ сжния канделабъръ.
Abb. 37. — Verzierung von demselben Kandelaber.

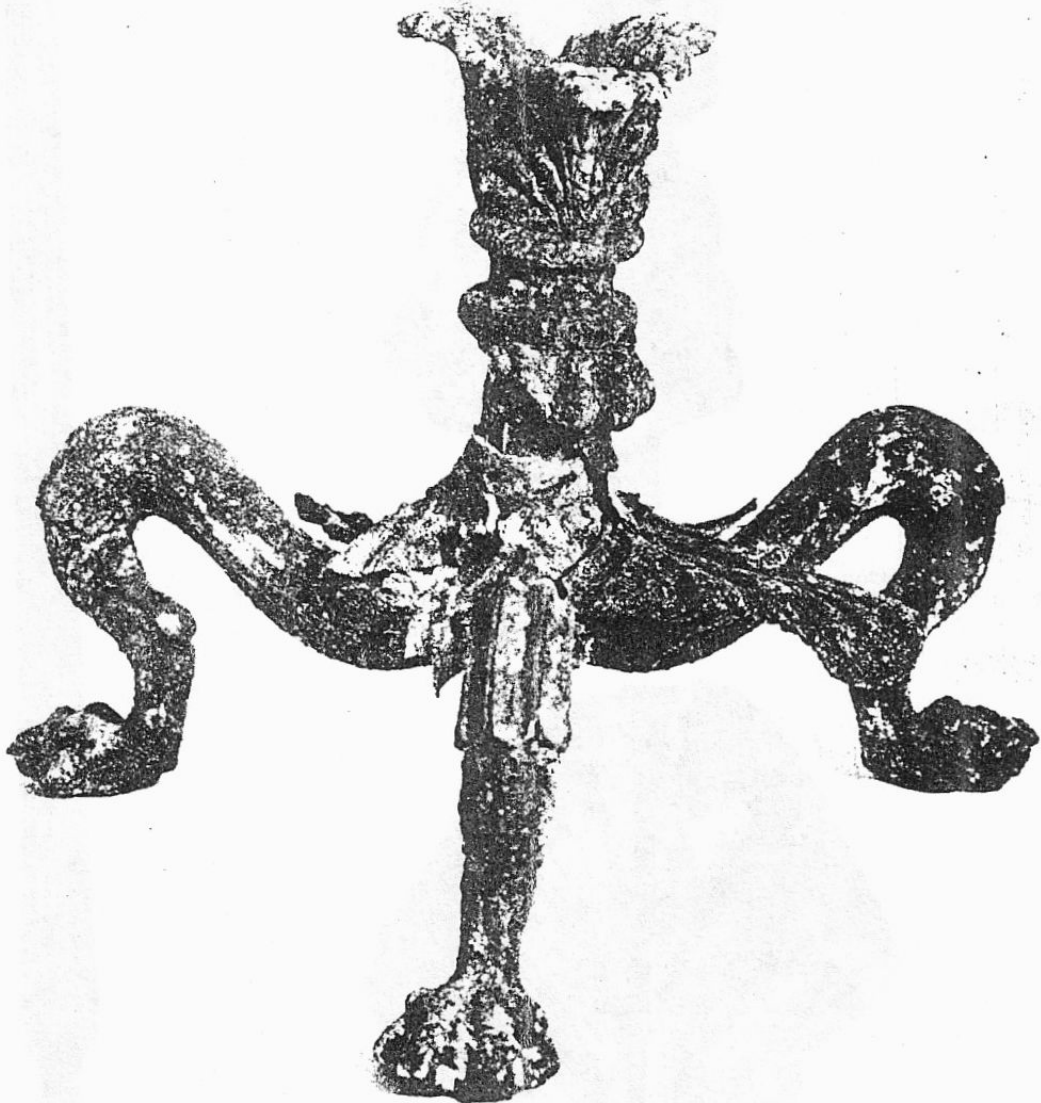

Обр. 38. — Бронзовъ листъ отъ Малъ-тепе.
Abb. 38. — Bronzeblatt von Mal-Tepe.

Обр. 39. — Стволъ отъ сжния канделабъръ.
Abb. 39. — Schaft des-
selben Kandelabers.

дълбока дупка, каквато именно намираме при нашия триножникъ съ принадлежащото къмъ него акантово украшение. Понеже отъ друга страна въ самата гробница не бѣше намѣренъ другъ стволъ отъ канделабъръ, то не остава никакво съмнение, че намѣрениятъ вѣнъ отъ гробницата стволъ принадлежи къмъ открития въ нея триножникъ отъ канделабъръ. Това нѣщо се потвърждава и отъ обстоятелството, че стволътъ приляга добре въ триножника.

Обр. 40. — Долната часть на бронзовия канделабъръ отъ Малъ-тепе.
Abb. 40. — Der untere Teil des Bronzekandelabers von Mal-Tepe.

д) Украшение отъ канделабъръ въ видъ на бронзова статуйка на сатиръ съ подставка. Вис. 40·7 см. Обр. 41. Украшението е съставено отъ три части, намѣрени на различни мѣста. Самата статуйка и цвѣтната чашка въ дѣсната ржка на сатира, която е била отчупена, сж били намѣрени по отдѣлно на 18 януарий 1931 год. предъ входа на гробницата, преди още да

бже открита самата гробница. Подставката е била намърена на другия денъ въ кръглото отдѣление на гробницата. Следитѣ за прикрепяне на една фигура, които се намиратъ на горната страна на подставката, съответствуватъ точно на краката на сатира. По тази причина не може да има никакво съмнение, че статуйката на сатира е била прикрепена тъкмо на тази подставка, макаръ тя да е намърена на друго мѣсто въ гробницата.

Подставката е изработена въ видъ на ионийски капителъ съ четвъртита плочка отгоре. Височина на капитела заедно съ плочката 6·2 см., дължина (дветѣ волути заедно) 7·7 см., широчина 5 см. Отдоле капителътъ има кръгла дълбока дупка за прикрепяне върху ствола на канделабра. На лѣвата страна на капитела е прикрепена извита закачалка, вис. 13·3 см. Такава закачалка, която сега е отчупена, е имало и на дѣсната страна на капитела, както се вижда отъ запазената отъ нея следа. Върху тѣзи закачалки сж били окачвани вѣроятно бронзови лампи.

Ионийски капители като подставки на бронзови статуйки се явяватъ въ старогръцкото изкуство сравнително още твърде рано.¹⁾ Твърде близка аналогия къмъ нашия случай ни дава бронзовиятъ „kottabos“ (уредъ твърде сходенъ по форма съ канделабритѣ) отъ Vetulonia, сега въ Археологическия музей въ Флоренция, който на горния си край завършва съ статуйка на Силенъ, поставена на ионийски капителъ.²⁾ Сжщо и единъ канделабъръ отъ Помпей, който датира отъ времето на императора Августа, завършва на горния си край съ ионийски капителъ като под-

Обр. 41. — Горниятъ завършекъ на канделабра отъ Малъ-тепе.

Abb. 41. — Der obere Abschluss des Kandelabers von Mal-Tepe.

¹⁾ Ср. напр. късно-архаичната бронзова статуйка на жена отъ Paestum, сега въ Берлинския музей: E. A. Neugebauer, Antike Bronzestatuetten, Berlin 1924, 64 сл. и обр. 34 въ таблицитѣ; Führer durch das Museum, I. Bronzen, Berlin 1924, 24 № 7429, табл. 17.

²⁾ Neugebauer, *ит.* съч. 102 и обр. 107; P. 324 сл.; Storia dell'arte etrusca, 323 сл. и обр. 361.

ставка на единъ сфинксъ.¹⁾ Тукъ трѣбва да се спомене и бронзовата статуйка на философа Хермархосъ въ музея въ Нью-Йоркъ, чиято подставка има сжщо

Обр. 42. — Сатирътъ отъ Малъ-тепе преди почистването му и възстановяването му.

Abb. 42. — Der Satyr von Mal-Tepe vor seiner Reinigung und Zusammensetzung.

така формата на ионийски капителъ.²⁾ Този капителъ, който е стоялъ на върха на една колонка, е снабденъ отъ страни съ две извити бронзови закачалки, сходни напълно по своята форма съ закачалкитѣ отъ подставката на нашата статуйка. Отъ това обаче не би могло да се прави заключение, че и статуиката на Хермархосъ произхожда отъ нѣкой канделабъръ. Закачалкитѣ въ този случай биха могли да служатъ за прикрепяне на гирлянди.³⁾

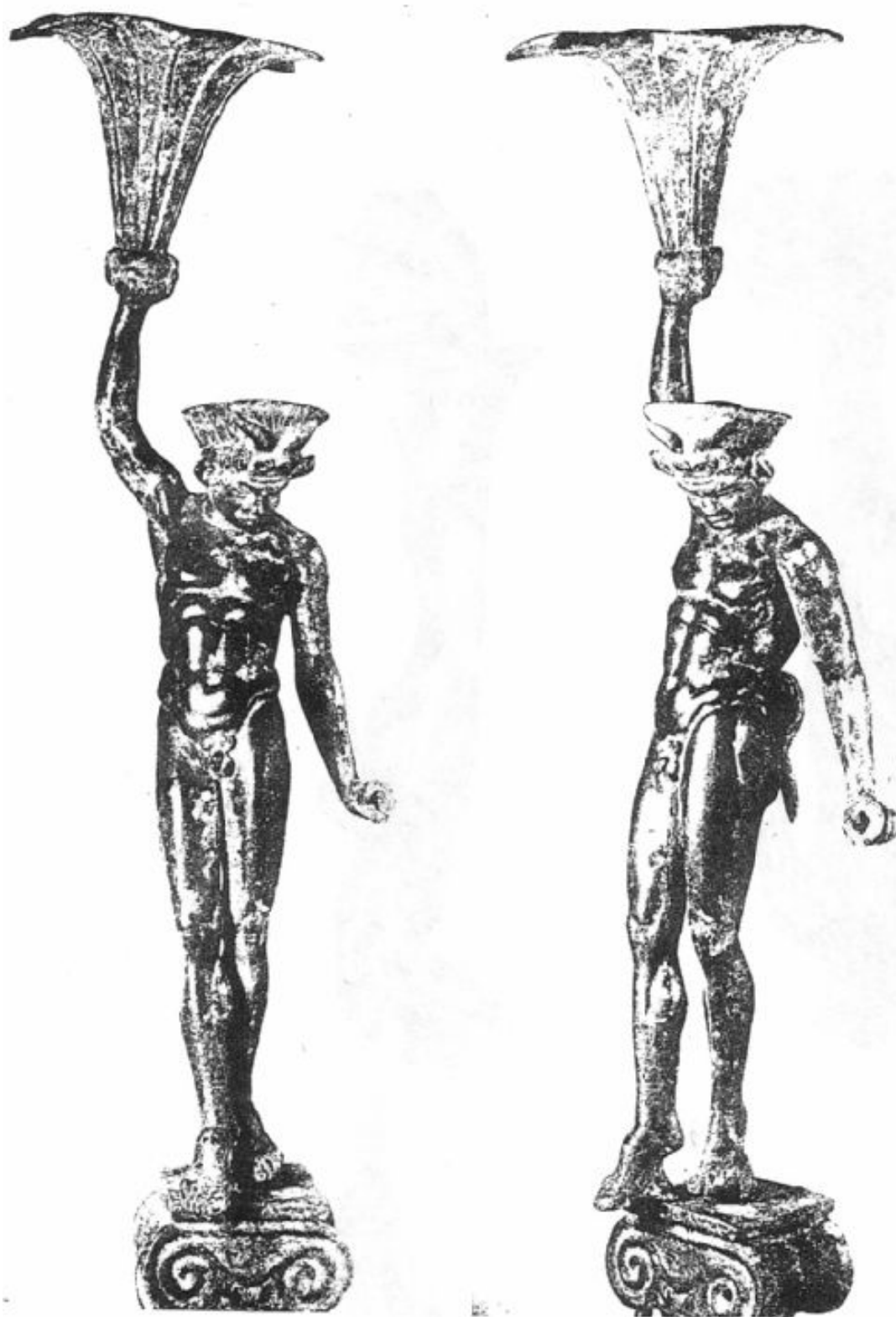
Самата статуйка на канделабра отъ Мезекъ (обр. 42—46) е висока 22·7 см., съ дигнатата дѣсна ржка и чашката въ нея 34·5 см. Тя представя младъ, съвършено голъ сатиръ, който въ дигнатата си високо дѣсна ржка държи голѣма шестолитна цвѣтна чашка (вис. 10·5 см.). Тази чашка е служила за поставяне на лампата на канделабра. Лѣвата ржка на сатира е силно опъната надолу и е свита като тржба; очевидно е, че въ нея той е държалъ нѣкакъвъ тежъкъ предметъ, вѣроятно бронзова лампа, която е била прикрепена или окачена на продълговатъ кръгълъ предметъ, вмъкнатъ въ ржката на сатира. Главата на сатира е наведена надолу и погледътъ му е съсредоточенъ въ краката, като че ли сатирътъ внимава да не направи нѣкоя погрѣшна стѣпка при балансирането на дветѣ тяжести, които той държи въ ржцетѣ си. По такъвъ начинъ човѣкъ добива впечатлението, че сатирътъ, стѣпилъ само на върха на прѣститѣ си, изпълнява нѣкакъвъ труденъ танць.

На главата си, освенъ два дълги извити рога, сатирътъ има голѣмо кръгло украшение въ форма на висока диадема

¹⁾ E. Pernice, Gefäße und Geräte (Die hellenist. Kunst in Pompeji IV), 51 и обр. 63.

²⁾ R. Delbrück, Antike Porträts, Bonn 1912, 38 и табл. 26; G. Richter, Greek, Etruscan and Roman Bronzes, New York 1915, 70—74.

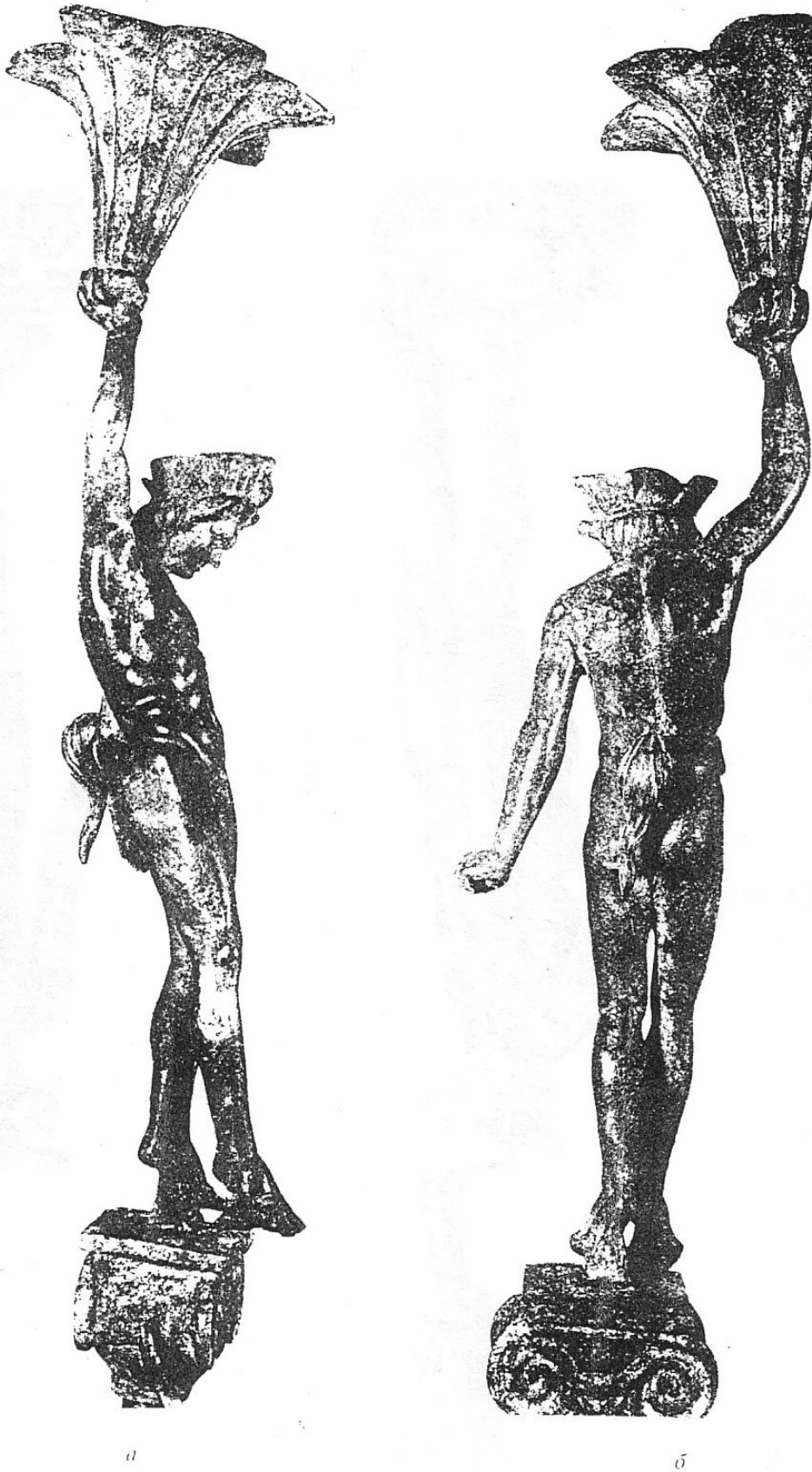
³⁾ Това предположение изказва Delbrück, цит. съч. 38.

a

b

Обр. 43. — Сатуръгъ отъ Малъ-тепе.
Abb. 43. — Der Satyr von Mal-Tepe.

Обр. 44. — Сатирътъ отъ Малъ-тепе.
Abb. 44. — Der Satyr von Mal-Tepe.

ди кошница, направено отъ наредени вертикално едно до друго листа отъ едно растение. Това е така наречениятъ *καλαθίσκος* („кошничка“), който срѣща често на главата на танцуващи фигури (гл. по-доле).

Обр. 45. — Сатирътъ отъ Малъ-тене.

Abb. 45. — Der Satyr von Mal-Tene.

Сата на сатира е кжса и кждрава, ушитѣ му сж животински, челото е набръчкано, веждитѣ сж дебели и силно дигнати нагоре, носътъ е широкъ и сплеснатъ, на гърба си сатирътъ има конска опашка. Сле-

дователно по своя видъ сатирътъ отъ Мезекъ се различава рѣзко отъ Праксителивитѣ сатири съ тѣхнитѣ облагородени и силно идеализирани форми. Той ни представя онзи типъ на млади дяволити сатири съ груби селски лица, които ние срѣщаме тѣй често едва въ по-късното елинистическо изкуство.

Тѣлото на сатира е моделирано твърде грижливо и съ голѣми подробности. Особно ясно сж изтъкнати грѣднитѣ и коремни мускули, силно опънати подъ действието на тежеститѣ, които сатирътъ държи въ рѣцетѣ си. Обаче, ако обърнемъ внимание на подробноститѣ, ще видимъ, че мускулитѣ сж предадени сухо и схематично, и че на мѣста тѣ сж подчертани по-силно, отколкото би трѣбвало да се очаква. Това важи преди всичко за двата хоризонтални мускула подъ грѣдитѣ (обр. 45), както и за вдлъбнатия мускулъ въ горната частъ на лѣвото бедро (обр. 43 б). Сжщо и въ лицето, което е работено доста грубо, липсватъ деликатнитѣ и постепенни преливания на една плоскостъ въ друга (обр. 45 и 46). Дветѣ отвесни дълбоки гънки отстрани на устата, както и широката гънка надъ носа между веждитѣ, свидетелствуватъ за сжщия схематизъмъ, който личи и въ мускулатурата на тѣлото. При все това, статуйката на сатира, макаръ и да не може да се означи като първостепенно художествено произведение, има значителна художествена стойностъ и принадлежи къмъ най-хубавитѣ произведения на античното изкуство, открити до сега въ България. По своитѣ стилови особености — строитѣ пропорции и сложнитѣ движения — тя издава влиянието на Лизиповото изкуство. Както това личи особно добре въ главата, ние имаме тукъ работа съ едно твърде реалистично произведение, което показва едно съвсемъ свежо творчество и което носи всички признаци на едно оригинално произведение отъ ранно-елинистическата епоха. Статуйката ще трѣбва да се датира, следователно, въ края на IV или въ началото на III вѣкъ пр. Хр.

Танцуващитѣ сатири сж една отъ любимитѣ теми на елинистическото изкуство. Въ днешно време съ най-голѣма известностъ се ползува бронзовата статуйка на танцуващия сатиръ отъ Casa del Fauno въ Помпей.¹⁾ Обаче този сатиръ, който е представенъ като възрастенъ мъжъ съ голѣма коса и брада, нѣма нищо общо съ нашия екземпляръ нито по положение на тѣлото, нито по своя общъ изгледъ. Сатирътъ отъ Мезекъ показва много по-голѣмо сходство съ другъ единъ типъ на младъ танцуващъ сатиръ, застъпенъ съ нѣколко реплики, най-важнитѣ отъ които сж хубавата мряморна статуя на Берлинския музей (обр. 47)²⁾ и друга една по-добре запазена мряморна статуя на Британския

¹⁾ Fr. Winter, Kunstgesch. in Bildern 368, 3; Reinach, Rép. I 408, 1; Alinari 11224, Pl. E. Pernice, Gefässe und Geräte aus Bronze (Die hellenist. Kunst in Pompeji. IV) Berlin 1925, 2 сл. и обр. 2; G. Dickins, Hellenistic Sculpture, Oxford 1920, 7 и обр. 3; A. W. Lawrence, Late Greek Sculpture, London 1927, 22. Dickins и Lawrence приписватъ тази статуйка на пергаменската школа и я датиратъ въ III или началото на II вѣкъ пр. Хр.

²⁾ Ad. Furtwaengler, Der Satyr aus Pergamon, Kl. Schriften I 196 сл. и табл. 5; R. Kekule von Stradonitz, Die griech. Skulptur, 3. Aufl. Berlin 1922, 282 и обр. на стр. 283.

музей във Лондонъ (обр. 48).¹⁾ Голѣмото число на репликитѣ показва, че въ този случай ние имаме работа съ единъ твърде известенъ оригиналъ, който е билъ често копиранъ. Въ статуитѣ отъ този видъ, както и въ статуйката отъ Мезекъ, сатирътъ е представенъ, че зацупува на върха на прѣститѣ си, и че е прибрани единъ до другъ и силно изопнати крака, съ тази само разлика, че лѣвиятъ кракъ, вмѣсто дясниятъ, е поставенъ напредъ. Дясната ржка (въ берлинската статуя отчупена) е дигната високо нагоре и е извита надъ главата, а лѣвата ржка, на която е метната небридата, е спусната надолу.²⁾ Главата (въ берлинската статуя сжщо отчупена) е върната на дѣсно и е наведена надолу. Следователно, макаръ статуйката отъ Мезекъ да не може да се обозначи като реплика на типа, застъпенъ съ берлинския и лондонския типове, по своята композиция тя се схожда твърде много съ тѣзи две статуи и представя безспорно само вариация на сжщия типъ.

Друга една вариация на този типъ е застъпена съ една отлично запазена бронзова статуйка на сатиръ въ Берлинския музей,³⁾ която и по стилъ се схожда твърде много съ статуйката отъ Мезекъ (обр. 49). Тя се отличава главно по това, че дясната ржка е дигната нагоре и е поставена предъ очитѣ, както когато човѣкъ се визира надалечъ, като се предпазва отъ слънцето; лѣвата ржка е спусната надолу и държи сирингата. Положението на краката е сжщото, както при мраморнитѣ статуи въ Берлинъ и Лондонъ. Различно е обаче положението на главата, а сжщо така липсва и небридата.

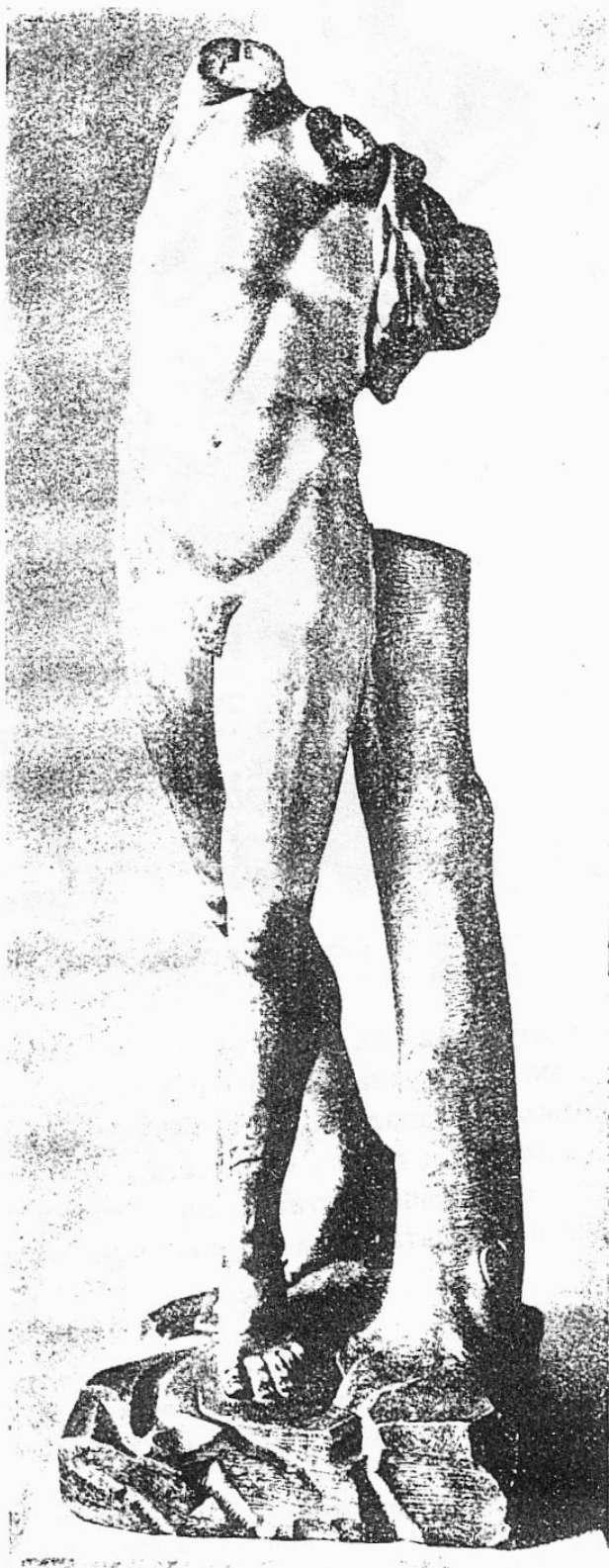
Обр. 46. — Сатирътъ отъ Малъ-тепе.
Abb. 46. — Der Satyr von Mal-Tepe.

¹⁾ Cat. of Sculpture 1656; Furtwaengler, цит. съч. 197 и табл. 6, 1; M. Collignon, *Manuel de la sculpture grecque* II, 581 и обр. 300; Reinach, Rép. II 137, 5. Други реплики в Римъ, Флоренция, Неаполъ и Копенхагенъ; гл. Reinach, Rép. I 405, 4; I 407, 1; II 137, 5; III 72, 5.

²⁾ Цардовѣтѣ въ небридата и малкиятъ Дионисъ, които лондонскиятъ сатиръ държи въ лѣвата си ржка, сж безъ съмнение по-късни прибавки, които въ първоначалния оригиналъ сж липсвали. Furtwaengler, цит. съч. 198; Collignon, цит. съч. 581.

³⁾ Furtwaengler, цит. съч. 202 и табл. 6, 5; Führer durch das Antiquarium (in Berlin) 1924, 64, № 1835 и табл. 58.

Напоследъкъ станаха известни още две подобни статуйки на тан-

Обр. 47. — Мраморна статуя на сатиръ (Берлинъ, Стариятъ музей; фот. на същия музей).
Abb. 47. — Marmorstatue eines Satyrs (Berlin, Altes Museum; Photo desselben Museums).

дуващи сатири, отъ което едната се намира въ музея въ Будапеща (обр. 50),¹⁾ а другата бѣ открита въ развалинитѣ на античния градъ Стоби (сега Градско) въ Македония (обр. 51).²⁾ При дветѣ тѣзи статуйки дѣсниятъ кракъ е поставенъ напредъ както при статуйката отъ Мезекъ. Главата обаче е вирната силно назадъ и дѣсната ржка е поставена предъ очитѣ, съ същия жестъ, който намираме и при бронзовата статуйка въ Берлинъ. Лѣвата ржка и въ двата случая е спусната надолу съ различно движение и е държала нѣкакъвъ предметъ; небридата липсва.

До колко всички тѣзи изображения на танцуващи сатири, които намиратъ нѣкои аналогии и между помпейанскитѣ фрески,³⁾ сж били повлияни отъ знаменитата картина на живописеца Антифилосъ, която е представляла така наречения сатиръ *ἄποστολεῖον* и за която кратки сведения ни дава Плиний, мжчно може да се каже съ положителность, тѣй като ние не знаемъ, какъ точно

¹⁾ G. Erdélyi, *Archaeologiai Értesítő* XLVIII, 1936, 103 сл., обр. 86 и 87 и стр. 253 на нѣмското резюме.

²⁾ H. Goldman, *Amer. Journal of Arch.* XXXVII, 1933, 299 и обр. 7. Гл. VI. Petković, *Arch. Inst. des Deutschen Reiches, Bericht über die Hundertjahrfeier*, 1930, 193. Въ Стоби е намѣрена и друга една отлично запазена статуйка на сатиръ, който, както се вижда отъ положението на ржцетѣ, е свирѣлъ съ двойната флейта.

³⁾ Furtwaengler, *ит. съч.* 201 сл. и табл. 6, 4; P. Herrmann, *Denkm. der Malerei*, табл. 34, 2.

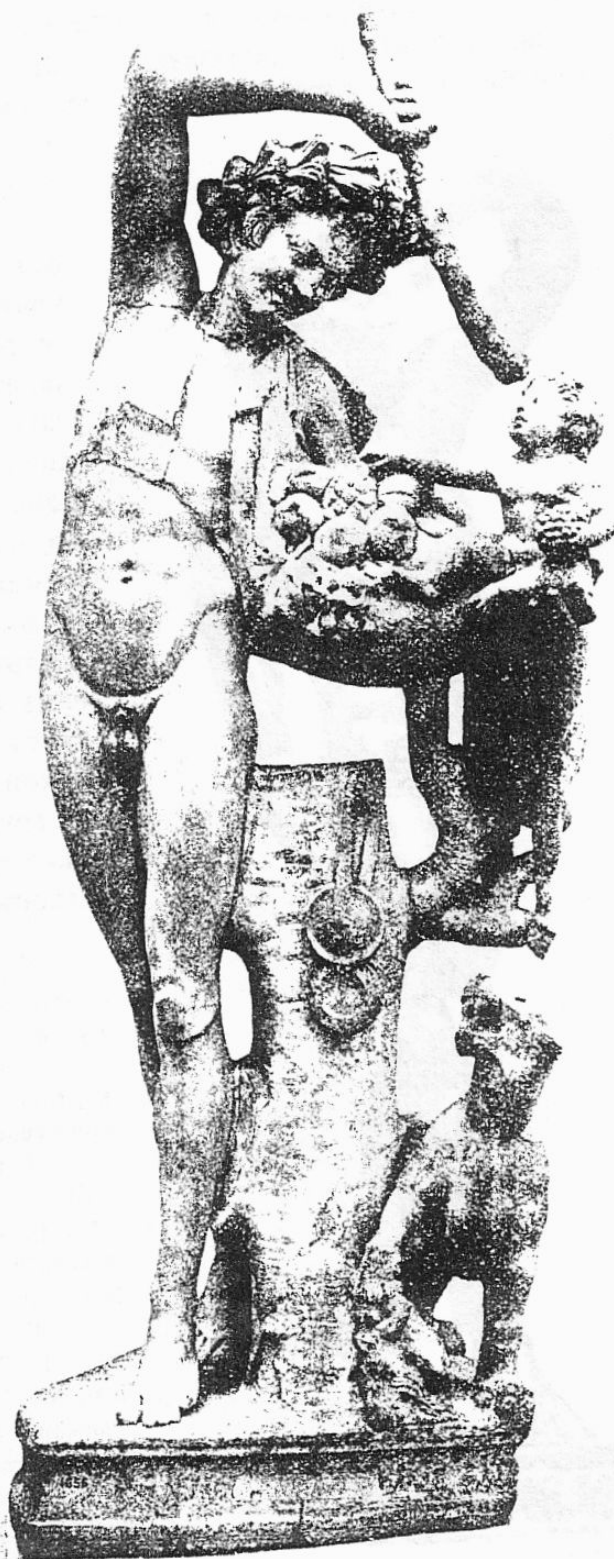

е изглеждала тази картина.¹⁾ Обаче, ако се вземе подъ внимание прозвището на сатира *ἀποσκοπεύων*, то очевидно е, че и той е държалъ ржката си предъ очитѣ, както намираме това при бронзовитѣ статуйки отъ Берлинъ и Стоби. Този жестъ е характеренъ за единъ особенъ танцъ у старитѣ гърци, който тѣ наричатъ *σχόπευμα* или *σχόπευμα* и който се е считалъ за свойственъ на сатиритѣ.²⁾ Следователно за положително може да се счита, че картината на Антифилосъ е представляла сжщо така единъ танцуващъ сатиръ (младъ или възрастенъ съ брада?), който е поставялъ едната си ржка (дѣсната или лѣвата?) предъ очитѣ, съ характерния за танца *σχόπευμα* или *σχόπευμα* жестъ, и който е ималъ небрида (метната било презъ гърдитѣ, било на едната ржка). Не ще съмнение, че този мотивъ, въведенъ най-напредъ въ живописъта отъ Антифилосъ чрезъ една отъ най-известнитѣ негови картини, е билъ възпроизвежданъ повече или по-малко свободно и отъ други по-късни художници. По тази причина ние бихме могли да приемемъ, че разглежданиятъ отъ насъ типъ на танцуващъ сатиръ е билъ действително инспириранъ отъ кар-

¹⁾ Plin. Nat. Hist. XXXIV 138: *Antiphilus puero ignem conflante laudatur... nobilissimo Satyro cum pelle pantherina, quem aposcopeuonta appellant.* Ср. Furtwaengler, цит. съч. 199; E. Pfuhl, Mal. und Zeichnung 1909; Erdélyi, цит. съч. 253.

²⁾ Furtwaengler, цит. съч. 199; Erdélyi, цит. съч. 200 заб. 1; Fr. Weege, Die Tanz in der Antike, Halle 1923, 6.

Известия на Археол. Инст. XI

Обр. 48. — Мраморна статуя на сатиръ (Лондонъ, Британски музей; фот. на сжнии музеи).

Abb. 48. — Marmorstatue eines Satyrs (London, Brit. Museum; Photo desselben Museums).

тината на Антифилосъ и че най-близко до оригинала стои онази негова вариация, която възпроизвежда сатира съ дигната предъ очитѣ рѣка.¹⁾ Обаче очевидно е, че нито едно отъ запазенитѣ днесъ изображения отъ този видъ

Обр. 49. — Бронзова статуйка на сатиръ (Берлинъ, Стариятъ музей; фот. на същия музей).

Abb. 49. — Bronzestatuetten eines Satyrs (Berlin, Altes Museum; Photo desselben Museums).

не може да се счита за точно копие споредъ картината на Антифилосъ.²⁾

Сатирътъ отъ Мезекъ се различава отъ всички други изображения на сатири, които разгледахме по-горе, главно по това, че той носи на главата си така наречения калатискосъ. Ние намираме този предметъ като украшение на главата при цѣла редица фигури, които танцуватъ все по единъ и същи начинъ, съ прибрани крака, на върха на прѣститѣ си, отъ дето се вижда, че той е билъ отличителниятъ белегъ на единъ особенъ танцъ въ древността. Най-важнитѣ паметници отъ този видъ сѣ известната акантова колона съ тритѣ танцовачки отъ Делфи,³⁾ която нѣкои учени считатъ за подражание на групата на танцувацитѣ лакедемонки (*saltantes Laconiae*) отъ скулптора Калимахосъ,⁴⁾ и двата мряморни релефа на

¹⁾ G. Erdélyi (цит. съч. 253) счита, че най-близко до оригинала стои бронзовата статуйка въ Будапеша.

²⁾ Примери за това, че образи отъ знаменити картини сѣ били възпроизведени въ скулптурни произведения, дава Furtwaengler, цит. съч. 200.

³⁾ Fouilles de Delphes V (sculpture), табл. LX—LXII; Ch. Picard, La sculpture antique II, обр. 19 и др. Ср. и цитираната въ следната забележка литература. Хубаво изображение дава и Weege, цит. съч. обр. 54.

⁴⁾ Fr. Studniczka, Kalamis, Leipzig 1907, 89; H. Pomtow, Jahrb. des deutschen arch. Inst. XXXV, 1920, 119. Това предположение се поддържаше по-рано и отъ H. Lechat (La sculpture antique avant Phidias, Paris 1904, 490, и Phidias et la sculpture grecque au V-e siècle, Paris 1906, 126), обаче то бѣ изоставено въ новото издание на втория отъ тѣзи два труда отъ 1924 год. (стр. 148). Ch. Picard (La sculpture antique II, 38) се изказва твърде резервирано върху тази хипотеза, обаче счита я все пакъ за „примамлива“. Th. Homolle считаше първоначално делфийската група за произведение на скулптора Пеонисосъ (Bull. de corr. hell. XXI, 1897, 611), обаче по-късно

танцовачки въ Берлинския музей, които възпроизвеждатъ загубени оригинали отъ края на V вѣкъ пр. Хр.¹⁾ Голѣмото болшинство отъ запазенитѣ изображения на танцуващи фигури съ калатискосъ на главата представятъ танцуващи жени.²⁾ Обаче не липсватъ изображения, които представятъ по сжщия начинъ и танцуващи мъже.³⁾ Всички тѣзи паметници показватъ, колко широко е билъ разпространенъ този танцъ въ древността и че той е билъ изпълняванъ не само отъ жени, но така сжщо и отъ мъже.

Отъ друга страна старитѣ автори споменаватъ единъ танцъ „калатискосъ“, безъ да ни даватъ по-подробни сведения за него.⁴⁾

той се изказа въ полза на едно копие споредъ карнатидитѣ на Праксителя (Rev. arch. 1917 I 31—58). Тази последната хипотеза е обаче неприемлива. Гл. A. de Ridder, Rev. des études gr. XXXIII, 1920, 320 сл. За реконструкцията на цѣлата колона, която на върха е завършвала съ единъ триножникъ, гл. Th. Homolle, Bull. de corr. hell. XXXII, 1908, 205—235, и H. Romptow, цит. съч. 121—124.

¹⁾ Kekule von Stradonitz, Die griech. Skulptur, 3. Aufl. 136 сл. съ изображения на стр. 137 и 138; H. Schrader, Phidias, Frankfurt a. M. 1924, 343—350 и обр. 313 и 314; C. Blümel, Katalog IV (1931) 45 сл., дето е цитирана подробно по-старата литература, и табл. 77.

²⁾ Списъкъ на съответнитѣ паметници дава L. Sechan, у Dargemberg-Saglio, Dict. IV, 1037 таб. 6 (подъ думата Saltatio). Най-важнитѣ отъ тѣхъ сж възпроизведени у Weege, цит. съч. обр. 47—54.

³⁾ Такива сж дветѣ фигури отъ надгробния паметникъ въ Гьолбаши, макаръ тѣ като танцовори да носятъ кжсия женски хитонъ. Гл. Collignon, Hist. de la sculpt. gr. II 204 и обр. 97; Weege, цит. съч. 47 и обр. 50.

⁴⁾ Athen. XI 467 сл., XIV 629 сл., 630 а; Poll. IV 105. Гл. Hug, RE X 1549 (подъ $\chi\alpha\lambda\alpha\tau\iota\sigma\kappa\omicron\varsigma$).

Обр. 50. — Бронзова статуйка на сатиръ (Будапеща, Нар. Музей; фот. на сжщия музей).

Abb. 50. — Bronzestatuetten eines Satyrs (Budapest, Nationalmuseum; Photo desselben Museums).

Като се има предъ видъ широкото разпространение на танцуващитѣ фигури

Обр. 51. — Бронзова статуѣка на сатиръ отъ Стоби (Бѣлградъ, Музей на князь Павелъ; фот. на сѣщия музей).
Abb. 51. — Bronzestatuetten eines Satyrs aus Stobi (Belgrad, Museum des Prinzen Paul; Photo desselben Museums).

I 58—67; Fiechter, RE X 221^{ff} сл.; H. Promptow, Jahrb. des deutschen arch. Inst. XXXV, 1920, 127 сл.

съ калатиско съ на главата, може да се приеме, че тѣ изпълняватъ тъкмо този танцъ, нареченъ така вѣроятно поради обстоятелството, че той е билъ танцуванъ съ калатиско съ на главата.¹⁾ До колко този танцъ се съпада съ „танца на кариатидитѣ“, който е билъ изпълняванъ въ честь на Артемида въ града Карие въ Пелопонезъ²⁾ и отъ който води началото си думата „кариатида“ като технически терминъ въ античната архитектура,³⁾ мжчно може да се каже съ положителностъ. Додето нѣкои учени отъждествяватъ на-

¹⁾ Daremberg-Saglio, Dict. I 814 (подъ Calathus); Warncke, RE IV A 2234. — Weege, цит. съч. 45 и 58, счита, че „танцътъ на кошницитѣ“, който старитѣ автори означаватъ съ думитѣ калатосъ или калатиско съ, се е танцувалъ отъ хора, които сж били проврѣни въ голѣми кошници и че, следователно, той нѣма нищо общо съ изображенията на танцуващи фигури съ калатиско съ на главата. Това мнение на Weege ми се вижда непримливо.

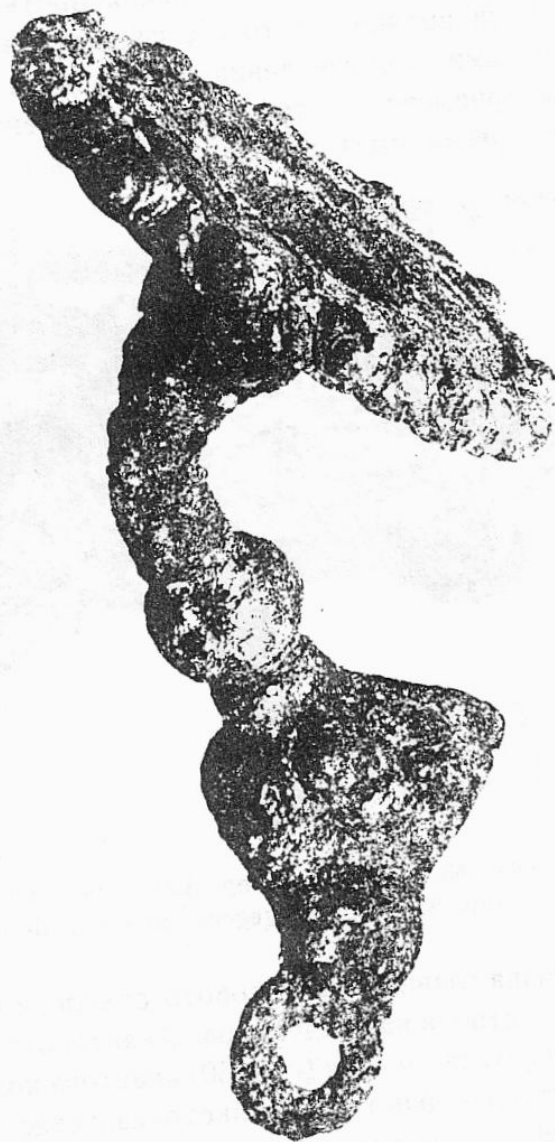
²⁾ Sechan, у Daremberg-Saglio, Dict. IV 1036 (подъ Saltatio); RE X 2245 подъ Karyai; Weege, цит. съч. 44.

³⁾ По този въпросъ гл. P. Wolters, Zeitschr. f. bild. Kunst N. F. VI, 1895, 36—44; Th. Homolle, Rev. arch. 1917

пълно двата танца,¹⁾ други считатъ танца „калатискосъ“ за вариация на „танца на кариатидитѣ“.²⁾

Отъ всичко това, което изложихме до тукъ, става явно, че сатирътъ отъ Мезекъ ни дава една нова вариация на единъ широко разпространенъ въ античното изкуство типъ на танцуващи сатири. Отъ една страна, по своята композиция, той се схожда твърде много съ танцуващитѣ сатири отъ групата на берлинската мраморна статуя (гл. стр. 47), които сж били повлияни може би отъ картината на Антифилосъ. Отъ друга страна, поради калатискоса, който носи на главата си, той принадлежи къмъ фигуритѣ, които танцуватъ танца калатискосъ. По такъвъ начинъ сатирътъ отъ Мезекъ се явява като едно художествено произведение, което, независимо отъ неговата художествена стойностъ, представя значителенъ интересъ и въ иконографско отношение, като внася нѣщо съвсемъ ново въ известнитѣ до сега изображения на сатири. Въ него ние намираме за пръвъ пътъ изображението на единъ сатиръ, който танцува танца калатискосъ.

Канделабърътъ отъ Мезекъ, който е билъ украсенъ съ фигурата на танцуващия сатиръ, представя интересъ и въ друго отношение. Известнитѣ до сега канделабри съ фигурна украса произхождатъ отъ Етрурия и южна Италия. Канделабри отъ този видъ не сж открити до сега въ Гърция. Действително, отъ сведенията, които ни дава Плиний за фабрикацията на канделабритѣ, се вижда, че тѣ, или поне отдѣлни тѣхни части, сж се изработвали не само въ южна Италия, но така сжщо и въ Гърция.³⁾ Обаче сведенията на Плиния се отнасятъ до една сравнително късна епоха. За по-раншната епоха, на която принадлежи и канделабърътъ

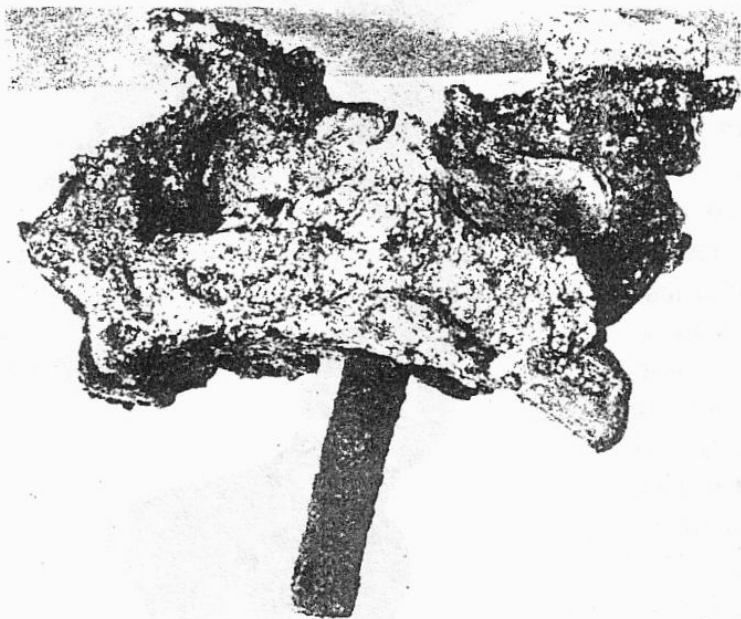
Обр. 52. — Бронзовъ предметъ отъ Малъ-тепе.
Abb. 52. — Bronzegegenstand von Mal-Tepe.

¹⁾ Нотолле, цит. съч. 6 сл.; Weege, цит. съч. 44 сл.

²⁾ Sechan, цит. съч. 1037.

³⁾ Plin, Nat. hist. XXXIV 11: *Privatim Aegina candelabrorum superficiem dumtaxat elaboravit, sicut Tarentum scapos. In his ergo iuncta commendatio officinarum est.* По-нататъкъ (XXXIV 12) Плиний споменава и „коринтски канделабри“; макаръ да отрича, че тѣ сж били изработвани въ Коринтъ.

отъ Мезекъ (края на IV или началото на III вѣкъ пр. Хр., гл. по-горе стр. 45), ние можемъ да сѣдимъ само възъ основа на находкитѣ. Като се има предъ видъ, че канделабърътъ отъ Мезекъ, както се вижда преди всичко отъ стила на статуйката, съ която той е билъ украсенъ, е чисто гръцко произведение, и че въ Тракия презъ по-старата епоха, поради тѣснитѣ търговски връзки, които сѣ съществували между дветѣ страни, ние срѣщаме предимно произведения на гръцката художествена индустрия,¹⁾ ще трѣбва да приемемъ, че той е билъ работенъ нѣкъде въ Гърция, отъ дето после по търговски пътъ е билъ пренесенъ въ Тракия. Действително, единъ кандела-

Обр. 53. — Бронзовъ предметъ отъ Малъ-тепе.
Abb. 53. — Bronzegegenstand von Mal-Tepe.

бъръ въ този стилъ би могълъ да бѣде изработенъ и въ нѣкоя отъ гръцкитѣ колонии въ южна Италия, напр. въ Тарентъ. Ние знаемъ, че произведенията на тарентийската художествена индустрия сѣщо така сѣ проникнали въ Тракия,²⁾ макаръ тѣ да не сѣ били така много разпространени както произведенията, фабрикувани въ сѣщинска Гърция, предимно въ Атика.³⁾ Въпреки това струва ми се, че за канделабра отъ Мезекъ не би могло да се допустне тарентинско произхождение. Този канделабъръ се отличава главно по акантовото стѣбло, което служи за връзка между триножника и ствола на канделабра. Акантовото стѣбло, както се вижда най-добре отъ споменатата по-горе (стр. 50) акантова колона отъ Делфи, се явява сравнително още твърде рано въ гръцкото изкуство като подпорка на нѣкакъв предметъ. Обаче този мотивъ не се срѣща нито при единъ отъ многобройнитѣ канделабри отъ южна Италия, нѣкои отъ които датиратъ още отъ IV вѣкъ пр. Хр. и които ние познаваме главно по находкитѣ отъ Помпей и Херкуланумъ.⁴⁾ Трѣбва, следователно, да приемемъ, че той въобще не е билъ употребяванъ при канделабритѣ, които сѣ произхождали отъ тази областъ. По тази при-

¹⁾ Гл. В. Filow, Die archaische Nekropole von Trebenisichte, Berlin 1927, 100—104; Ф и л о в ъ, Надгробнитѣ могили при Дуванлий, 1934, 233—235.

²⁾ Ф и л о в ъ, Дуванлий, 220 сл. Отъ Тарентъ произхожда вѣроятно и бронзовата кофа, намѣрена въ гробницата на Малъ-тепе; гл. по-доле стр. 58.

³⁾ Най-добро доказателство за това ни даватъ находкитѣ отъ Дуванлий, въ които преобладаватъ предмети отъ атическо произхождение.

⁴⁾ Тѣзи канделабри сѣ разгледани най-обстойно отъ E. Pernice, Gefässe und Geräte, 43—56.

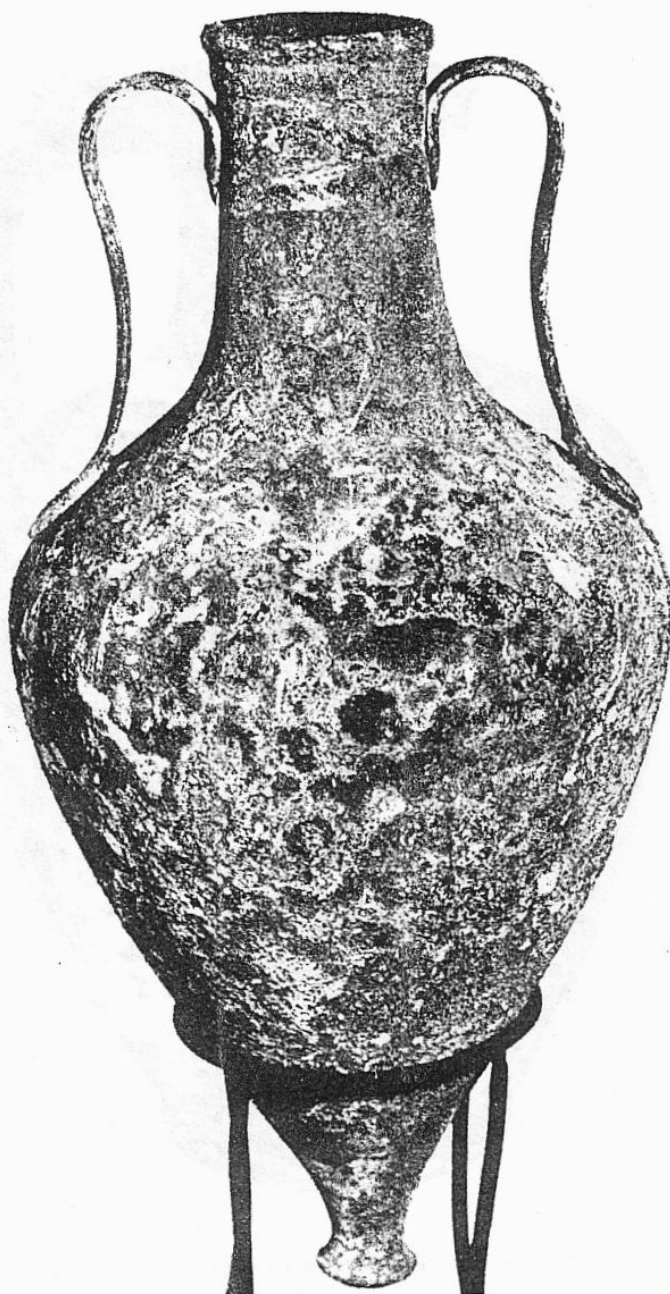
дна азъ съмъ повече наклоненъ да приема, че канделабърътъ отъ Мезекъ произхожда отъ сщцинска Гърция и въ такъвъ случай той би билъ първиятъ известенъ до сега гръцки канделабъръ съ фигурна украса.

Другитѣ бронзови канделабри, открити до сега въ България,⁴⁾ нѣматъ фигурна украса. Те се отличаватъ по своитѣ по-простени форми. Тѣ датиратъ отъ по-късната епоха и се схождатъ напълно съ нѣкои отъ помпейанскитѣ канделабри, по която причина може да се приеме, че тѣ произхождатъ отъ южна Италия.

15. Часть отъ канделабъръ(?), вис. 12·2 см. Обр. 52. Точното мѣстонахождение неизвестно. Предметътъ се състои отъ единъ масивенъ кръгъ (диам. 10·3 см.), който има широка дупка въ срѣдата, който е прикрепенъ къмъ дна извита дръжка. Кръгътъ е украсенъ по края съ голѣми топки. Дръжката е украсена съ единъ вжзелчестъ орнаментъ и на разширения си край, който е кухъ, е снабдена съ неподвижна халка.

16. Бронзова дръжка съ извити навътре крайща, които аподобяватъ змийски глави; около полепено голѣмо количество олово; вис. 11·3 см., широчина 9·3 см. Обр. 53. Точното мѣстонахождение неизвестно.

Този предметъ, който наподобява горната част на влашки жезълъ, е служилъ си-

Обр. 54. — Бронзова амфора отъ Мал-тепе.
Abb. 54. — Bronzeamphora von Mal-Tepe.

⁴⁾ Ив. Велковъ, ИАН V, 1929, 33—35, обр. 38—43: три бронзови канделабра, отъ които двата сж били намѣрени при с. Траквенецъ, Хасковско, и при Т. Пазарджикъ; третиятъ произхожда отъ южна България, обаче точното му мѣстонахождение не е известно. Отъ канделабра, намѣренъ при Т. Пазарджикъ, е запазенъ само триножникътъ. Другитѣ два канделабра сж отъ групата, която Pernice датира въ ранната епоха на императора Августа.

гурно за прикрепяне на другъ нѣкой по-голямъ предметъ. Обаче той не може да се свърже съ никой другъ отъ намѣренитѣ въ гробницата предмети. Оловото, което обвива дръжката, навежда на предположението, че дръжката е била нѣкъде запоена въ стената и че на нея е билъ окаченъ нѣкакъвъ

Обр. 55. — Бронзовъ сѣдъ отъ Малъ-тепе.
Abb. 55. — Bronzegefäss von Mal-Tepe.

свещникъ, напр. този, описанъ подъ предидущия номеръ. Обаче никъде по стенигѣ на гробницата не се оказа дупка, въ която тази дръжка е могла да бѣде вложена.

17. Остродънна амфора съ две дръжки, които сѣ работени отдѣлно; вис. 69 см., диам. на устието 11·6 см. Обр. 54. Намѣрена въ кръглото отдѣление, изправена въ каменната урна въ лѣво отъ леглото.

18. Голѣмъ сѣдъ съ една дръжка; вис. 49·2 см., външенъ диам. на устието 17 см. Обр. 55 и 56. Намѣренъ въ кръглото отдѣление, върху плочата, съ която е била затворена урната въ лѣво отъ леглото.

Устието на сѣда е украсено по края съ листовиденъ орнаментъ. Дръжката, която е работена отдѣлно, е украсена въ вертикалната си частъ съ релефенъ орнаментъ въ видъ на рибена костъ. Въ долната си частъ тя завършва съ широкъ листо-

виденъ орнаментъ (обр. 56). На горния край на дръжката, върху устието на сѣда, е направено едно приспособление за поставянето на подвиженъ похлупакъ, съ който сѣдътъ се е затварялъ. Похлупакътъ сега липсва. За подставка на сѣда служи гладъкъ масивенъ кръгъ, който сѣщо така е работенъ отдѣлно.

19. Сѣдъ съ една дръжка („аскосъ“), вис. 23 см. Обр. 57 и 58. Намѣренъ въ коридора при входа на гробницата.

Сждътъ има формата на мехъ съ наклонено устие, поставено на периферията на сжда. Дръжката е работена отдѣлно и е украсена съ вертикални жлебове. На горния си край, върху устието на сжда, тя завършва съ голѣмо сърцевидно украшение. Долниятъ край на дръжката е украсенъ съ грубо изработена женска глава (обр.

58) За подставка на сжда служи гладъкъ масивенъ кръгъ съ диаметръ 7 см., работенъ сжщо така отдѣлно.

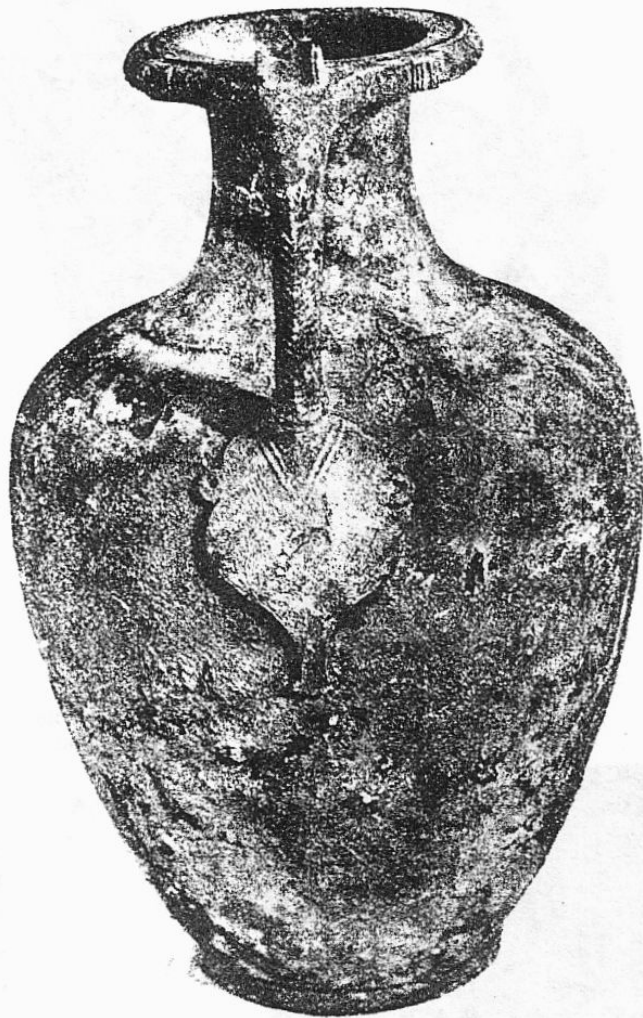
20. Сърцевиденъ орнаментъ-апликация, дългъ 5·5 см. Намѣренъ при входа на гробницата. По форма и размери този орнаментъ се схожда напълно съ орнамента на горния край на дръжката отъ предиущия сждъ. Той произхожда вѣроятно отъ другъ подобенъ сждъ, който не е намѣренъ.

21. Крушовиденъ сждъ съ една дръжка; вис. 20 см., диам. на устието 10·1 см. Обр. 59. Намѣренъ въ кръглото отдѣление, върху плочата, съ която е била затворена урната въ лѣво отъ леглото.

Дръжката е работена отдѣлно; подъ нея върху каната е прилепено сърцевидно украшение, подобно на сърцевидното украшение отъ каната № 19. Подобенъ сждъ, който датира отъ IV вѣкъ пр. Хр., се намира въ музея въ Ню-Йоркъ.¹⁾

22. Кофа съ две дръжки, вис. 32 см., външенъ диам. на отвора 30·5 см. Обр. 60 и 61. Намѣрена въ кръглото отдѣление, върху сжщата плоча както № 21.

Кофата е ляна и има устие съ широкъ плоскъ рѣбъ. Подъ него тя е украсена съ нѣкакъвъ орнаментъ, широкъ около 1 см., който сега, поради лебелата патина, едва личи. Дветѣ дръжки сж плоски и завършватъ съ издъдени и завити нагоре крайща, украсени съ конусовидни пѣпки. Ушитѣ,

Обр. 56. — Бронзевъ сждъ отъ Малъ теле.

Abb. 56. — Bronzegefäß von Mal-Tere.

¹⁾ G. Richter. Greek, Etruscan and Roman Bronzes. 192 n° 505.

Обр. 57. — Бронзовъ сждъ отъ Малъ-тепе.
Abb. 57. — Bronzegefäß von Mal-Tepe.

Обр. 58. — Бронзова дръжка отъ Малъ-тепе.
Abb. 58. — Bronzehenkel von Mal-Tepe.

въ които сж прикрепени дръжките, сж изляни заедно съ кофата. Тѣ сж украсени съ голѣми релефни палмети, които сж изляни отдѣлно и следъ това сж били прилепени върху кофата. Кофата е имала масивна кръгла подставка, работена отдѣлно, която сега липсва.

Кофитѣ отъ тоя видъ, които, както изглежда, сж били фабрикувани въ южна Италия, и то предимно въ Тарентъ, се срѣщатъ често у насъ.¹⁾ Екземплярътъ отъ Мезекъ се отличава отъ другитѣ намѣрени до сега у насъ екзем-

пляри главно по устройството на ушитѣ, въ които сж прикрепени дръжките. Кофитѣ съ подобна украса подъ ушитѣ въ видъ на палмета образуватъ една особна група, застъпена главно съ находки пакъ отъ южна Италия.²⁾ У насъ една подобна кофа съ палметки подъ дръжките бѣ намѣрена въ могилия гробъ при Юруклеръ.³⁾ Обаче тази кофа, която датира отъ V или IV вѣкъ пр. Хр., се отличава значително по своята форма.

¹⁾ Ф и л о в ъ, Дуванлий, 22 сл., де-то сж изброени всички екземпляри, намѣрени у насъ до 1934 год. За тарентийското произхождение на кофитѣ отъ тоя видъ гл. Pernice, Jahrb. des deutschen arch. Inst. XXXV, 1920, 83—96, и Gefässe und Geräte, 21—30.

²⁾ Pernice, Gefässe und Geräte, 25—28.

³⁾ И в. Велковъ, ИАН V, 1929, 38 и обр. 50.

Независимо отъ това нейнитѣ палметки иматъ по-строгъ и упростенъ видъ, който съответствува на палметкитѣ отъ V вѣкъ пр. Хр. Много по-близко стои до нашия екземпляръ друга една подобна кофа отъ Помпей.¹⁾ Както при кофата отъ Малъ-тепе, така и при тази отъ Помпей (обр. 62) ние намираме една голѣма, богато разклонена палмета, чиито отдѣлни листа съ завити отчасти въ видъ на спирали било нагоре, било надолу. Въ растителнитѣ мотиви на палметата сж вплетени и отдѣлни розети. Обаче палметата на помпейанската кофа е орнаментирана още по-богато, отколкото при кофата отъ Мезекъ; при това тя е изработена отдѣлно отъ ушитѣ за прикрепяне на дръжката.

Една по-упростена форма на палметата намираме при кофата отъ Wald-Algesheim, при която въ палметата сж включени и ушитѣ на кофата, както и при нашия екземпляръ.²⁾ Обаче въ този случай лип-

¹⁾ Pernice, цит. съч. 26 сл., обр. 38 и табл. VI.

²⁾ Вг. Schröder, Bronze-eimer im Berliner Antiquarium (74. Winckelmanns-Progr. 1914), стр. 6 № 4, дето е посочена и по-старата литература; Pernice, Gefässe und Geräte, 25, 28 и обр. 39. Най-хубаво е изображенето на кофата, дадено отъ P. Jacobsthal, Die Antike X, 1934, 29 обр. 8.

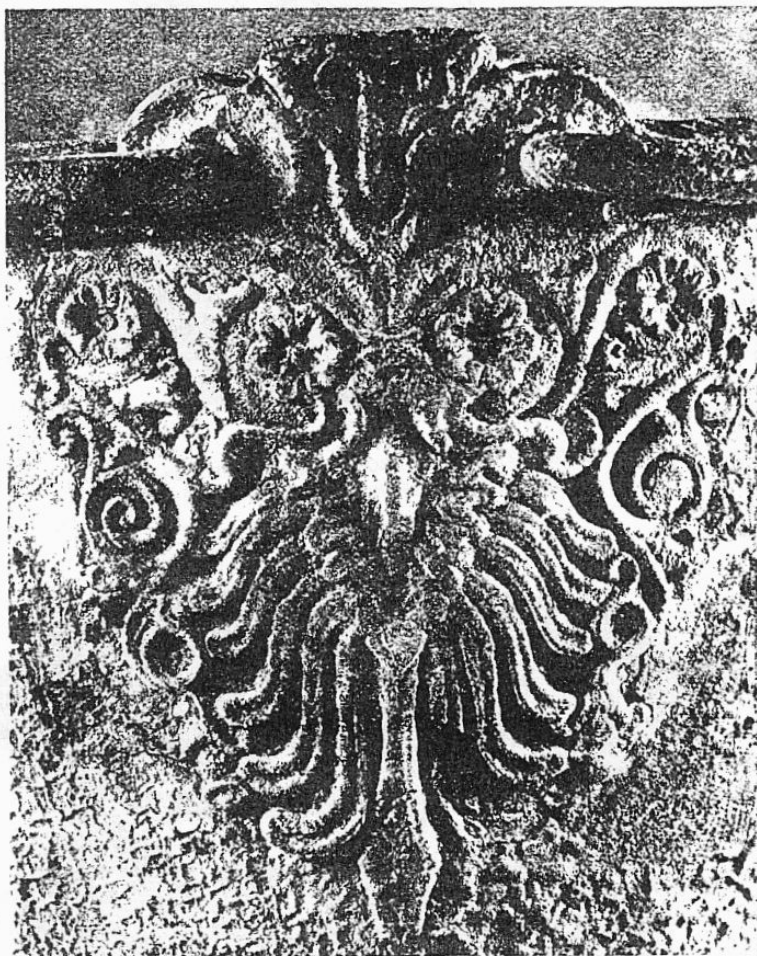

Обр. 59. — Бронзовъ сждъ отъ Малъ-тепе.
Abb. 59. — Bronzegefäß von Mal-Tepe.

Обр. 60. — Бронзова кофа отъ Малъ-тепе.
Abb. 60. — Bronze-eimer von Mal-Tepe.

сватъ голѣмитѣ отдѣлни розети, които придаватъ особенъ характеръ на палметитѣ отъ Мезекъ и отъ Помпей. При кофата отъ Wald-Algesheim намираме по две малки розетки само на горнитѣ крайща на палметитѣ; тѣзи розетки, които заематъ съвсемъ странично положение, не нарушаватъ органическото единство на палметитѣ. Следователно кофата отъ Мезекъ, по орнаментиката на своитѣ палмети, заема срѣдно мѣсто между кофата отъ

Обр. 61. — Бронзова кофа отъ Малъ-тепе; детайлъ.
Abb. 61. — Bronzeimer von Mal-Tepe; Ausschnitt.

Wald-Algesheim и кофата отъ Помпей. Първата отъ тѣзи кофи се датира въ IV вѣкъ пр. Хр.¹⁾ Кофата отъ Помпей е малко покъсна и може да се припише на III или II вѣкъ пр. Хр.²⁾ Възъ основа на това кофата отъ Мезекъ ще трѣбва да се датира въ IV или III вѣкъ пр. Хр.

23. Ведро съ една дръжка; вис. 24·5 см., диам. на отвора 22·5 см. Обр. 63. Намѣрено въ кржглото отдѣление, върху сжщата плоча както № 21 и 22.

Дъното е малко издуто навънъ и е имало три масивни крачета, работени отдѣлно въ форма на сплеснати отъ едната страна макари, съ диам. 2·8—3·4 см. (обр. 64). Мѣстата, на които тѣзи крачета сж били прикрепени на дъното на ведрото, личатъ и сега много добре. Пластинкитѣ,

които придържатъ дръжката, сж приковани за устието на ведрото по съ два бронзови гвоздеа. Крайщата на дръжката сж удължени и сж завити нагоре. Дръжката е снабдена по срѣдата съ неподвижна халка за окачване.

24. Сждъ въ форма на дълбока паница; вис. 6·7 см., външенъ диам. на отвора 27·7 см. Обр. 65. Намѣренъ въ кржглото отдѣление, на сжщото мѣсто както № 21—23. Сждътъ е ималъ две запоени дръжки, които сега липсватъ.

26. Лампа за окачване съ три фитила, вис. 7·5 см., дълга 24·5 см., диам. на отвора 3·3 см. Обр. 66. Намѣрена въ вжтрешността на гробницата, обаче точното мѣстонахождение неизвестно.

¹⁾ Rehnisse, цит. съч. 25.

²⁾ Пакъ тамъ, 27 и 29.

Лампата е снабдена около широкия срѣденъ отворъ съ гри халки, които сж служили за окачването ѝ. Отдоле тя има кръгла подставка (диам. 6·6 см.), изляна заедно съ лампата. Извжтре, на дъното, се намира високъ пжпъ.

27. Лампа за подставка съ три фитила, вис. 6·9 см., дълга 21·5 см., диам. на отвора 4·8 см. Обр. 67. Намѣрена въ коридора, близо до входа на гробницата.

Лампата е снабдена отдоле съ кръгла подставка, която е изляна заедно съ лампата. Тази подставка има три изрѣзки, разположени на еднакво разстояние една отъ друга, които сж служели за по-солидно закрепване на лампата върху друга подставка. Дъното извжтре е гладко.

28. Лампа за окачване съ два фитила, вис. 5 см., дълга 14·6 см., диам. на отвора 3·5 см. Обр. 68. Намѣрена въ четвъртитото отдѣление, задно съ триножника отъ канделабра № 14.

Въ дветѣ халки, отстрани на главния отворъ, сж запазени още части отъ верижкитѣ, съ които е била окачвана лампата; третата халка се намира малко по-доле, на предната страна на лампата. Отдоле лампата е снабдена съ кръгла подставка (диам. 6·5 см.), която е работена отдѣлно и после е била залепена за лампата. На дъното, извжтре, се намира високъ пжпъ съ дупка въ срѣдата, който се издига на височина до устието на лампата.

29. Две апликации, дълги 12·5 см. Обр. 23. Точното имъ мѣстонахождение неизвестно. Служили сж вѣроятно за украшение на бронзовата врата на кръглото отдѣление (гл. по-горе стр. 22). На горната страна широкитѣ части на тѣзи апликации сж украсени съ голѣми топки; отдоле тѣ сж гладки.

30. Четири дебели халки, снабдени съ обхватки, посредствомъ които тѣ сж били прикрепени върху нѣкаква дървена рамка или върху другъ нѣкакъвъ плоскъ предметъ; диам. 7·3 см., дебелина на халкитѣ 2·9 см. Обр. 69. Точното мѣстонахождение неизвестно.

Обхваткитѣ се състоятъ отъ две паралелно поставени пластинки, украсени на външната страна по съ две голѣми топки. По своята форма и по

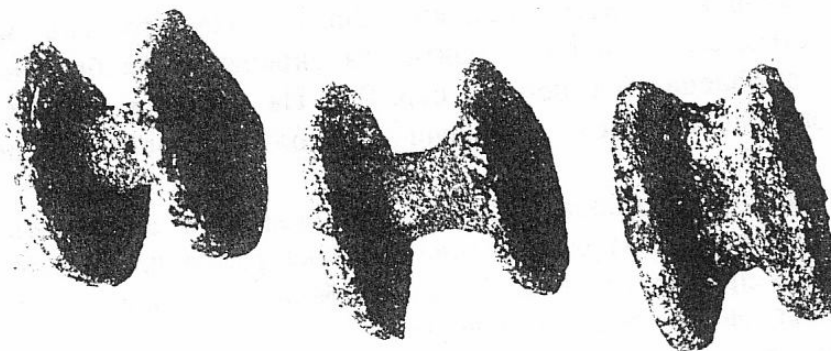

Обр. 62. — Бронзова кофа отъ Помпей.

Abb. 62. — Bronzebeimer aus Pompeji.

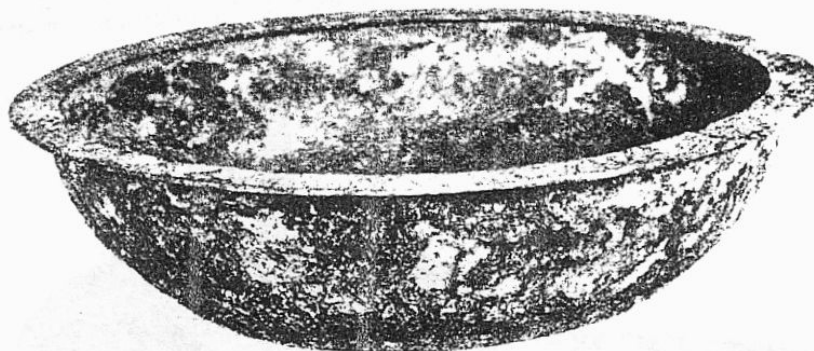

Обр. 63. — Бронзово ведро отъ Малъ-тепе.
Abb. 63. — Bronzeimer von Mal-Tere.

Обр. 64. — Подставки на ведрото обр. 63.
Abb. 64. — Untersätze des Eimers Abb. 63.

своята солидна направа тѣзи предмети напомнятъ халкитѣ, въ които сж при-
крепени оситѣ на бронзовата врата на кръглото отдѣление (гл. стр. 21), отъ
които обаче тѣ сж значително по-малки. Тѣ произхождатъ вѣроятно отъ нѣ-

Обр. 65. — Бронзово блюдо отъ Малъ-тепе.
Abb. 65. — Bronzeschale von Mal-Tepe.

кой голѣмъ дървенъ предметъ, който е разрушенъ и чийто видъ мжчно би
могълъ да се опредѣли.

31. Една халка отъ сжщия видъ, но малко по-голѣма; диам. 8·4 см., де-
белина 3·3 см.

Обр. 66. — Бронзова лампа отъ Малъ-тепе.
Abb. 66. — Bronzelampe von Mal-Tepe.

32. Кръгла апликация, украсена въ високъ релефъ съ глава на лъвъ,
който държи голѣма халка въ устата си; диам. 11 см., диам. на халката 8 см.
Обр. 21. Намѣрена до бронзовата врата въ кръглото отдѣление. Както
изтъкнахме и по-горе (стр. 21), апликацията е служила за украшение на

бронзовата врата, до която е намърена. Съща такава апликация сж имали и вратитѣ на гробниците при Пидна¹⁾ и при Лангаза.²⁾

33. Кржгла апликация, украсена съ високъ, твърде повреденъ релефъ.

Обр. 67. — Бронзова лампа отъ Малъ-тепе.
Abb. 67. — Bronzelampe von Mal-Tepe.

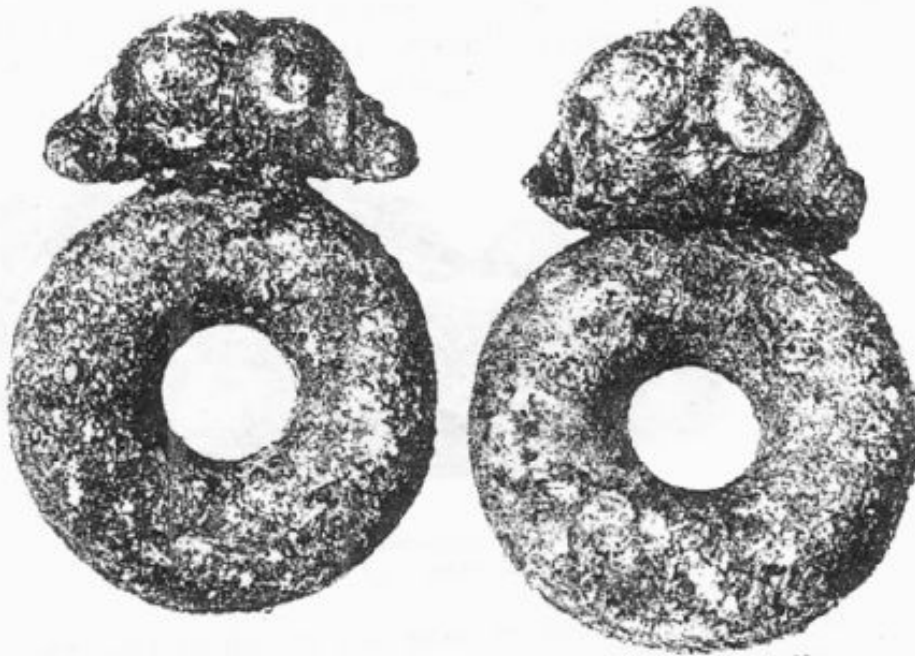
Обр. 68. — Бронзова лампа отъ Малъ-тепе.
Abb. 68. — Bronzelampe von Mal-Tepe.

¹⁾ I. Henzey et H. Daumet, Mission archéologique de Macédoine, Paris 1876, 247 и
книга 19.

²⁾ Th. Maeridy, Jahrb. des deutschen arch. Inst. XXVI, 911, 203 и обр. 19.

който представя мъжка глава съ изобилна коса и голѣма брада (Зевсъ?).
Диам. 11 см. Обр. 22. Намѣренъ на сѣщото мѣсто както № 32. И тази ан-

Обр. 69. — Бронзови предмети отъ Малъ-тепе.
Abb. 69. — Bronzegegenstände von Mal-Tepe.

ликация трѣбва да е служила за украшение на сѣщата бронзова врата.

34. Четвъртитъ предметъ, украсенъ на едната страна съ сърцевиденъ орнаментъ, а на другата страна съ три голѣми топки, едната отъ които е отчупена; дълж. 12·5 см. Обр. 70. Точното мѣстонахождение неизвестно.

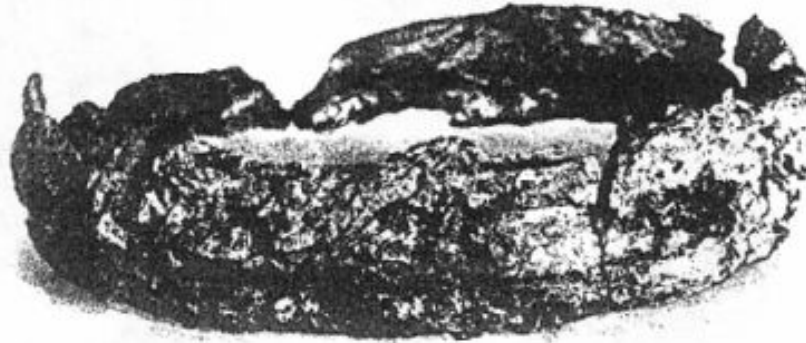
35. Другъ подобенъ предметъ, обаче само съ две топки; дълж. 12 см. Намѣренъ при разкопкитѣ въ коридора, до входа на гробницата.

36. Широка плоска халка, по срѣдата изпъкнала, счупена на четири части; диам. 14·2 см. Обр. 71. Намѣрена въ коридора при входа на гробницата.

Обр. 70. — Бронзовъ предметъ отъ Малъ-тепе.
Abb. 70. — Bronzegegenstand von Mal-Tepe.

Втори съвсемъ сходенъ екземпляръ, счупенъ пакъ на четири части, бѣ намѣренъ по-късно на сѣщото мѣсто и отъ насъ, при разкопкитѣ, които произведохме на това мѣсто. И дветѣ халки сж служили очевидно за обкова на нѣкакъвъ дебелъ кръгълъ предметъ.

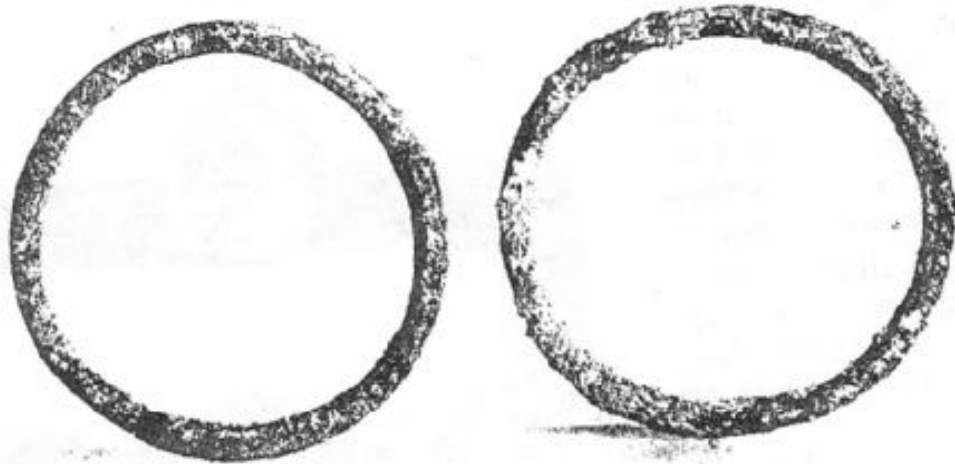

Обр. 71. — Бронзова халка отъ Малъ-тепе.
Abb. 71. — Bronzering von Mal-Tepe.

37. Три масивни халки съ диам. 10·8 см. Дветѣ отъ тѣхъ сж възпроизведени на обр. 72. Точното имъ мѣстонахождение неизвестно.

38. Подобна халка съ диам. 11 см. Намѣрена при разкопкитѣ въ коридора, до входа на гробницата.

39. Дебела кръгла подставка, отъ едната страна вдлъбната; диам. 17

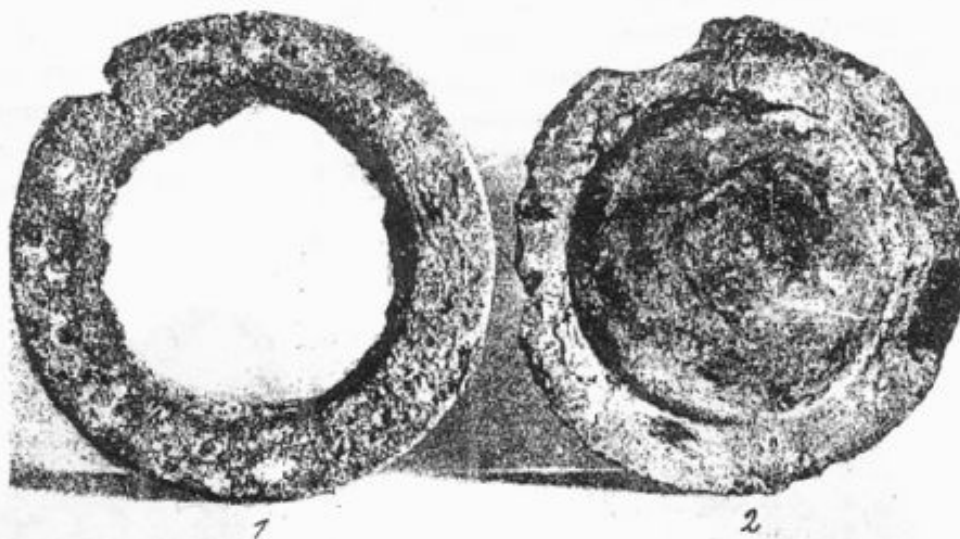

Обр. 72. — Бронзови халки отъ Малъ-тепе.
Abb. 72. — Bronzeringe von Mal-Tepe.

см. Обр. 73, 2. Подставката е била залепена на дъното на нѣкакъвъ бронзовъ сждъ. Точното мѣстонахождение неизвестно.

40. Подобенъ бронзовъ кръгъ, пробитъ въ страна отъ центъра, съ диам. 14 см. Вѣроятно подставка или похлупакъ отъ бронзовъ сждъ. Намѣренъ въ насипа предъ входа на гробницата (гл. стр. 15).

41. Незначителни части отъ бронзовъ шлемъ, вѣроятно съ коринтска фор-

Обр. 73. — Предмети отъ Малъ-тепе (№ 1 олово; № 2 бронзъ).
Abb. 73. — Funde von Mal-Tepe (№ 1 Blei; № 2 Bronze).

ма; запазено е едно парче съ характерната за ушитѣ изрѣзка. Точното мѣсто-нахождение неизвестно.

42. Едноспирална фибула съ лжковиденъ иглодържател, чийто край е обърнатъ нагоре; дълга 5·5 см. Обр. 74,1. Намѣрена въ коридора при входа на гробницата.

Предмети отъ разни материали

43. Желѣзенъ „нагрѣдникъ“ въ форма на полумесець, облѣченъ отгоре съ орнаментирана сребърна тенекия, по която се забелязватъ следи отъ позлатяване; шир. 29 см., вис. 26·5 см., диам. на отвора 13 см. Обр. 75—77. Намѣренъ въ кръглото отдѣление на гробницата, върху плочата, съ която е била затворена урната въ дѣсно отъ леглото.

Ръбътъ около вътрешната изрѣзка на нагрѣдника е извитъ високо нагоре и е украсенъ на предната страна съ редица лъвски глави, изработени въ високъ релефъ (обр. 76). Орнаментитѣ върху плоската частъ на нагрѣд-

Обр. 74. — Предмети отъ Малъ-тепе (№ 1 бронзъ; № 2 сребро).

Abb. 74. — Funde von Mal-Tepe (№ 1 Bronze; № 2 Silber).

ника сж разпредѣлени въ петъ концентрични пояса, които, отвътре навънъ, съдържатъ: 1) растителни мотиви — палметки, обърнати презъ една нагоре и надоле; 2) човѣшки глави (женски маски?); 3) широкъ спираловиденъ орнаментъ съ четирилистни цвѣтчета и трижгълни палметки между спиралитѣ; този орнаментъ се развива симетрично на две страни, като изхожда отъ една

Обр. 75. — Нагрѣдникъ отъ Малъ-тепе (желязо и сребро).
Abb. 75. — Brustplatte von Mal-Tepe (Eisen und Silber).

цвѣтна чашка, поставена въ срѣдата на ивицата и украсена отгоре съ човѣшка глава (обр. 77); 4) орнаментъ отъ високи цвѣтни пжпки, обърнати презъ една нагоре и надоле; 5) човѣшки глави, както въ втория редъ.

Заостренитѣ крайща на нагрѣдника сж украсени съ люсповидни орнаменти. Върху тѣхъ сж били прикрепени две продълговати подвижни части (дълж. 11·3 см.), украсени съ сжщитѣ спираловидни орнаменти; отъ тѣзи части е запазена само едната. На долната страна на нагрѣдника личатъ отпечатъци отъ груба материя.

Обр. 76. — Нагръдникъ отъ Малъ-тепе (детайл).
Abb. 76. — Brustplatte von Mal-Tepe (Ausschnitt).

Обр. 77. — Нагръдникъ отъ Малъ-тепе (детайл).
Abb. 77. — Brustplatte von Mal-Tepe (Ausschnitt).

Орнаментиката на нагръдника е съставена изключително отъ елементи, които сж свойствени на гръцкото изкуство. При това всички орнаменти сж изработени извънредно грижливо, съ съвсемъ правилни и ясни форми, които въ техническо отношение задоволяватъ и най-строгитъ изисквания. Въпреки това въ орнаментиката има нѣщо, което издава единъ варварски вкусъ и което противоречи на строгата логичностъ на гръцкото изкуство. Това нѣщо се проявява преди всичко въ начина, по който сж използвани човѣшкитъ

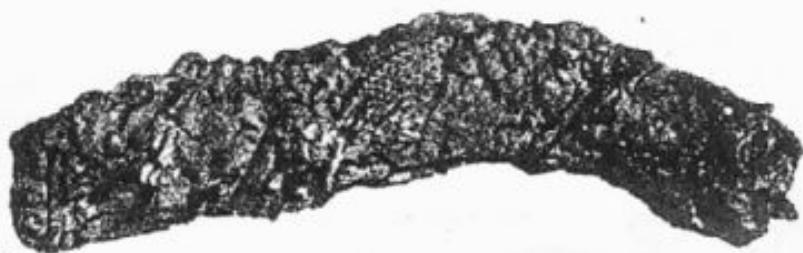
Обр. 78. — Шлемъ отъ Amphreville (детайлъ).
Abb. 78. — Helm von Amphreville (Ausschnitt).

глави като чисто декоративни шарки, наредени въ дълги редици, безъ никаква връзка съ останалитъ орнаменти. Художникътъ не третира дадената плоскостъ като едно цѣло, което да подчертае и съ декорацията, но разлага тази плоскостъ на отдѣлни ивици, всѣка отъ които получава различни орнаменти.

Нагръдникътъ отъ Мезекъ, по техническо изпълнение и по начинъ на декорацията, напомня твърде много известния келтйски шлемъ отъ Amphreville.¹⁾ Този шлемъ който датира отъ IV вѣкъ пр. Хр., е направенъ отъ бронзъ и е облѣченъ отгоре съ ажурно изрѣзана желѣзна тенекя, украсена съ емайль. Освенъ това срѣдната частъ на шлема е облепена околоръстъ върху желѣзната подложка съ широка орнаментирана златна пластинка (обр. 78). Орнаментитъ на тази пластинка сж разположени сжщо така въ концентрични

ивици, при което срѣдната най-широка ивица е украсена пакъ съ спираловиденъ орнаментъ. Обаче този орнаментъ е геометризиранъ по-силно и въ него липсватъ преди всичко натуралистическитъ цвѣтчета и палметки, които намираме при нагръдника отъ Мезекъ. Различни сж сжщо така и орнаментитъ въ другитъ ивици на шлема отъ Amphreville, които съдържатъ елементи, характерни за келтйското изкуство.

¹⁾ J. Déchelette. Manuel d'archéol. préhist. II 1164 и обр. 490,3; P. Jacobsthal, Prähist. Zeitschr. XXV, 1934, 98 сл. и обр. 64; Die Antike X, 1934, 26 и табл. 4.

Обр. 79. — Желъзенъ предметъ отъ Малъ-тепе.
Abb. 79. — Eisengegenstand von Mal-Tepe.

Обр. 80. — Стъклено мо-
нисто отъ Малъ-тепе.
Abb. 80. — Glasperle
von Mal-Tepe.

Въ противоположность на това, орнаментиката на нагръдника отъ Мезекъ има чисто гръцки характеръ. По тази причина ще трѣбва да приемемъ, че този нагръдникъ е билъ работенъ отъ нѣкой гръцки майсторъ, който само отчасти се е приспособилъ къмъ варварския вкусъ на своя тракийски клиентъ, за когото нагръдникътъ е билъ изработенъ.

Р. Jacobsthal предполага, че нагръдникътъ произхожда отъ южна Италия.¹⁾ Той се позовава на нѣкои теракоти отъ тази областъ въ форма на женски бюстове съ широки огърлици въ видъ на полумесецъ, къмъ които сж прикрепени различни пандативи.²⁾ Обаче нагръдникътъ отъ Мезекъ нѣма нищо общо съ тѣзи огърлици. Както се вижда вече отъ голѣмата негова тежестъ, той не е билъ предназначенъ да бжде носенъ като украшение на шията. Той принадлежи къмъ групата на погребалнитѣ нагръдници, които сж били твърде много разпространени въ

Обр. 81. — Глинена амфора отъ Малъ-тепе.
Abb. 81. — Tonamphora von Mal-Tepe.

¹⁾ Prähist. Zeitschr. XXV, 1934, стр. 86 заб. 28.

²⁾ Arch. Anzeig. 1917, 96 сл., обр. 16 и 17.

Тракия и които сж служили за украсяване на трупа на мъртвия преди неговото погребение.¹⁾ Следователно ние нѣмаме никакво основание да приемемъ, че той произхожда отъ южна Италия. Напротивъ, трѣбва да се предполага, че

Обр. 82. — Глинена амфора отъ Малъ-тене.
Abb. 82. — Tonamphora von Mal-Tene.

пожница; дълж. 23.7 см. Намѣренъ въ кръглото отдѣление, върху плочата, съ която е била затворена урната въ дѣсно отъ леглото.

¹⁾ Филовъ, Дуванлий, 195 сл.

²⁾ Тамъ тамъ, 235.

той е билъ работенъ въ нѣкой отъ ония гръцки градове, които сж поддържали по-тѣсни връзки съ Тракия и които сж познавали по-добре нуждитѣ и обичаитѣ на тракийското население. Наредъ съ Атина, такива сж били преди всичко гръцкитѣ колонии по тракийското крайбрежје, особно градътъ Амфиполисъ, който е игралъ значителна роля въ гръцко-тракийската търговия.²⁾

Нагрѣдникътъ отъ Мезекъ, възъ основа на неговата орнаментака, ще трѣбва да се датира не по-късно отъ IV вѣкъ пр. Хр. Въ полза на тази дата говори и сравнението съ шлема отъ Amfreville, който принадлежи на сжщата епоха.

44. Сребърна апликация въ видъ на шпора, по срѣдата вдлъбнатата и снабдена по крайщата съ малки дупчици, които сж служили за приковаване на апликацията върху другъ нѣкаквъ предметъ; дълж. 6 см. Обр. 74, 2. Намѣрена въ коридора, до входа на гробницата.

45. Сребренъ сждъ, изгоренъ и строшенъ на малки парчета; намѣренъ при разкопкитѣ въ коридора, при входа на гробницата.

46. Часть отъ слабо извитъ желѣзенъ мечъ; запазенъ е върхътъ съ часть отъ желѣзната

47. Часть отъ другъ подобенъ мечъ (?); дълж. 16·3 см. Точното мѣстонахождение неизвестно.

48. Часть отъ желѣзно копие, вис. 12 см. Точното мѣстонахождение неизвестно.

49. Малки части отъ плоски желѣза, широки около 4 см. Точното мѣстонахождение неизвестно.

50. Кръгло горено желѣзо, съ отпечатыци отъ груба материя върху

a

б

Обр. 83. — Глишена амфора отъ Малъ-тене.

Abb. 83. — Tonampfinge von Mal-Tene.

него; дълж. 16 см. Обр. 79. Намѣрено въ кръглото отдѣление, върху плочата, съ която е била затворена урната въ дѣсно отъ леглото.

51. Плоска оловна халка съ диам. 17·5 см.; диам. на вътрешния отворъ 10·8 см. Обр. 73. 1. Точното мѣстонахождение неизвестно. Халката произхожда вѣроятно отъ подставката на нѣкой голѣмъ бронзовъ сѣдъ.

52. Голѣмо монисто отъ синьо стѣкло съ малки жълти петна, украсено наоколо съ изпъкнали шарки отъ сини и бѣли кръгове; вис. 3 см. Обр. 80. Точното мѣстонахождение неизвестно.

53. Подобно монисто отъ тъмно-синьо стѣкло съ сжщитѣ изпъкнали орнаменти; вис. 1·8 см. Обр. 31.1. Точното мѣстонахождение неизвестно.

54. Подобно монисто отъ зелено стъкло съ сжщитѣ изпъкнали орнаменти отъ сини и бѣли кръгове; високо 1·7 см. Обр. 85, 10. Точното мѣсто-нахождение неизвестно.

55. Остродънна глинена амфора съ червеникавъ цвѣтъ и високи плоски дръжки. Вис. 72 см. Обр. 81. Намѣрена въ кръглото отдѣление. Върху едната дръжка печатъ: херолдски жезълъ безъ никакъвъ текстъ наоколо.¹⁾

Обр. 81. — Златни накити отъ Малъ-тене.
Abb. 81. — Goldener Schmuck von Mal-Tere.

56. Остродънна глинена амфора съ червеникавъ цвѣтъ и високи плоски дръжки. Вис. 72 см. Обр. 82. Намѣрена въ кръглото отдѣление. Върху едната дръжка печатъ: малка остродънна амфора безъ никакъвъ текстъ наоколо.²⁾

¹⁾ Херолдскиятъ жезълъ се срѣща като печатъ върху амфори отъ островъ Тасосъ; гл. К. Шкорпила, ИАН VIII, 1934, 35 № 97, 36 № 111 и 112, 37 № 124.

²⁾ И този знакъ се срѣща като печатъ при амфори отъ Тасосъ; Шкорпила, цит. съч. 35 № 101.

57. Обикновена глинена амфора съ плоско дъно, червеникавъ цвятъ и съ две високи двойни дръжки; вис. 45 см. Обр. 83. Намърена въ кръглото отдѣление.

58. Пробитъ глинень прешленъ съ диам. 1 см. Точното мѣстонахождение неизвестно.

Гробъ № 1

Гробътъ бѣ откритъ въ първото четвъртито отдѣление, подъ плочитѣ на втория му подъ (гл. стр. 18). Тѣлото е било изгорено. Въ гроба намърехме горени кости, между които три парчета отъ черепа и два кѣтни зѣба. Въ насипа наоколо намърехме следнитѣ предмети:

1. Две продълговати златни висулки отъ обеши, извътре кухи; вис. 2·6 см., тегло 1·15 и 1·20 гр. Обр. 33, 8 и 9.

2. Четвъртито златно медалионче съ вложено въ него плоско оранжево-червено камъче (карнеолъ); размѣри 2×1·5 см., тегло на рамчицата безъ камъчето 1·60 гр. Рамчицата е украсена наоколо съ филигранъ и листовидни орнаменти. Обр. 30, 7. Въ гробницата бѣ намърень още единъ съвсемъ сходенъ

екземпляръ, който произхожда обаче отъ друго погребение (обр. 30, 6; гл. погоре стр. 32).

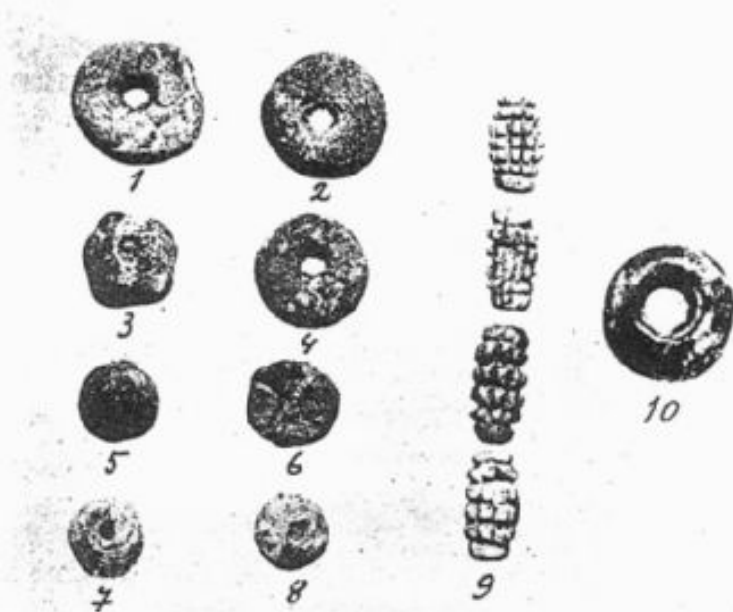
3. Златна канелирана пластинка, която произхожда отъ по-голѣмъ счупенъ предметъ, чиито части не се намъреха въ гроба; дълж. и шир. 3·2 см., тегло 0·60 гр. Обр. 33, 10.

4. 23 златни топчести мониста безъ украшения, работени отъ по две отдѣлни, отпосле споени половинки; отъ нѣкои мониста бѣ запазена само едната половина; диам. около 0·8 см., тегло около 0·50 гр. Ср. обр. 84, 3.

5. Пандантивъ за окачване въ видъ на птица отъ тъмно-синьо стъкло съ жълти шарки; вис. 1·9 см. Обр. 31, 4.

6. Пандантивъ за окачване въ форма на вазичка (амфора) отъ полупрозрачно зеленикаво стъкло; вис. 1·7 см.

7. 6 глинени позлатени мониста; диам. около 0·5 см. Монистата сж снабдени по съ една дупка, която обаче не ги пробива напълно. Подобни

Обр. 85. — Предмети отъ Малъ-тепе (№ 1—8 глина; № 9 фаянсъ; № 10 стъкло).

Abb. 85. — Funde von Mal-Tepe (№ 1—8 Ton; № 9 Fayance; № 10 Glas).

мониста сж били употребявани за украса на златни вѣнци, като сж били натъквани на тънки златни пръчици. Въ гроба обаче не бѣха намѣрени други следи отъ такъвъ вѣнецъ.

8. Пробитъ глиненъ прешленъ; диам. около 1·5 см. Обр. 85,1.

9. Кржгло бронзово копче, снабдено отгоре съ конусовидно украшение, отдоле съ малка халка за пришиване; диам. 3·5 см.

10. Сребърна драхма отъ Александра Велики, силно изтрита и обгорена.

Освенъ това въ гроба бѣха намѣрени още следнитѣ предмети: 4 малки парчета отъ вжглени. 2 малки бронзови халки (едната строшена), малки парчета отъ желѣзо и парчета отъ врѣви, изплетени отъ конски косми (?).

Обр. 86. — Фрагменти отъ желѣзни ножове съ златна украса отъ Малъ-тепе.

Abb. 86. — Bruchstücke von Eisenmessern mit Goldschmuck von Mal-Tepe.

Обр. 87. — Стъкленъ алабастронъ отъ Малъ-тепе.

Abb. 87. — Glasalabastron von Mal-Tepe.

Гробъ № 2

Гробътъ бѣ откритъ въ второто четвъртито отдѣление, подъ плочитѣ на втория му подъ (гл. стр. 19). Тѣлото е било изгорено. По срѣдата на гроба намѣрихме горени кости, струпани на купъ, заедно съ черупки отъ нѣкакви плодове (жължди?); между коститѣ имаше 6 парчета отъ черепа, 10 кжтни зжба и единъ кучешки зжбъ отъ човѣкъ. Гробътъ се указа много по-богатъ отъ гроба № 1 и съдържаше въ прѣстѣта следнитѣ предмети:

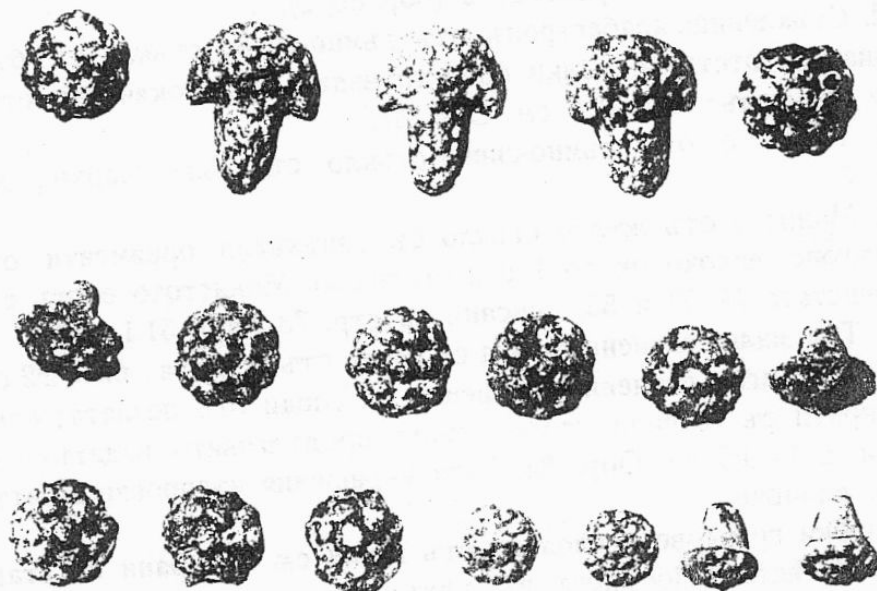
1. Златенъ пандагивъ въ форма на вазичка, украсенъ богато съ гриж-

ливо изработени филигранови орнаменти; вис. 3·8 см., максималенъ диам. на вазичката 1·6 см., тегло 7·35 гр. Обр. 84, 2.

Тржбичката, която е служила за окачване на пандантива, е украсена съ две шестолистни розетки; шията на вазичката е украсена съ двойни вертикални спирали, широката част — съ два реда палметки, а долното топчесто украшение — съ спираленъ орнаментъ и подъ него малки, вертикални листа.

2. 12 кухи топчести мониста, украсени съ подобни филигранови орнаменти и работени отъ по две отдѣлни споени половини; диам. около 0·9 см., тегло около 1·10 гр., общо тегло на всички мониста 13·05 гр. Обр. 84, 1. Монистата сж образували очевидно една огърлица, заедно съ пандантива № 1.

3. Златна верижка, изплетена отъ тънки жици, които образуватъ двойни

Обр. 88. — Глинени предмети отъ Малъ-тепе.

Abb. 88. — Tongegenstände von Mal-Tepe.

халки; крайщата на верижката сж снабдени съ украшения въ форма на лъвски главички, които сж се закачвали една за друга; дълж. 38 см., тегло 6·60 гр. Обр. 84, 4.

4. 27 кухи златни мониста безъ украшения, работени отъ по две отдѣлни споени половини; диам. около 0·8 см., тегло около 0·50 гр. Обр. 84, 3.

5. Две златни обеци отъ тънъкъ, спирално увитъ телъ, украсени съ лъвски главички; максималенъ диам. 2·4 см., тегло 6·10 и 6·60 гр. Обр. 30, 1 и 2.

6. Две подобни златни обеци, обаче отъ по-дебелъ, спирално увитъ телъ; максималенъ диам. 2 см., тегло 4·15 и 4·25 гр. Обр. 30, 3 и 4.

7. Подобна по-малка обеца; диам. 1·9 см., тегло 2·15 гр. Обр. 30, 5.

8. Две продълговати, кухи златни обеци, украсени съ филигранови орнаменти; вис. 4 см., тегло 3·15 и 3·25 гр. Обр. 33, 6 и 7.

Обстоятелството, че само въ единъ гробъ сж намѣрени 7 обеци, не трѣбва да ни очудва. При разкопкитѣ въ Дуванлий сжщо така бѣха намѣрени по нѣколко чифта обеци въ единъ гробъ.

9. Три продълговати златни мониста въ форма на Херкулесовъ вжзелъ, пробити по цѣлата си дължина; дълж. 0·9 см., тегло 0·30 гр. Обр. 30, 12.

10. Златна полусферическа пластинка, снабдена отдоле съ златно телче за прикрепяне; диам. 1·4 см., тегло 0·45 гр. Обр. 33, 1. — Втори екземпляръ отъ сжщия видъ (обр. 33, 2; тегло 0·50 гр.) е билъ намѣренъ на друго мѣсто въ гробницата още при откриването ѝ.

11. Костена дръжка отъ ножъ, стегната на двата края съ златни пластинки, запазена заедно съ частъ отъ желѣзния ножъ; дълж. на дръжката 5 см., на цѣлия предметъ 9 см. Обр. 86, 1. — Частъ отъ друга подобна дръжка, съ голѣма златна халка (дълж. 6 см.), бѣ намѣрена при разкопкитѣ въ коридора, до входа на гробницата (обр. 86, 2).

12. Стъкленица-алабастронъ отъ тъмно-синьо стъкло съ бѣли зигзаговидни шарки; отстрани малки пробити издатъци за окачване, отъ които единиятъ е отчупенъ; вис. 12·5 см. Обр. 87.

13. Монисто отъ тъмно-синьо стъкло съ бѣли шарки; диам. 1 см. Обр. 31, 3.

14. Монисто отъ жълто стъкло съ изпъкнали орнаменти отъ бѣли и сини кръгове; високо около 1 см.; строшено. Монистото е отъ сжщия видъ като монистата № 52 и 53, описани на стр. 73 (обр. 31, 1 и 80).

15. Три малки глинени грозда съ следи отъ позлата; вис. 2·2 см. Обр. 88.

16. 15 кръгли глинени украшения съ следи отъ позлата; отгоре тѣ сж цѣли покрити съ топчици, отдоле иматъ продълговатъ издатъкъ за прикрепяне; диам. 1—1·5 см. Обр. 88. Тѣзи украшения възпроизвеждатъ вѣроятно малинови плодове.

Подобни гроздове и плодове отъ глина сж намирани въ стари гробове и на други мѣста.¹⁾ Понѣкога въ тѣхъ сж запазени още малки бронзови жички, съ които тѣ сж били прикрепяни върху други предмети. Обстоятелството, че екземпляритѣ отъ Мезекъ сж били позлатени, показва, че тѣ имитиратъ нѣкаква златна украса. Най-вѣроятно е предположението, че тѣзи гроздове и плодове, заедно съ позлатенитѣ мониста (гл. по-доле № 17), сж образували украсата на нѣкакъвъ вѣнецъ, който е билъ поставенъ въ гроба и отъ който не сж запазени други следи. Както е известно, обичаятъ да се слагатъ вѣнци въ гробоветѣ е билъ широко разпространенъ въ античната епоха. У насъ подобни вѣнци съ топчести плодове, изработени цѣли отъ злато, бѣха намѣрени въ могилнитѣ гробове при Рахманлий.²⁾

¹⁾ А. Манзевитш, Ein Grabfund aus Chersonnes, Leningrad 1932, стр. 8 № 8 (три грозда) и № 10 (десетъ плода), табл. III обр. 3 и 7. Гробътъ датира отъ времето около 300 год. пр. Хр. При единъ отъ гроздетѣ е запазена още бронзовата жичка за прикрепяне. Други три подобни грозда, отъ които единиятъ позлатенъ, съ остатъкъ отъ бронзова жичка, се намиратъ въ Британския музей въ Лондонъ: Marshall, Cat. of the Jewellery № 2157 a (табл. XLII) и № 1258. Marshall предполага, че тѣзи гроздове сж части отъ обеци.

²⁾ Филовъ, Дуванлий, 162—166. Ср. сжщо Х. Шкорпилъ, Изв. на Варн. Археол. Д-во II, 1909, 11—14 (петъ гроба отъ IV вѣкъ пр. Хр. съ позлатени вѣнци, три отъ които сж запазени цѣли).

17. 13 глинени позлатени мониста съ диам. около 0·9 см. Монистата иматъ сжщото устройство и сжщото предназначение както монистата, описани на стр. 75 подъ № 7.

18. 71 подобни глинени мониста съ диам. около 0·5 см.

19. Четири продълговати свѣтлозелени фаянсови мониста съ нарѣзи, пробити по направление на дължината; дълж. около 1·5 см. Обр. 85, 9.

20. Два пробити глинени прешлена съ диам. около 1·5 см. Обр. 85, 2 и 4.

21. Плосъкъ глиненъ предметъ съ диам. 1·2 см.; отгоре две вдълбани линии въ видъ на кръсть съ 4 точки помежду имъ. Обр. 85, 6.

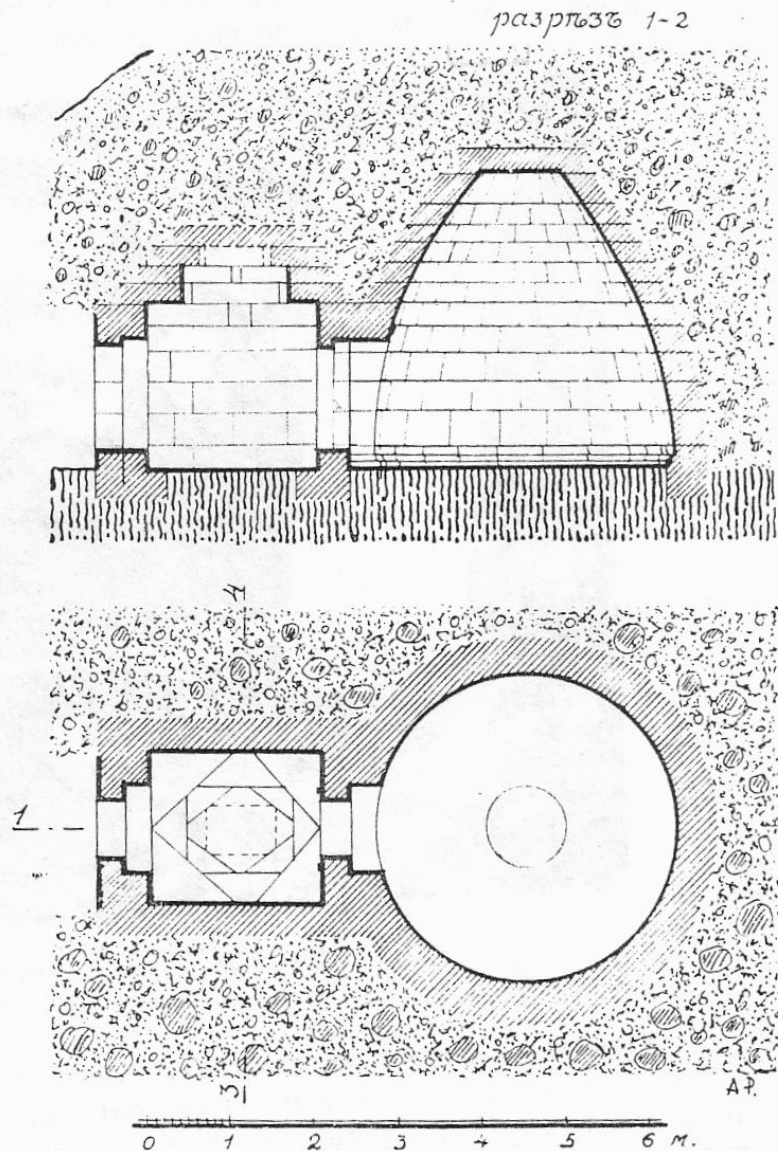
22. Два конусовидни пробити глинени прешлени, вис. 1·2 см. Обр. 85, 7 и 8.

23. Полигонално глинено монисто съ диам. 1·4 см. Обр. 85, 3.

24. Горена сребърна игла съ топка на върха; краятъ отчупенъ; дълга 6 см.

25. Сребърна драхма отъ Александра Велики, силно изтрита и горена.

Освенъ това въ гроба бѣха намѣрени още следнитѣ предмети: 8 парчета отъ вжглени; горена сребърна игла, дълга 16 см., строшена на три части; силно оксидиранъ бронзовъ пръстенъ, строшенъ на две части; нѣколко златни люспи, малки парчета отъ горени желѣзни предмети и малки парчета отъ строшени бронзови предмети.

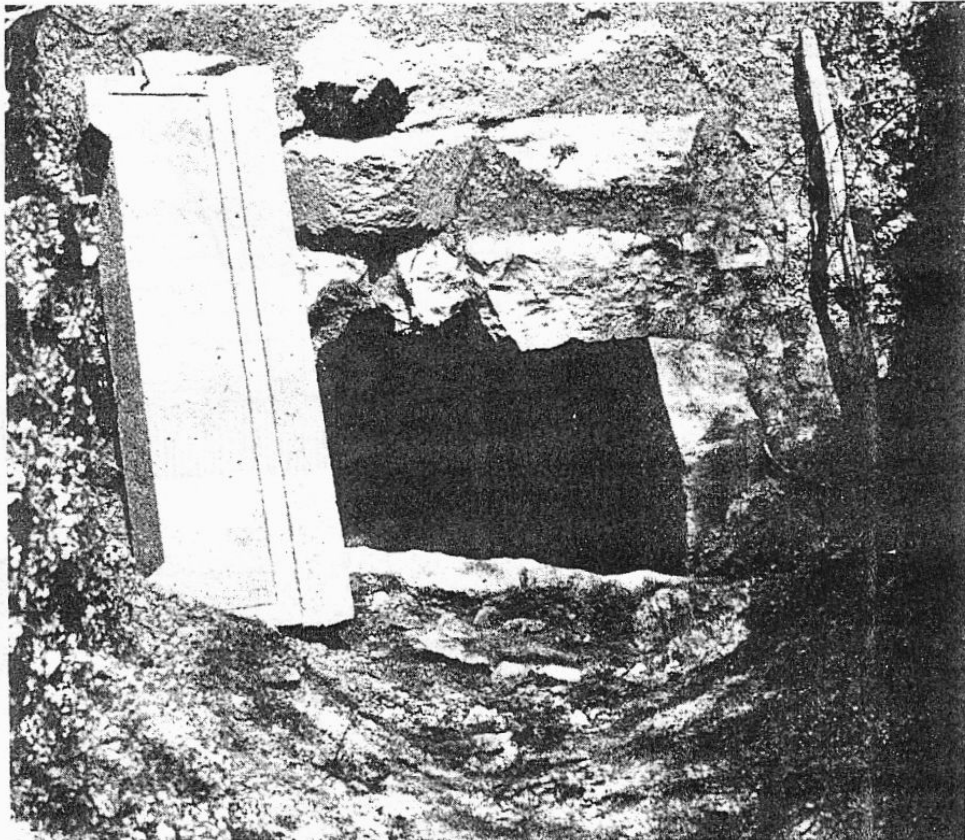

Обр. 89. — Разрѣзъ и планъ на гробницата отъ Куртъ-кале.
Abb. 89. — Schnitt und Grundriss der Grabanlage von Kurt-Kale.

II. Куполната гробница на Куртъ-кале

Както споменахме вече и по-горе (стр. 5), на 30 януарий 1931 година почти на самия връхъ Куртъ-кале, въ една могила, бѣ открита друга една куполна гробница. Ние посетихме гробницата на 2 юлий сжщата година и

констатирахме, че тя е била отваряна и ограбена още въ старо време. Влизането въ гробницата е станало както презъ входа ѝ, така и презъ една дупка, която е била пробита въ стената на куполното помѣщение. Въ входа на гробницата ние намѣрихме събрани на купъ конски кости и парчета отъ строжена обикновена остродънна амфора. Едната дръжка на амфората бѣ още цѣла запазена. Ние се ограничихме само съ измѣрването и снемането на гробницата, безъ да предприемаме нѣкакви разкопки.

Обр. 90. — Входъ на гробницата отъ Куртъ-кале.
Abb. 90. — Eingang der Grabanlage von Kurt-Kale.

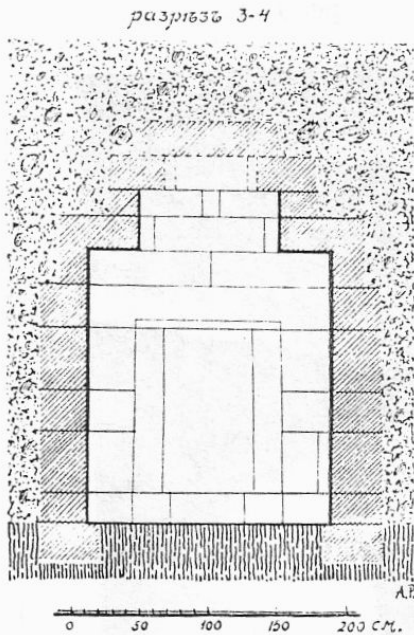
Могилата, въ която се намира гробницата, е висока 6 м., съ диаметръ около 30 м. Тя е, следователно, много по-малка, отколкото могилата Малъ-тепе. Самата гробница се състои отъ едно четвъртито преддверие и едно кръгло куполно помѣщение, безъ коридоръ (обр. 89). Гробницата е градена отъ правилни каменни блокове безъ хоросанъ. Дали блоковетъ сж били свързвани съ скоби, не можахме да констатираме. На всѣки случай и тази гробница е градена така грижливо съ голѣмо техническо съвършенство, както и гробницата въ Малъ-тепе.

Входътъ на гробницата е обрънатъ на югъ (обр 90 и 91); той е високъ 1·17 м., широкъ доле 0·66 м., горе 0·64 м. Надъ него се е намиралъ единъ профилуванъ камененъ блокъ, който е образувалъ единственото украшение на фасадата и който сега е отмѣстенъ до входа (обр. 90 и 93). Той е дълъгъ

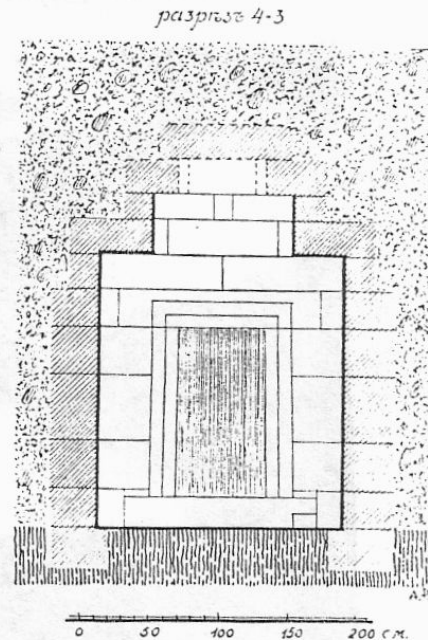

1·30 м., високъ 43 см., дебелъ 38 см. Входътъ е билъ затворенъ съ голъми каменни плочи, които отчасти стоятъ на мѣстото си.

Отъ входа, посрѣдствомъ едно малко разширение, се влиза въ четвъртитото преддверие на гробницата, дълго 2 м., широко 1·74 м., високо 2·60 м. (обр.

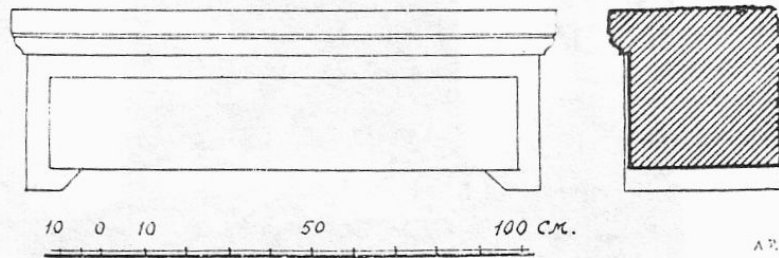

Обр. 91. — Входътъ на гробницата отъ Куртъ-кале, гледанъ отвътре.
Abb. 91. — Der Eingang der Grabanlage von Kurt-Kale, gesehen von innen.

Обр. 92. — Входътъ къмъ кръглото отдѣление на гробницата отъ Куртъ-кале.
Abb. 92. — Der Eingang zur Rundkammer der Grabanlage von Kurt-Kale.

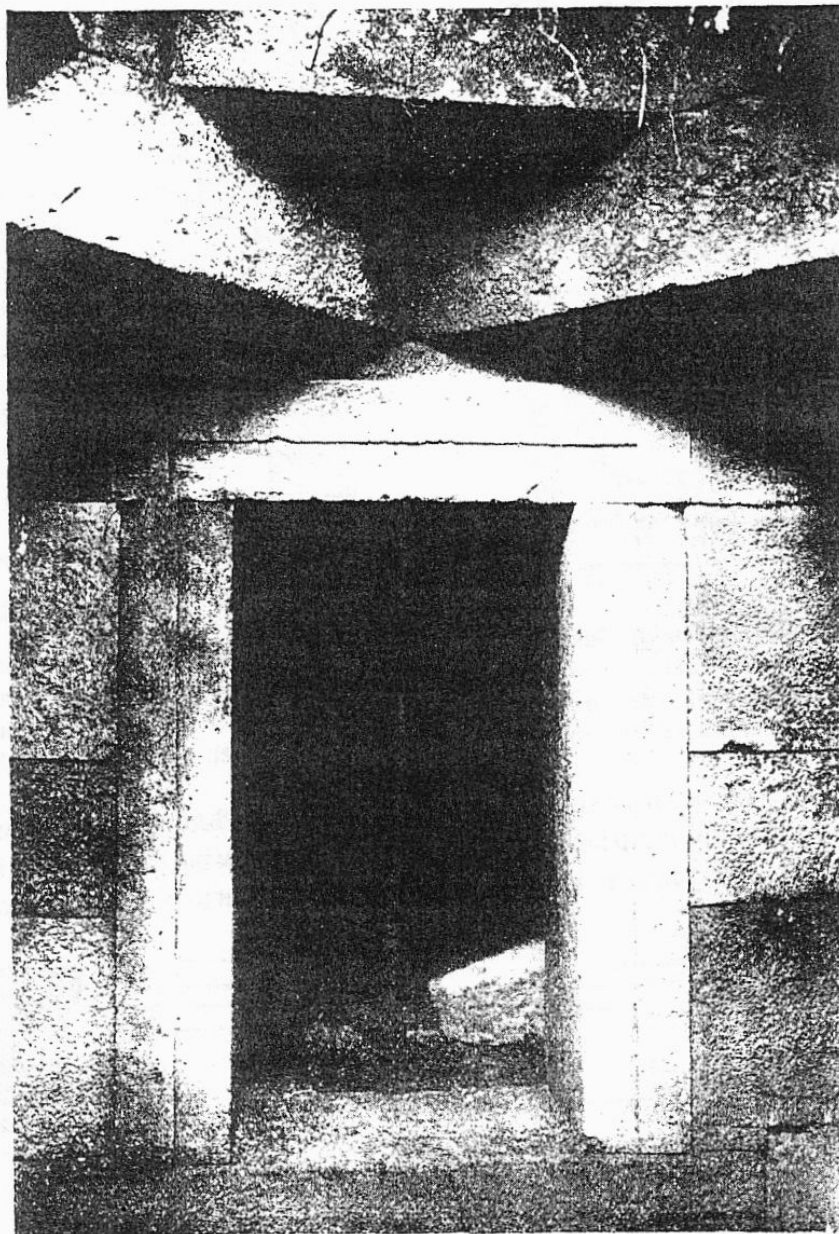
94 и 95). То е засводено по единъ особенъ начинъ посрѣдствомъ голъми каменни блокове, поставени напрѣчно върху жглитѣ на помѣщението, на височина 1·65 м. отъ пода. По такъвъ начинъ се получава единъ по-малкъ квадратъ, който, посрѣдствомъ други каменни блокове, поставени пакъ напрѣчно въ жглитѣ, се намалява още три пѣти, додето най-после се получава единъ малкъ четвъртитъ отворъ (57 на 82 см.), покритъ отгоре съ каменна плоча. Съ тази система отъ напрѣчни блокове преддверието получава нѣщо като фалшивъ куполъ, който започва на височина 1·65 м. отъ пода и е дълбокъ 0·95 м. (обр. 96).

Обр. 93. — Архитравъ отъ входа на гробницата отъ Куртъ-кале.
Abb. 93. — Türsturz der Grabanlage von Kurt-Kale.

Входътъ отъ преддверието къмъ куполното помѣщение на гробницата е образуванъ отъ два вертикални и единъ хоризонталенъ каменни блокове

съ простъ профилъ по края (обр. 94). Хоризонталният блокъ е излѣзълъ малко по-голѣмъ отъ предназначеното за него мѣсто, по която причина неговиятъ профилъ не се съпада точно съ профилитѣ на вертикалнитѣ блокове. Входътъ е високъ 1·20 м., широкъ доле 0·65, горе 0·63 м.

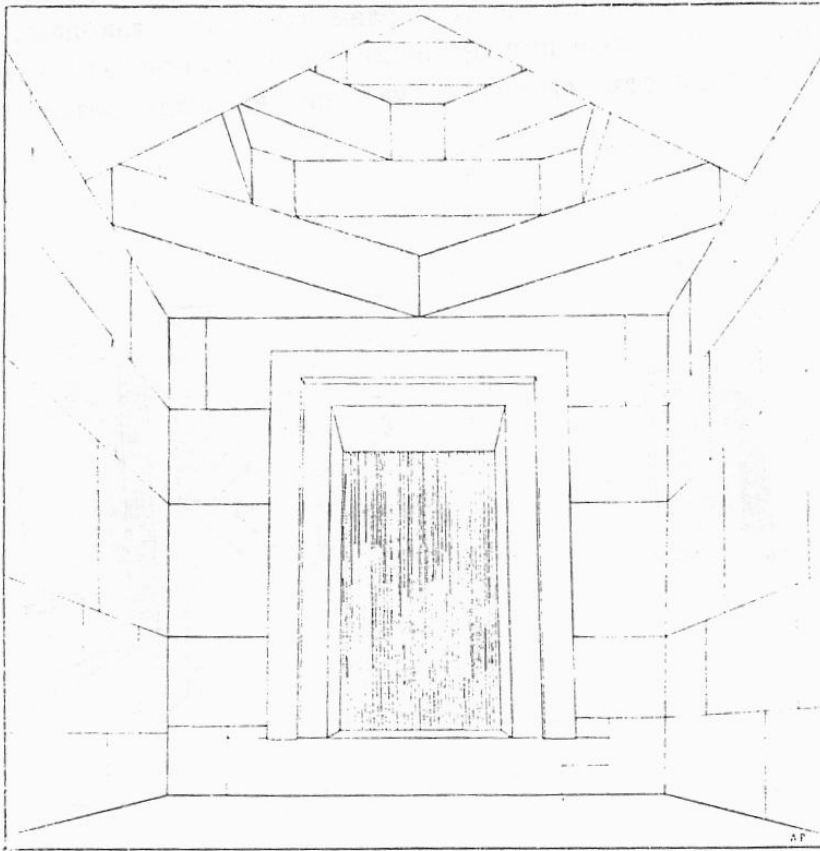

Обр. 94. — Входътъ къмъ кръглото отдѣление на гробницата отъ Куртъ-кале.
Abb. 94. — Der Eingang zur Rundkammer der Grabanlage von Kurt-Kale.

Куполното помѣщение има кошеровидна форма съ диам. 3·57 м. и височина 3·45 м. (обр. 89). То е изградено отъ 12 реда добре одѣлани каменни блокове, като кръглиятъ отворъ, който остава на върха на купола, е покритъ съ голѣма каменна плоча. По своята форма това куполно помѣщение се схожда напълно съ куполното помѣщение на гробницата отъ Малъ-тепе. То се отли-

чава обаче по това, че неговитѣ блокове иматъ на лицевата си страна по края една по-добре загладена ивица, широка 4 см., додето останалата частъ е загладена по-грубо (обр. 97). Тази техника е приложена отчасти и при блоковетѣ въ преддверието.

По стенитѣ на куполното помѣщение не бѣха констатирани следи отъ желѣзни гвоздеи, каквито намѣрихме въ куполното помѣщение на гробницата въ Малъ-тепе. Сжщо така безъ разкопки не можа да се установи, по какъвъ начинъ е било извършено погребението въ гробницата отъ Куртъ-кале. Въ нея не бѣха намѣрени никакви остатъци нито отъ саркофагъ, нито отъ-

Обр. 95. — Преддверието на гробницата отъ Куртъ-кале.

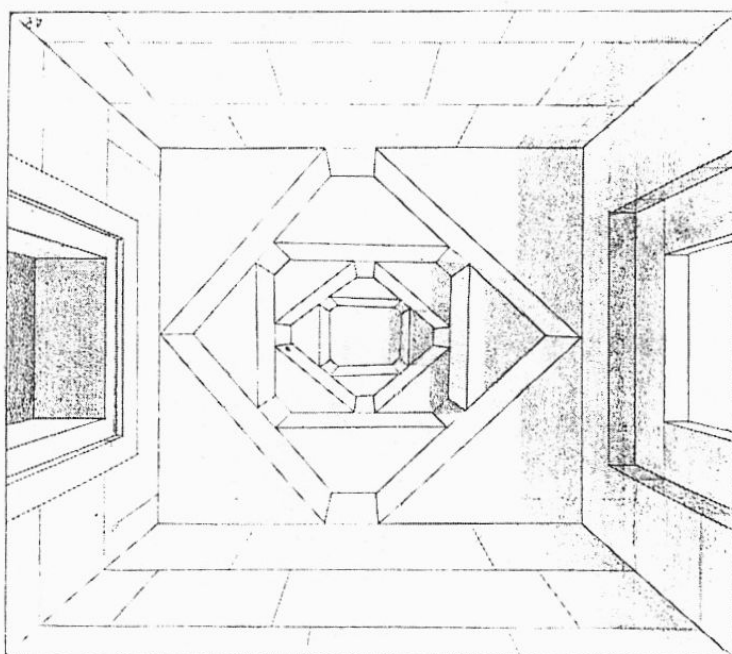
Abb. 95. — Der Vorraum der Grabanlage von Kurt-Kale.

каменно легло. Възможно е, следователно, погребението да е било извършено било въ дървенъ саркофагъ, било на дървено легло. Подътъ както на преддверието, така и на куполното помѣщение се състои отъ обикновена рохкава пръстъ. Очевидно е, че тя е била разкопавана при ограбването на гробницата. По тази причина нови разкопки едва ли биха дали нѣкакви по-значителни резултати.

III. Други находки въ околността на Мезекъ

Както споменахме и по-горе, въ нивитѣ на северъ отъ Мезекъ се намираха три могили, разположени въ права линия отъ изтокъ къмъ западъ, на разстояние около 100 метра една отъ друга. Най-източната отъ тѣзи могили

е била разкопавана по-рано. На едната ѝ страна, по срѣдата ѝ, личеше още голѣма и дълбока дупка, която свидетелствуваше, че тѣзи разкопки сж ставали не много отдавна. Споредъ селянитѣ могилата е била разкопана презъ 1909 година отъ Теодоръ Макриди. Обаче споредъ показанията на самия Макриди (гл. по-горе стр. 2), тази могила не е била разкопавана отъ него. Види се, че селянитѣ сж я разкопали сами по това време. Въ нея билъ намѣренъ гробъ, който съдържалъ само два малки глинени сѣда. Разкопаването наново на тази могила не обещавахе, следователно, да даде нищо значително. По тази причина ние се ограничихме да разкопаемъ само дветѣ други могили, които поне външно изглеждаха непокѣтнати, макаръ и отчасти да сж били копани отъ селянитѣ. Тукъ ние излагаме резултатитѣ само на

Обр. 96. — Таванътъ на сѣщото предверие.
Abb. 96. — Die Decke desselben Vorraums.

разкопкитѣ въ могилата № 1. Резултатитѣ отъ разкопкитѣ на могилата № 2, които бѣха извършени отъ учителя Ангелъ Запряновъ (гл. по-горе стр. 6), сж изложени по-доле въ статията на г-на Ив. Велковъ.

1. Могилата № 1

Съ № 1 означаваме най-западната отъ тритѣ могили, която е и най-малката отъ тѣхъ. Тя имаше височина 4 метра при диаметръ около 20 метра. Часть отъ нея е била разоравана заедно съ нивата. Разкопкитѣ на могилата продължиха отъ 4 до 18 юлий 1931 год.

На 60 см. подъ повърхността на могилата се откри пластъ отъ едри ломени камъни, който продължаваше въ цѣлата могила. Подъ този пластъ, на дълбочина 1 м. подъ повърхността и на 2 метра отъ центъра на могилата, се намѣриха на купъ конски зѣби съ часть отъ челюсть и една дебе-

ла костъ, а заедно съ тѣхъ и кости отъ друго по-малко животно. На друга страна, на сжщата дълбочина, бѣ намѣренъ единъ купъ вжглени съ едно парче не напълно карбонизирано дърво. Въ насипа се срѣщаха доста много фрагменти отъ груба мѣстна керамика съ сиво-черъ и червенъ цвѣтъ. Освенъ това намѣрени бѣха една добре запазена бронзова тока, дълга 2·6 см., и единъ счупенъ прѣстенъ отъ тънка бронзова пластинка съ неясно, гру-

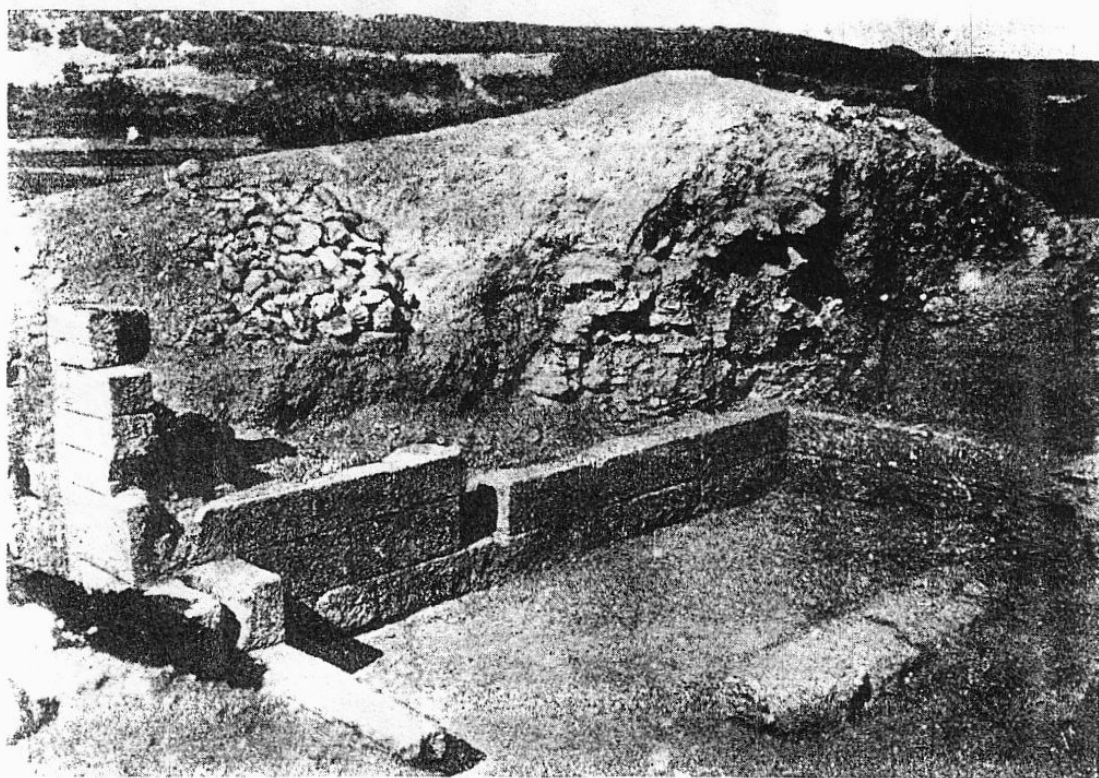

Обр. 97. — Стената на кръглото отдѣление.
Abb. 97. — Die Mauer der Rundkammer.

бо гравирано изображение (птица?). Сжщинско погребение въ горната частъ на могилата не бѣ констатирано.

Въ дъното на могилата бѣха открити основитѣ на четвъртита каменна гробница, ориентирана отъ изтокъ къмъ западъ, като входътъ се е намиралъ на източната страна (обр. 98 и 99). Гробницата е била дълга 6·26 м. и широка 2·80 м. (вжтрешни мѣрки). Тя е била градена отъ голѣми каменни блокове, които

сж били гладко одѣлани само на вътрешната страна. Блоковетѣ сж дебели отъ 25 до 44 см. и достигатъ дължина до 1·35 м. Сравнително най-добре е запазена южната стена на гробницата, въ която блоковетѣ стоятъ още въ два, а отъ части и въ три реда (обр. 100 в). На западната страна блоковетѣ сж запазени въ два реда (обр. 100 б), а на северната страна, дето частъ отъ стената е съвсемъ разрушена — само въ единъ редъ. Сжщо и на източната страна стената отчасти е съвсемъ разрушена, обаче останалата частъ е запазена на височина 2·36 м. съ 7 реда блокове (обр. 100 а и 101). Тази частъ отъ стената идва само на 40 см. подъ повърхността на могилата и отъ това мѣсто преди нѣколко години стопанинътъ на нивата извадилъ 16 голѣми

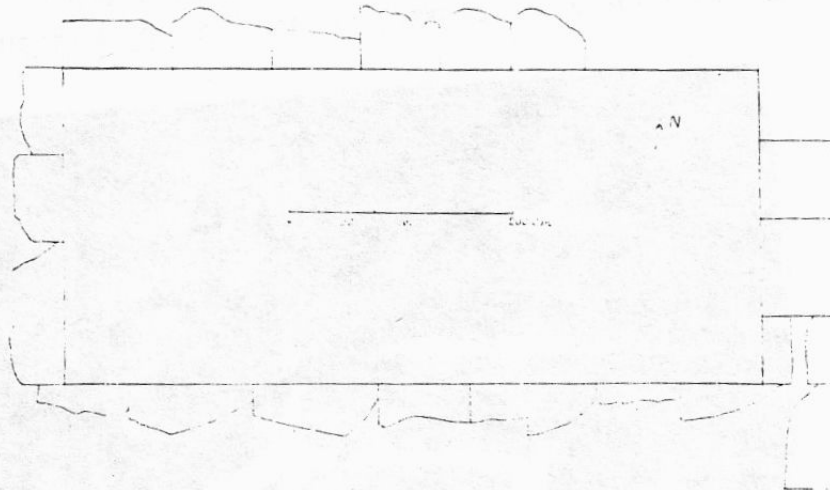
Обр. 98. — Гробницата въ могила № 1 при Мезекъ.
Abb. 98. — Die Grabkammer im Hügel № 1 bei Mezek.

дѣлани камъни, които сж произхождали отъ източната стена на гробницата. При това заслужава да се отбележи, че каменитѣ блокове отъ източната страна, дето е било лицето на гробницата, сж гладко одѣлани и на външната страна (обр. 101).

Гробницата е била засводена вѣроятно съ цилиндрически сводъ. Обаче при разкопкитѣ въ насипа не се намѣриха никакви остатъци отъ свода, нито пъкъ отдѣлни блокове отъ другитѣ части на гробницата. Изглежда, че при нейното разрушение всички съборени части сж били отстранени, съ изключение на запазенитѣ части отъ стенитѣ.

Въ насипа, който изпълваше вътрешността на гробницата, бѣха намѣрени следнитѣ предмети: 1) една желѣзна брадвичка, 2) една желѣзна стрела,

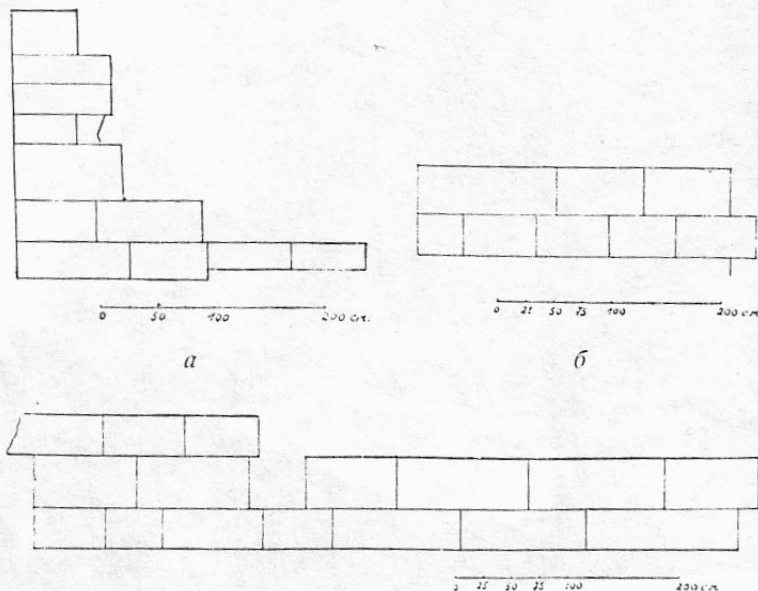
3) едно малко, грубо глинено гърне съ сиво-черъ цвѣтъ, 4) едно двойно монисто отъ тъмно-синьо стѣкло, 5) фрагменти отъ гръцка керамика съ черъ лъскавъ фирнисъ, между които и единъ фрагментъ отъ малкъ сждъ съ

Обр. 99. — Планъ на сжщата гробница.

Abb. 99. — Plan derselben Grabkammer.

червени фигури, 6) фрагменти отъ обикновена червена и сива керамика, 7) единъ цѣлъ човѣшки черепъ. Освенъ това на разстояние 2 м. отъ южната

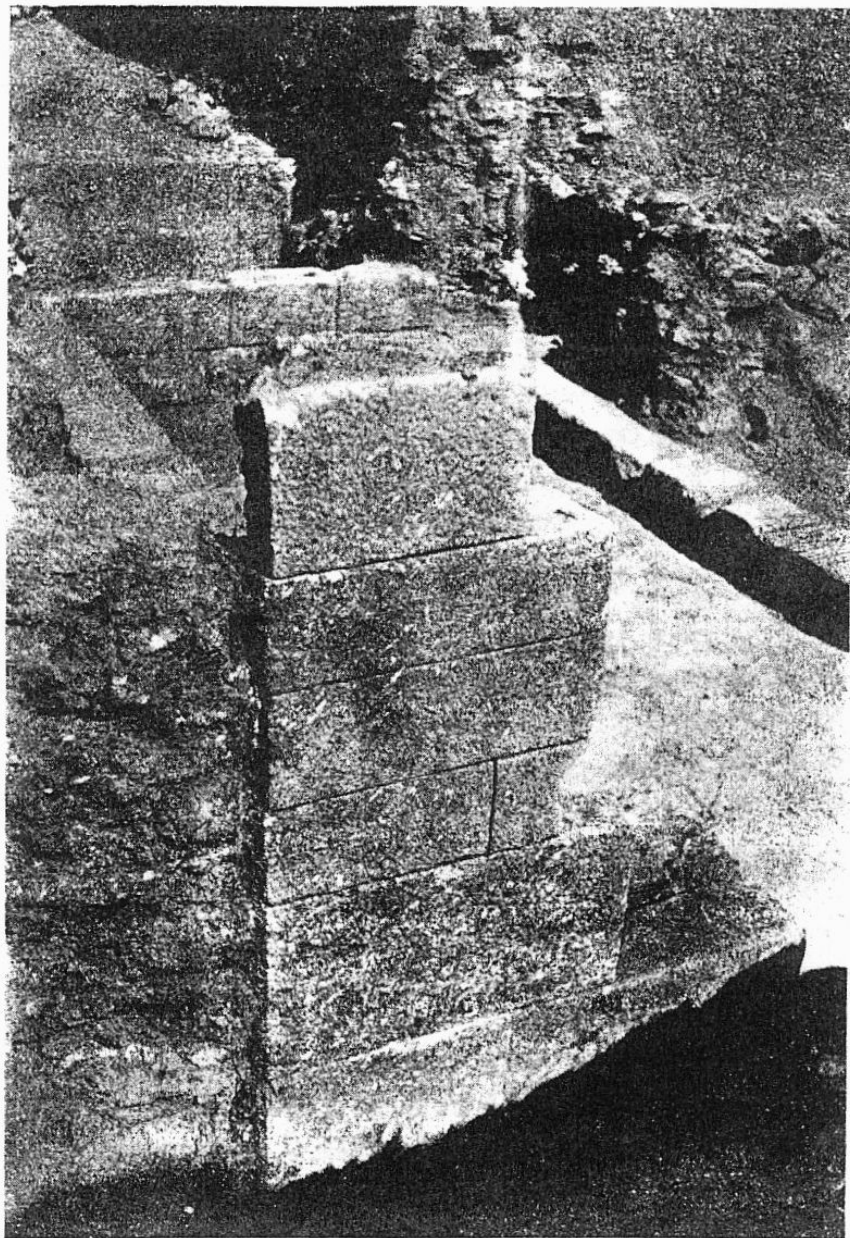
Обр. 100. — Източната, западната и южната стени на сжщата гробница.

Abb. 100. — Die Ost-, West- und Südmauer derselben Grabkammer.

стена на гробницата бѣха констатирани следи отъ горене съ вжглени; вжглени бѣха намѣрени и на други мѣста въ насипа.

Положението, въ което бѣ намѣрена каменната гробница, показва, че тя е била разрушена още въ старо време, когато е било унищожено и из-

вършеното въ нея погребение. При това очевидно е, че гробницата не би могла да бжде разрушена по този начинъ, ако тя не е била цѣлата открита. Изваждането на строителния ѝ материалъ до самитѣ основи би било невъзможно при запазването на самата могила. Отъ друга страна могилата въ

Обр. 101. — Източната стена на сжщата гробница.

Abb. 101. — Die Ostmauer derselben Grabkammer.

сегашия си видъ не би могла да се получи само отъ разрушаването на гробницата. Констатираниятъ въ нея пластъ отъ камъни показва най-добре, че тя е била натрупана наново следъ разрушаването на гробницата. Следователно ние имаме работа въ този случай съ едно възобновяване на една по-стара могила. Първоначално гробницата е била поставена въ една могила, както

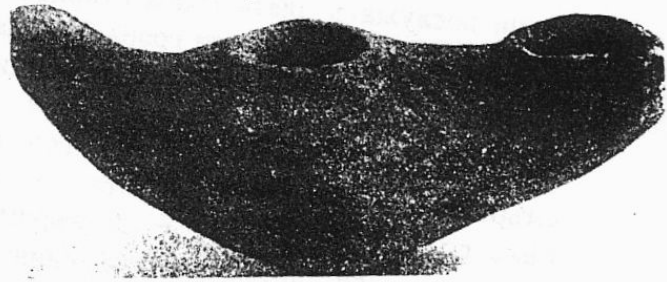

това е билъ случаятъ и съ гробницата въ Малъ-тепе. Това нѣщо се потвърждава и отъ обстоятелството, че само на лицевата страна на гробницата блоковетъ сж били гладко одѣлани и отвѣнъ. Другитъ три страни на гробницата сж били затрупани и за това не е било нужно да иматъ гладкъ градежъ отвѣнъ. При разрушаването на гробницата, за да се извади нейниятъ строителенъ материалъ до самитъ основи, могилата е трѣбвало сжщо така да бжде разрушена. Следъ това, обаче, тя е била натрупана наново въ сегашния ѝ видъ надъ развалинитъ на гробницата. Това натрупване трѣбва да е станало въ връзка съ нѣкое ново погребение, следи отъ което бѣха констатирани въ горната частъ на могилата, подъ каменния пластъ. Самото погребение е било вѣроятно разрушено въ по-ново време, при копане на могилата, било за да се вадятъ камъни отъ нея, било за да се търси нѣкое „имане“.

Отъ предметитъ, намѣрени въ тази могила, по-голѣмо значение иматъ само фрагментитъ отъ гръцка керамика съ червени фигури, тѣй като тѣ ни даватъ възможностъ да опредѣлимъ датата на каменната гробница. Както се вижда отъ тѣзи фрагменти, гробницата не може да бжде по-късна отъ IV вѣкъ пр. Хр. Следователно ние имаме работа съ една постройка, която е съвременна на гробницата отъ Малъ-тепе. Това нѣщо се потвърждава и отъ обстоятелството, че дветъ гробници се схождатъ твърде много и по своя градежъ.

2. Некрополтъ на „Итанската барчина“

На височинитъ на югъ отъ селото, въ мѣстността „Итанската барчина“, се намиратъ стари гробове, нѣкои отъ които сж били разкопавани отъ иманяри. На 3 юлий 1931 год. съ нѣколко работника разкрихъ нѣкои отъ тѣзи гробове, при което се указа, че тѣ произхождатъ отъ късно-римската епоха. Външно гробоветъ се разпознаваха по това, че тѣ бѣха обградени съ камъни, голѣми колкото човѣшка глава и разположени по края на гроба било въ форма на четири-жгълникъ, било въ форма на кръгъ. Изследвани бѣха отъ менѣ следнитъ четири гроба:

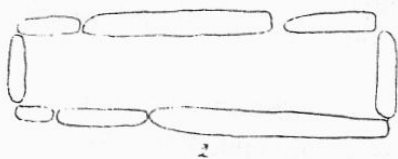
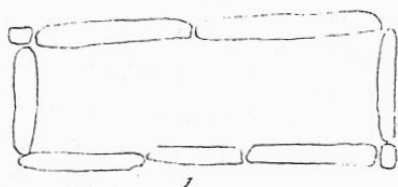

Обр. 102. — Късно-римска глинена лампа отъ Мезекъ.
Abb. 102. — Spätromische Tonlampe von Mezek.

Гробъ № 1. Гробътъ извжтре не е билъ изграденъ. Въ него, на дълбочина 30 см., се намѣри само една късно-римска глинена лампичка, дълга 10 см. (обр. 102). Въ гроба не бѣха намѣрени и кости. Трѣбва да се предполага, че тѣ, поради малката дълбочина на гроба, сж били съвършено изгнили.

Гробъ № 2. Гробътъ бѣ обграденъ надъ земята съ камъни, наредени въ кръгъ. Между тѣхъ, на дълбочина само 10 см., се откри огромна грубо издѣлана плоча съ неправилна, малко закръглена форма; размѣри 97 до

140 см., дебелина 10—14 см. Подъ нея се указа гробъ, граденъ отъ грубо одѣлани плочи, дългъ 1·80 м., широкъ при главата 61 см., при краката 45 см., дълбокъ около 46 см. (обр. 103,1). И въ този гробъ нѣмаше никакви кости.

Обр. 103. — Късно-римски гробове при Мезекъ.

Abb. 103. — Spätromische Gräber bei Mezek.

Въ него бѣ намѣрена, къмъ краката, пакъ само една късно-римска глинена лампичка отъ сжщия видъ.

Гробъ № 3. Отгоре той бѣ обграденъ съ камъни въ видъ на четирижгълникъ. Самиятъ гробъ бѣ откритъ на дълбочина около 20 см. Той бѣ изграденъ съ неправилни камъни въ форма на плочи, дебели около 10 см., и бѣ покритъ отгоре съ дълги неправилни камъни (обр. 103, 2). Гробътъ имаше дължина 1·91 м., широчина 40—45 см., дълбочина 40 см. Въ него не се намѣри абсолютно нищо.

Гробъ № 4. Отгоре гробътъ бѣ обграденъ съ камъни въ видъ на четирижгълникъ. На западната страна, на дълбочина само 10 см., се намѣриха две голѣми парчета отъ малко извити керамиди, дебели около 3 см. При едното парче, дълго 33 см., е запазена първоначалната широчина отъ 30 см. Второто парче е дълго 36 см. и широко 20 см. (пречупено). Следователно керамидитѣ първоначално сж били широки 30 см. и дълги надъ 36 см. Въ този гробъ не бѣ намѣрено абсолютно нищо.

IV. Дата и произходъ на куполнитѣ гробници отъ Мезекъ

Като изходна точка за датирането на гробницата отъ Малъ-тепе могатъ да ни послужатъ двата гроба, открити подъ пода на четвъртититѣ отдѣления на гробницата. И въ двата гроба бѣха намѣрени, както видѣхме (стр. 76 и 79), сребърни драхми отъ Александра Велики. Възъ основа на това трѣбва да се приеме, че и дветѣ погребения сж били извършени било още при царуването на Александра (336—323 год. пр. Хр.), било наскоро следъ неговата смъртъ. На всѣки случай двата гроба датиратъ най-късно отъ края на IV вѣкъ пр. Хр. Тази дата се потвърждава и отъ намѣренитѣ въ гробоветѣ предмети. Действително, нито единъ отъ тѣзи предмети не може да се датира по-точно. Обаче тѣ всички указватъ на сжщата епоха и не съдържатъ елементи, които да ни каратъ да отнесемъ тѣзи находки къмъ по-късно време. Напротивъ, нѣкои предмети, като напр. златнитѣ накити съ хубави филигранови украшения или стъкленницата отъ разноцвѣтно стъкло, биха могли да бждатъ значително по-стари. Като предмети съ по-голѣма стойностъ, тѣ сж били пазени вѣроятно по-дълго време въ съответното семейство и по тази причина, както това е обикновено случаятъ при гробнитѣ находки, тѣ ни даватъ само единъ *terminus post quem* за датирането и на самитѣ гробове.

Обаче, както вече видѣхме по-горе (стр. 29), дветѣ въпросни погребения сж по-късни отъ самата гробница. Тѣ датиратъ отъ времето, когато

гробницата е претърпѣла вече известно преустройство чрезъ постилането на коридора съ плочи и поставянето на по-късния подъ въ тритѣ ѝ отдѣления (стр. 25). Като се има предъ видъ, че гробницата е била фамилна гробница, предназначена за нѣколко последователни погребения, трѣбва да се приеме, че тя е най-малко едно поколение по-стара, отколкото въпроснитѣ гробове. Отъ друга страна, както ще видимъ по-доле, строителнитѣ форми на гробницата сж извънредно старинни. Ако сждимъ само възъ основа на тѣхъ, ние би трѣбвало да я отнесемъ най-малко въ V вѣкъ пр. Хр. Обаче противъ такава ранна дата говорятъ намѣренитѣ въ гробницата предмети, отъ които нито единъ не би могълъ да произхожда отъ тази епоха. Действително, ние не можемъ да кажемъ съ положителностъ, дали тѣзи предмети принадлежатъ къмъ първичното погребение въ гробницата или къмъ нѣкое отъ по-къснитѣ погребения (ср. стр. 29). При все това не е вѣроятно, че първоначалниятъ инвентаръ на гробницата е билъ отстраненъ така грижливо, дето отъ него да не се запази абсолютно нищо на самото мѣсто. По тази причина, понеже въ гробницата не сж запазени никакви предмети, които да указватъ на една по-раншна дата, тя ще трѣбва да се датира не по-рано отъ първата половина на IV вѣкъ пр. Хр. и не по-късно отъ срѣдата на сжщото столѣтие.

Още по-мжчно може да се опредѣли датата на гробницата отъ Куртъ-кале, тѣй като въ нея не сж намѣрени никакви предмети. Архитектурнитѣ форми и въ този случай сж твърде старинни, обаче тѣ сами по себе си не биха могли да се датиратъ. По тази причина единствениятъ критерий за нейната дата остава сравнението съ гробницата отъ Малъ-тепе. Като се има предъ видъ, че дветѣ гробници сж отъ сжщия видъ и че тѣ се схождатъ напълно не само по своитѣ куполни помѣщения, но така сжщо и по своитѣ технически особености, то очевидно е, че и гробницата отъ Куртъ-кале ще принадлежи приблизително на сжщата епоха. Обаче при тази гробница ние намираме известни особености, които указватъ на единъ по-развитъ архитектуренъ стилъ, а следователно и на малко по-късна дата. Тѣзи особености се заключаватъ главно въ профилувания архитравъ надъ външния входъ (стр. 80 и обр. 93) и въ профила, който огражда вратата между преддверието и куполното отдѣление на гробницата (стр. 82, обр. 94). И двата тѣзи елемента издаватъ вече стремлението къмъ известна архитектурна украса и подчертаване на фасадитѣ, което въ гробницата отъ Малъ-тепе още липсва. По тази причина гробницата отъ Куртъ-кале ще трѣбва да се постави не по-рано отъ втората половина на IV вѣкъ пр. Хр.

Това, което придава особенъ интересъ на куполнитѣ гробници отъ Мезекъ, е обстоятелството, че тѣ, въпреки тѣхната сравнително късна дата, показватъ поразително сходство съ куполнитѣ гробници отъ микенската епоха въ Гърция.

Кржглата куполна форма на гробницитѣ не е свойствена само на критско-микенския културенъ кржгъ. Тя се срѣща, отчасти още въ предисторическата епоха, и въ страни, които не сж се намирали въ непосредствени връзки съ земитѣ на критско-микенската култура. Такъвъ е напр. случаятъ

съ куполната гробница при Romeral в Андалузия, която се приписва на времето отъ 2000—1800 год. пр. Хр.¹⁾ или съ куполната гробница при Seddin в северо-източна Германия.²⁾ Следователно, ние имаме тукъ работа съ една примитивна архитектурна форма, която се намира въ най-тѣсна връзка съ кръглия планъ на примитивното жилище и която би могла да се развие самостоятелно въ различни страни, безъ никакво външно влияние. Ние бихме имали право да търсимъ по-голѣма зависимостъ или генетическа връзка между постройките отъ този видъ само тогава, когато имаме на лице по-голѣмо сходство не само въ общата архитектурна форма, но така сѣщо и въ други подробности, особно въ техническитѣ похвати при градежа. Тъкмо такъвъ е нашиятъ случай. Гробницитѣ отъ Мезекъ се схождатъ толкозъ много съ микенскитѣ куполни гробници, дето човѣкъ лесно би се подвелъ да датира поне гробницата отъ Малъ-тепе въ микенската епоха, ако тя би била открита въ Гърция и ако нейнитѣ блокове не биха били скачени съ желѣзни скоби. Ние сме изправени, следователно, предъ единъ фактъ, който не може да се припише на нѣкаква случайностъ и който има нужда отъ по-подробни обяснения.

За да разберемъ по-добре значението на куполнитѣ гробници отъ Мезекъ за историята на античната архитектура, ние трѣбва да вземемъ предъ видъ преди всичко обстоятелството, че тѣзи две гробници не сѣ изолирано явление въ вътрешността на Тракия. Прѣзъ 1891 година е била разкопана една могила, разположена около половина часъ на западъ отъ Лозенградъ, при селото Раклица, за да се използва прѣстѣта ѝ за насипване на близкия фортъ. Въ могилата е била открита куполна гробница, която е била запазена въ първоначалния ѝ видъ (обр. 104).³⁾ Споредъ показания на мѣстни жители, мъртвецътъ е билъ сложенъ въ гробницата на мряморно легло, отъ което още къмъ 1910 година не сѣ били вече останали никакви следи. Въ гробницата сѣ били намѣрени кости отъ конь и различни металически предмети, които сега се съхраняватъ въ Цариградския музей.⁴⁾

Самата гробница е градена съ голѣми каменни блокове отъ мѣстенъ варовникъ, които на външната си страна, дето сѣ били покрити съ прѣстъ, сѣ само грубо одѣлани. Обикновената дължина на блоковетѣ е 62 см., обаче единъ отъ тѣхъ достига дължина 1.66 м. Входътъ е обѣрнатъ на югъ и е покритъ отгоре съ профиливанъ камененъ архитравъ, който напомня твърде много фасадния камененъ архитравъ на гробницата отъ Куртъ-

¹⁾ J. W. Hem p, The Antiquaries Journal XIV, 1934, 410 сл. и обр. 5 и 6; C. Schuchhardt, Alteuropa, 3. Aufl. 1935, 68 и обр. 29.

²⁾ A. Kieckebusch, Das Königsgrab von Seddin, Augsburg 1928; Ebert, Reallex. der Vorgesch. XI, 444 сл. Ср. Forsch. u. Fortschr. IX, 1933, 34. Гробницата, която има полигонална форма не засводена съ „фалшивъ“ куполъ отъ навесени блокове, датира отъ късната бронзова епоха.

³⁾ F. W. Hasluck, A Tholos Tomb at Kirk Kilisse, Annual of the Brit. School at Athens XVII, 1910/11, 76--79 и табл. XX. Азъ сѣщо така имахъ случай да посетя тази гробница презъ 1912 год., при което можахъ да констатирамъ точноста на даденитѣ отъ Hasluck за нея сведения. Ср. сѣщо и Perdrizet, Bull. corr. hell. XXII, 1898, 344.

⁴⁾ Тѣзи предмети сѣ изброени накратко отъ Hasluck, цит. съч. 77.

кале (гл. обр. 93). Самият входъ е високъ 1·82 м., широкъ доле 1·15 м., горе 1·11 м. (обр. 105). Отъ входа единъ малъкъ коридоръ, дълъгъ само 2·06 м. и покритъ отгоре съ хоризонтални каменни плочи, води безъ никакъвъ преходъ въ кръглото куполно отдѣление на гробницата, което има диам. 3·92 м. и е високо около 3·45 м. (обр. 106). Това отдѣление е изградено отъ 14 реда каменни блокове, всѣки редъ отъ които, съ изключение на първитѣ три реда, се вдава малко навътре, тъй че се добива пакъ кошеровидна форма за куполното пространство. Обаче каменнитѣ блокове на лицевата си страна не сж загладени, за да образуватъ една гладка конкавна плоскостъ, както намираме това при гробницитѣ отъ Малъ-тепе и Куртъ-кале, но сж раздѣлени на две части, отъ

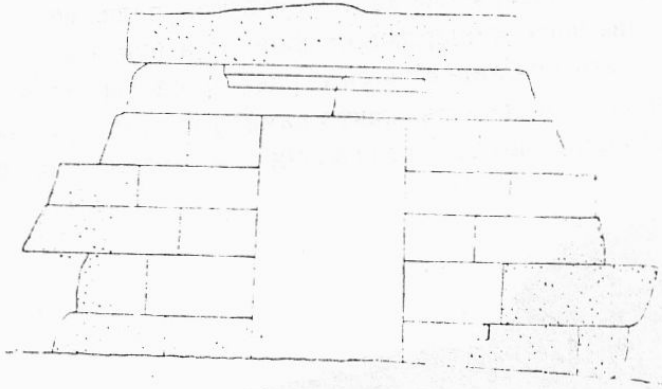
Обр. 104. — Гробницата при Лозенградъ.
Abb. 104. — Die Grabanlage von Lozengrad.

които долната е вдълбана, а горната отвесна. По такъвъ начинъ куполътъ се издига нагоре въ стѣпаловидни кръгове, които постепенно се стѣсняватъ (гл. обр. 107). Следователно куполното помѣщение на гробницата отъ Лозенградъ, вънъ отъ това малко отклонение, се схожда напълно както по форма, така и по начинъ на градежъ съ куполнитѣ помѣщения на гробницитѣ отъ Малъ-тепе и Куртъ-кале. Най-последъ нека забележимъ, че гробницата отъ Лозенградъ, възъ основа на намѣренитѣ въ нея предмети, се датира сжщо така въ IV вѣкъ пр. Хр.¹⁾

Сжщото устройство изглежда да е имала и гробницата, която е била открита още презъ 1851 година въ една могила при Рахманлий и която

¹⁾ Hasluck, ит. съч. 79.

датира най-късно отъ първата половина на V вѣкъ пр. Хр.¹⁾ Сведенията, които имаме за тази гробница, сж трѣрде оскждни, за да можемъ днесъ да установимъ, до колко тя се схожда съ гробницитѣ отъ Малъ-тепе и Куртъ-кале. На всѣки случай изглежда, че и тукъ ние имаме работа пакъ съ една

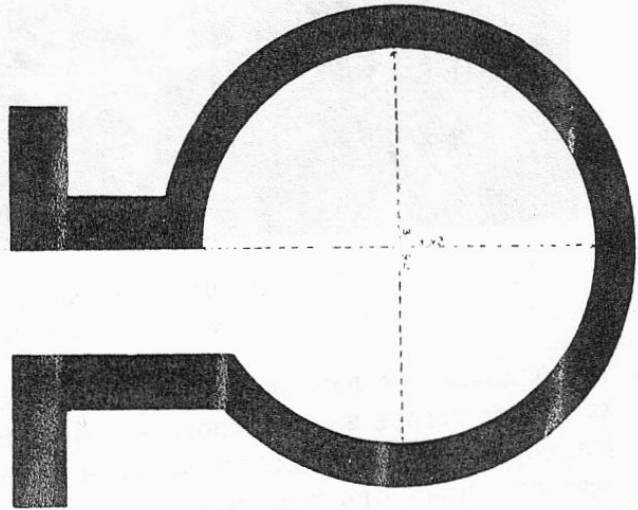

Обр. 105. — Входътъ на гробницата при Лозенградъ (споредъ Hasluck).

Abb. 105. — Der Eingang der Grabanlage von Lozengrad (nach Hasluck).

кржгла постройка, градена отъ дѣлани камъни, която е била засводена чрезъ надвесване на каменнитѣ кржгове навжтре.²⁾ Дали лицевата страна на блоковетѣ е била загладена, за да се добие пакъ гладка конжавна плоскостъ, и дали куполътъ е ималъ кошеровидна форма, това сж подробности, които вече не могатъ да се установятъ. Обаче безспорно е, че и гробницата отъ Рахманлий по своитѣ главни особености ще трѣбва да се причисли къмъ сжщата група отъ надгробни постройки.³⁾

Най-после трѣбва да споменемъ, че въ Родопитѣ, между селата Лѣсково и Бодошино, се намиратъ десетина могилки, въ една отъ които се виждатъ развалинитѣ на куполна гробница, висока 3 метра, засводена съ плочи. Намѣренитѣ около входа керамични парчета указватъ на V вѣкъ пр. Хр.⁴⁾ За жалостъ, тази гробница още не е изследвана по-подробно. При това трѣбва да се забележи, че не е изключена въз-

Обр. 106. — Планъ на гробницата при Лозенградъ (споредъ Hasluck).

Abb. 106 — Plan der Grabanlage von Lozengrad (nach Hasluck).

¹⁾ Б. Филловъ, Надгробнитѣ могили при Дуванлий, 158—162; за датата на гробницата гл. пакъ тамъ, стр. 231.

²⁾ Гл. Филловъ, цит. съч. 160.

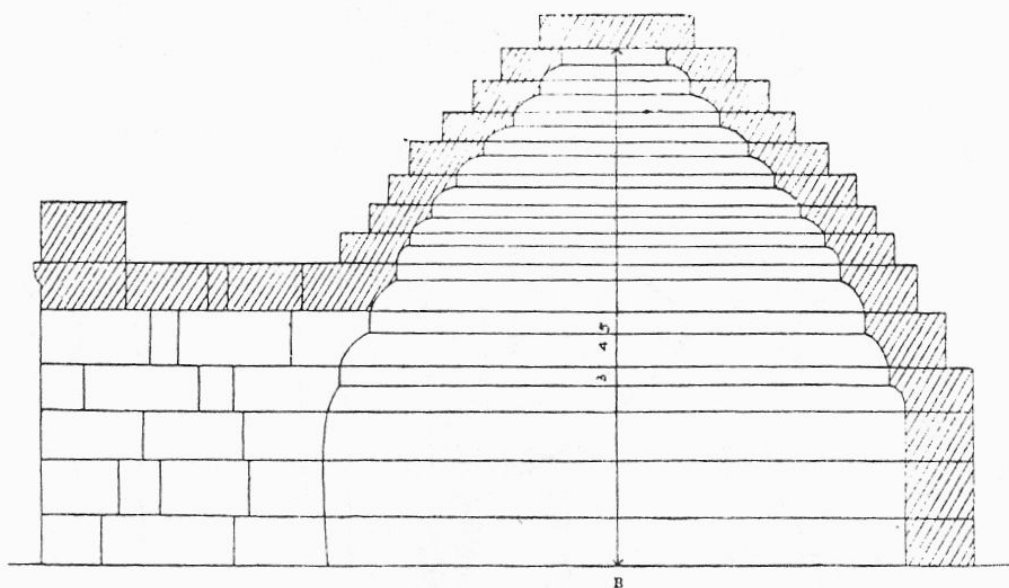
³⁾ Братя Шкорпилови (Могилн, 15 сл.) споменаватъ още една каменна гробница при Брѣзово, която имала четвъртита форма (дълга 2.41 м., ширина 1.40 м.) и била засводена чрезъ надвесване на каменнитѣ блокове („en encorbellement“), като прилагатъ и единъ чертежъ съ напречния разрѣзъ на гробницата (обр. 7). Макаръ тази гробница да е имала четвъртита форма, тя сжшо така трѣбва да се вземе тукъ предъ видъ, тъй като по начина на своето засводяване тя спада къмъ групата на тракийскитѣ куполни гробници. Отъ сжщия видъ е и гробницата при Куртоленъ, въ околността на Мезекъ. Гл. Ив. Велковъ, Изв. на Геогр. Д-во I, 1933, 150.

⁴⁾ Ив. Велковъ, Бѣлг. Мисль VII, 1934, 418.

можността, подобни гробници могат да се открият и въ нѣкои отъ околнитѣ могили или на други мѣста въ родопската областъ.

Изброенитѣ тукъ паметници показватъ, че куполнитѣ гробници отъ типа на гробницитѣ отъ Малъ-тепе и Куртъ-кале се явяватъ презъ IV вѣкъ пр. Хр. като едни отъ характернитѣ за вътрешността на Тракия постройки. Почиватъ ли тѣзи постройки на по-стари мѣстни строителни традиции, или пъкъ тѣ се дължатъ на външни влияния и отъ кѣде сж идѣли тѣзи влияния? За да отговоримъ на тѣзи въпроси, ние трѣбва да разгледаме по-обстойно разпространението на куполнитѣ гробници отъ тоя типъ въ различнитѣ страни.

Кошеровиднитѣ куполни постройки сж типични за микенскитѣ гробници въ Гърция.¹⁾ Тѣ добиватъ своето най-голѣмо развитие още въ XIV вѣкъ пр. Хр. въ постройки като така наречената съкровищница на Атрея при Ми-

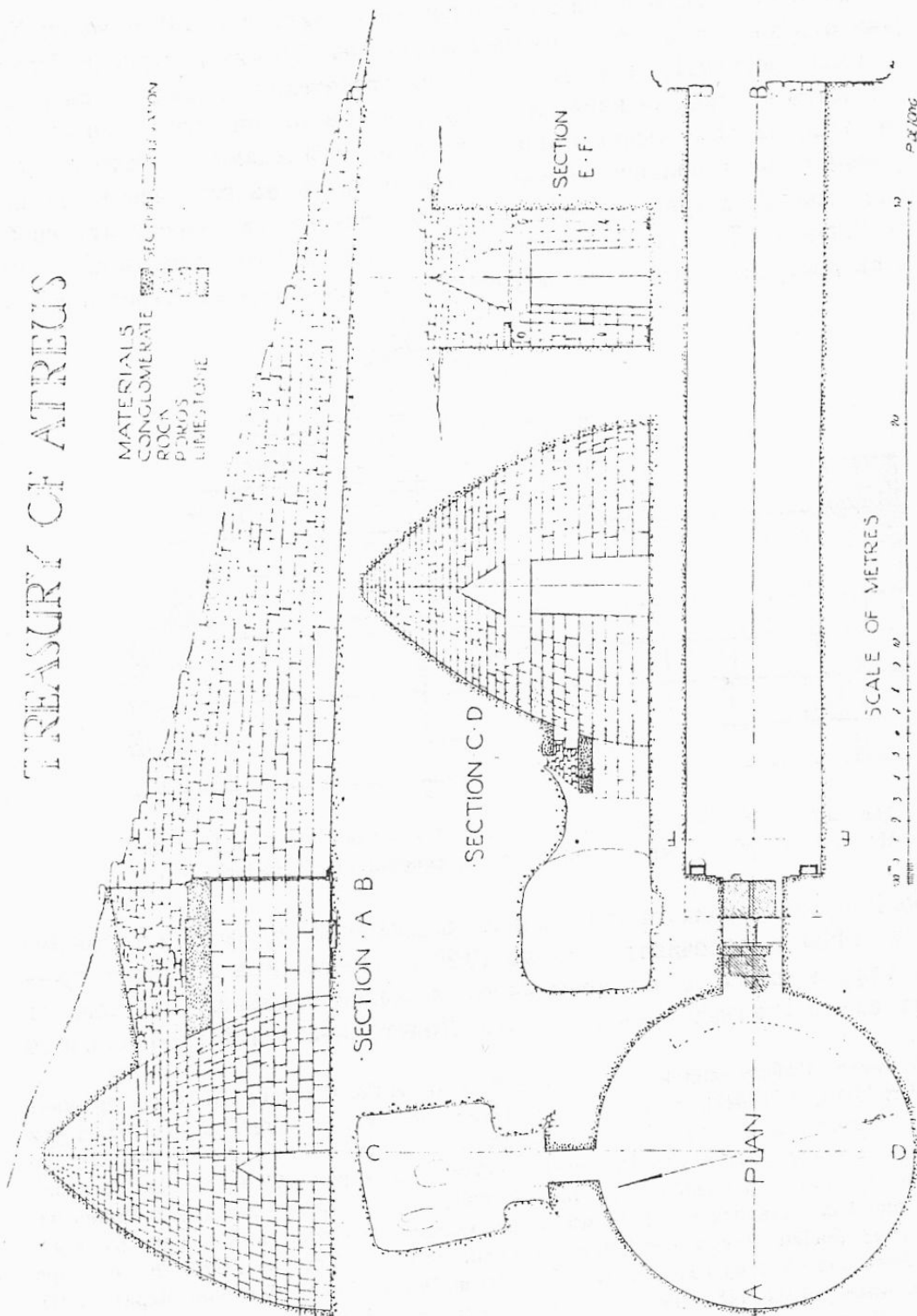

Обр. 107. — Разрѣзъ на гробницата при Лозенградъ (споредъ Hasluck).
Abb. 107. — Schnitt der Grabanlage von Lozengrad (nach Hasluck).

кене (обр. 108) или гробницата въ Орхоменосъ. Диаметрътъ на тѣзи постройки достига до 14·50 м., височината имъ до 13·20 м. По-къснитѣ микенски гробници въ Гърция иматъ обикновено много по-малки размѣри. При това тѣ показватъ единъ упадѣкъ и въ техниката. Додето по-старитѣ гробници, и то

¹⁾ Гл. главно обобщителнитѣ трудове на G. Perrot et Ch. Chipiez (Hist. de l'art dans l'ant. VI, Paris 1894, 357—647), G. Karo (у M. Ebert, Reallex. der Vorgesch. VII, 193—196) и A. Wace (Annual of the Brit. School at Athens XXV, 1921/23, 283—402 и табл. XLIV—LXI), дето е дадена и по-старата литература. Интересни наблюдения върху нѣкои отъ тѣзи гробници прави J. Dugm, Jahresh. des österr. arch. Inst. X, 1907, 41—84. Презъ последнитѣ години подобни гробници бѣха открити на много мѣста въ Гърция, а именно въ Месения (N. Valini, Bull. de la Société Royale des Lettres de Lund, 1926/27, 53 сл. и 1927/28, 201 сл.) при Дендра въ Арголида (A. Persson, The Royal Tombs at Dendra, Lund, 1931), при Маратонъ (G. Karo, Arch. Anzeig. 1934, 148 и 1935, 179 сл., Г. Σωτηριάδης, Πρακτικά τῆς ἐν Ἀθῆναις Ἀρχαιολ. Ἐταιρ. 1935, 105, обр. 6 a), при Мармаране въ Тесалия (W. A. Heurtley and T. C. Skeat, Ann. of the Brit. School XXXI, 1930/31, 1—55), въ Кефаления (Μαρινάτος, Ἀρχαιολ. Ἐφημ. 1933, S. 100) и др.

само тѣзи, които се намиратъ при самия градъ Микене, сж градени отъ правилни дѣлани камъни, всички останали гробници отъ тоя видъ въ Гърция

Обр. 108. — Гробницата на Атрея при Микене (споредъ Wace).
 Abb. 108. — Das Grab des Atreus bei Mykenä (nach Wace).

сж градени много по-небрежно било отъ не съвсемъ добре одѣлани плочести камъни, било отъ обикновени ломени камъни, като междинитѣ на лицевата имъ страна сж били запълвани съ други по-малки камъни, за да се до-

бие една сравнително гладка повърхност. Въ разрѣзъ тѣзи гробници показватъ винаги една конкавна линия приблизително отъ сжщия видъ, както я намираме и при гробницитѣ отъ Малъ-тепе и Куртъ-кале.

Гробницитѣ отъ този видъ сж били градени въ Гърция само презъ микенската епоха, приблизително до края на XIII вѣкъ пр. Хр. Най-късно тѣ сж се задържали въ Тесалия, дето ги срѣщаме още и презъ ранната желязна епоха (1000—800 год. пр. Хр.).¹⁾ Следъ тази дата тѣ изчезватъ съвсемъ. До сега въ Гърция не е открита нито една гробница отъ този видъ, която би могла да се датира следъ VIII вѣкъ пр. Хр.

Ако сравнимъ гробницитѣ отъ Малъ-тепе и Куртъ-кале съ микенскитѣ гробници отъ Гърция, ще трѣбва преди всичко да констатираме, че първитѣ се сходятъ най-много съ нѣкои отъ гробницитѣ при самия градъ Микен, дето единствено на гръцка почва срѣщаме правилния блоковъ градежъ, а именно при гробницитѣ, известни подъ името на Атрея (обр. 108), на Клитемнестра и на гениитѣ.²⁾ И при тритѣ тѣзи гробници, както и при тракийскитѣ гробници, куполното пространство се образува отъ редица солидни каменни кржгове, които нагоре постепенно се стесняватъ, като лицевата страна на блоковетѣ е малко извита, за да може да се получи правилна конкавна плоскостъ. Въ случая ние имаме, следователно, пълно сходство не само въ архитектурната форма, но и въ строителната техника. Сжществено различие намираме само въ размѣритѣ на постройкитѣ. Гробницитѣ отъ Малъ-тепе и Куртъ-кале сж много по-малки и по своитѣ размѣри се сходятъ съ най-малкитѣ куполни гробници въ Гърция, каквито сж напр. тѣзи при Елевзисъ (диам. 3·20 м., вис. 3·85 м.),³⁾ при Торикосъ⁴⁾ и при Мармариане (диам. 2·30 до 5·60 м.).⁵⁾

Куполното помѣщение на гробницата отъ Лозенградъ има сжщата форма. Обаче то се отличава, както видѣхме по-горе (стр. 93), по това, че стениѣ му извѣтре не сж гладки, но иматъ издадени ржбове въ форма на обърнати стжпала, които се явяватъ като резултатъ отъ стесняването на погорнитѣ каменни пластове. За да се добиятъ гладки стени, тѣзи издадени части би трѣбвало да бждатъ отстранени. Въ гробницата отъ Лозенградъ това не само че не е било направено, но, напротивъ, тѣзи ржбове сж били използувани декоративно, като имъ е даденъ особенъ извитъ профилъ. Подобно нѣщо въ гръцкитѣ куполни гробници отъ микенската епоха ние не намираме. Тѣхнитѣ стени извѣтре сж винаги гладки.

Куполнитѣ помѣщения не сж единственитѣ микенски елементи въ тракийскитѣ гробници отъ този видъ. Въ тѣхъ, особно въ гробницата отъ Малъ-тепе, ние намираме и други елементи, които сж характерни за микенскитѣ куполни гробници. Това важи преди всичко за коридора. Всички микенски

¹⁾ Heurtley and Skeat, The Tholos Tombs of Marmarone, Annual of the Brit. School XXXI, 1930/31, 1—55. На стр. 11 сл. авторитѣ изброяватъ всички други гробници отъ този видъ въ Тесалия. Заслужава да се изтъкне, че гробницитѣ отъ Marmarone иматъ вече не правилна кржгла, но елипсовидна форма.

²⁾ Wace, цит. съч. 338—387.

³⁾ Perrot et Chipiez, цит. съч. 417; М. Шибъ, Арх. Египт. 1912, 18 сл.

⁴⁾ Perrot et Chipiez, цит. съч. 117 сл.; Арх. Египт. 1895, 121 сл.

⁵⁾ Heurtley and Skeat, Annual of the Brit. School XXXI, 1930/31, 7 сл.

куполни гробници, които не сж били окрити постройкн, но сж били скритн било въ склоноветъ на нѣкой естественъ хълмъ, било въ издигнати за тая цель изкуствени могили, както това е случаятъ и при тракийскитъ куполни гробници, сж имали единъ повече или по-малко дългъ коридоръ. Цельта на този коридоръ е била да се направи гробницата достъпна и следъ нейното затрупване съ прѣсть, тъй като гробницитъ отъ този видъ сж били винаги фамилни гробници, които сж били използвани за нѣколко погребения и които въ сжщото време сж служили като помѣщения за култа на мъртвитъ. Коридоритъ на микенскитъ гробници, поради голѣмитъ имъ размѣри, сж били обикновено открити отгоре, обаче срѣщатъ се и коридори, които сж били покрити поне отчасти, било съ голѣми хоризонтални плочи, било по другъ начинъ. Такива коридори ние намираме и при гробницитъ отъ Малъ-тепе и Лозенградъ. Обаче и въ този случай за насъ има значение не толкозь коридорътъ самъ по себе си, колкото известни негови технически особености. Особенъ интересъ представя въ това отношение коридорътъ на гробницата отъ Малъ-тепе. Примитивниятъ начинъ, по който той е засводенъ, е типиченъ пакъ за микенската архитектура. Ние го намираме не само въ монументаленъ видъ при засводяването на коридоритъ на двореца въ Тиринсъ, но така сжщо и въ други микенски постройкн. Облекчителнитъ тригълници, които се срѣщатъ тъй често надъ вратитъ на тѣзи постройкн — сжщо и надъ знаменитата лъвова врата въ Микене — въ сжщность не сж нищо друго, освенъ фалшиви сводове съ тригълна форма, които почиватъ на сжщия принципъ.¹⁾ По сжщия начинъ е засводенъ и коридорътъ на микенската гробница при Елевзисъ,²⁾ който може да послужи като най-близка аналогия за коридора на гробницата отъ Малъ-тепе. Най-после тригълни сводове, построени по сжщия начинъ, иматъ и микенскитъ гробници при Спата.³⁾

Стесняването на вратитъ къмъ горната имъ часть, което ние наблюдавахме при всички тракийски куполни гробници, съставлява сжщо така една отъ особеноститъ и на микенскитъ куполни гробници.⁴⁾ Тази особеностъ се е запазила, както изглежда, и въ по-късната надгробна архитектура. Тя е обикновено явление и при всички гробници отъ така наречения македонски типъ, които принадлежатъ на времето отъ IV до II вѣкъ пр. Хр. и които ще разгледаме по-доле.

Особенъ видъ засводяване намираме въ четвъртитото отдѣление на гробницата отъ Куртъ-кале. Въ микенската архитектура подобни сводове не се срѣщатъ. Ние ги намираме обаче, макаръ и рѣдко, въ малоазиатската надгробна архитектура отъ предримската епоха. Такъвъ е напр. случаятъ при една могилна гробница при Белеви въ Лидия, на северо-изтокъ отъ Ефесъ.⁵⁾ Срѣдното четвъртито отдѣление на тази гробница, което има размѣри 2:50

¹⁾ Ср. Perrot et Chipiez, цит. съч. VI, 596.

²⁾ Пакъ тамъ, 417 и обр. 148. По-точенъ е чертежътъ у Σηζς, 'Αρχ. 'Εφημ. 1912, табл. 3.

³⁾ Bull. de corr. hell. I, 1877, 252; Athen. Mitt. II, 1877, 83; Perrot et Chipiez, цит. съч. 413.

⁴⁾ Perrot et Chipiez, цит. съч. VI, 505 сл.

⁵⁾ Perrot et Chipiez, цит. съч. V, 283 и обр. 185.

м. на 2·72 м., е покрито съ една огромна плоча, сложена върху напрѣчни блокове надъ жглитѣ на помѣщението, които иматъ за целъ да намалятъ неговата поврѣхностъ. Конструкцията почива, следователно, на сѣщия принципъ, който е приложенъ и въ гробницата отъ Куртъ-кале въ много по-сложенъ видъ. При друга една могилна гробница, открита напоследъкъ при Караларъ, на западъ отъ Анкара, намираме две съседни четвъртити помѣщения, покрити съ цѣла редица каменни блокове, поставени по сѣщия начинъ напрѣчно на жглитѣ въ нѣколко пласта единъ върху другъ.¹⁾

Очевидно е, че въ всички тѣзи случаи²⁾ ние имаме единъ примитивенъ опитъ да се разреши проблемата за засводяването на едно четвъртито помѣщение посрѣдствомъ единъ солиденъ сводъ, преди още да е била въведена въ употреба полуцилиндрическата сводова конструкция.

По-рано се приемаше, че микенскитѣ куполни гробници сж били издигани само въ склоноветѣ на естествени хълмове, дето тѣ сж могли да бждатъ напълно скрити. Обаче по-новитѣ издирвания установиха съ положителностъ, че микенски гробници сж били строени и на равно мѣсто, следъ което тѣ сж били засипвани съ голѣми изкуствени могили.³⁾ Следователно и въ това отношение тракийскитѣ куполни гробници следватъ една традиция, която води своето начало още отъ микенската епоха.

Особенъ интересъ представя каменната ограда, която намираме въ основата на могилата Малъ-тепе. Такива огради, които иматъ за целъ да закрепятъ по-добре прѣстѣта на могилата и които ние намираме и при други тракийски могили,⁴⁾ се срѣщатъ и при нѣкои отъ микенскитѣ куполни гробници.⁵⁾ Обаче въ този случай не би могло да става дума за нѣкаква прѣка връзка между еднитѣ и другитѣ могили. Оградитѣ отъ този видъ сж едно обикновено техническо срѣдство, което може да се появи самостоятелно въ различни страни при едни и сѣщи строителни нужди. И действително тѣзи каменни огради сж не по-малко типични отъ една страна за надгробнитѣ могили въ Етрурия,⁶⁾ отъ друга страна за надгробнитѣ могили въ Кария.⁷⁾ Ако ние бихме искали да допустнемъ, че тѣ сж се появили първоначално на едно опредѣлено мѣсто, отъ дето после сж се разпространили и въ други страни, то въ такъвъ случай би трѣбвало да приемемъ, като имаме предъ видъ тѣхното разпространение, че тѣхното първоначално отечество се е намирало въ Кария. Действително, запазенитѣ до днесъ могили въ тази страна не могатъ да се датиратъ съ положителностъ. По-старитѣ

¹⁾ Remzi Oguz Arik, Rev. archéol. 1935, II, 137 сл. и обр. 4, 8 и 9.

²⁾ За други по-късни конструкции отъ този видъ гл. J. Strzykowski, Die Baukunst der Armenier und Europa, Wien 1918, II, 623 сл.

³⁾ N. Valmin, Tholos Tombs and Tumuli, Corolla archaeol. principi hered. regni Sueciae Gustavo Adolpho dedicata, Lund 1932, 216—219. Ср. сжшо и Perrot et Chipiez, цит. съч. VI, 594 сл. и 600.

⁴⁾ X. и K. Шкорпилъ, Могили, Пловдивъ 1898, 6.

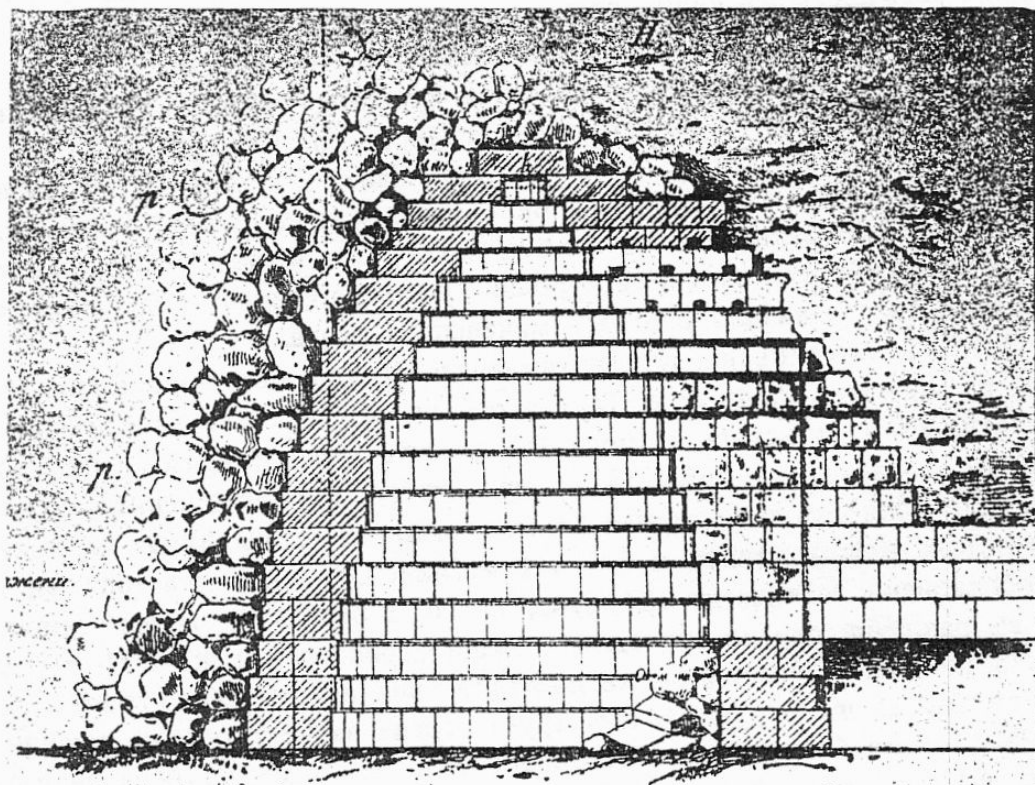
⁵⁾ Perrot et Chipiez, цит. съч. VI, 595.

⁶⁾ A. Akerström, Studien über die etruskischen Gräber, Lund 1934, 26, 152 и 149.

⁷⁾ Perrot et Chipiez, цит. съч. V, 318 сл.; W. Paton and J. Myres, Journ. of Arch. Stud. XVI, 1896, 245 сл.

отъ тѣхъ изглежда да произхождатъ не по-рано отъ VI вѣкъ пр. Хр. Обаче въ този случай ние бихме могли да имаме работа съ една мѣстна традиция чието начало може да се дири въ една много по-стара епоха.¹⁾

Вънъ отъ Гърция и отъ Тракия кошеровиднитѣ куполни гробници се срѣщатъ само като рѣдки изключения. На първо мѣсто ние трѣбва да вземемъ тукъ предъ видъ куполнитѣ гробници отъ околността на Керчъ (Пантикапей), които датиратъ отъ V или IV вѣкъ пр. Хр. и които често пжти се сравняватъ съ микенскитѣ куполни гробници.²⁾ Въ сжщностъ само една отъ керченскитѣ

Обр. 109. — Гробницата въ Златния курганъ при Керчъ (споредъ Reinach).
Abb. 109. — Das Grab im Goldenen Hügel bei Kertsch (nach Reinach).

гробници има кръгла кошеровидна форма, а именно гробницата открита въ Златния курганъ.³⁾ Тази гробница, която има диаметъръ 6·40 м., е градена отъ

¹⁾ Akerström (цит. съч. 156 сл.) не изключва възможността, каменнитѣ огради на могилитѣ да сж минали въ Етрурния отъ Карна, обаче той е повече наклоненъ да приеме, че тѣзи каменни огради се дължатъ на самостоятелно развитие въ дветѣ страни. За жалость Akerström не е взелъ подъ внимание нито каменнитѣ огради на микенскитѣ куполни гробници, нито пъкъ тѣзи на тракийскитѣ могили.

²⁾ S. Reinach, *Antiquités du Bosphore Cimmérien*, Paris 1892, 17 и 30—33, табл. A, A-a и A-b; J. Durrm., *Die Kuppelgräber von Pantikapaion*, *Jahresh. des österr. arch. Inst.* X, 1907, 230—242. Ср. и И. Толстой и Н. Кондаковъ, *Русскія древности въ памятникахъ искусства I*, Спб. 1889, 26. Последнитѣ двама автори споменаватъ още една могилна гробница при Бугланакъ, която се сходяла напълно съ гробницата отъ Царския курганъ.

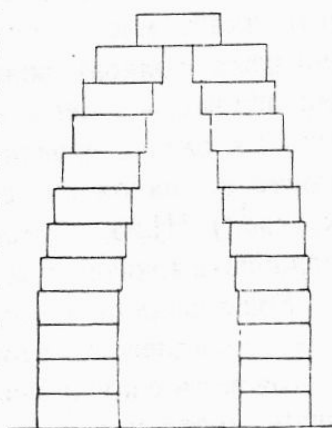
³⁾ Reinach, цит. съч. 17 и 31; планъ и разрѣзи на гробницата на табл. A-a, обр. G, H и I; разрѣзъ на коридора на сжщата табл. обр. E. — Durrm. цит. съч. 237 сл. и обр. 71.

правилни каменни блокове по сжщия начинъ, както микенскитѣ и тракийскитѣ куполни гробници, съ тази само разлика, че лицевата страна на блоковетѣ не е подравнена съ конкавната плоскостъ на купола, но е оставена да стърчи въ видъ на концентрични обърнати стѣпала (обр.109). Следователно ние намираме тукъ сжщото отклонение, което констатирахме вече и при гробницата отъ Лозенградъ. Обаче, додето при тази последната гробница издаденитѣ части сж получили специаленъ профилъ, за да бждатъ използувани декоративно (гл. обр. 107), въ гробницата отъ Златния курганъ тѣ сж оставени въ първоначалния имъ видъ като обърнати стѣпала.

Коридорътъ на гробницата отъ Златния курганъ е засводенъ по сжщия начинъ, чрезъ надвесване на по-горнитѣ каменни блокове надъ по-долнитѣ, безъ да се изравнятъ издаденитѣ навънъ части, тъй че и тукъ пакъ се образуватъ обърнати стѣпала (обр.110). Надвесването на блоковетѣ започва почти отъ основата, както това е случаятъ и при куполното помѣщение. По такъвъ начинъ коридорътъ въ напрѣченъ разрѣзъ ни дава единъ тригълникъ не съ прави, но съ конкавни страни. По това именно този коридоръ се отличава отъ коридора на гробницата въ Малъ-тепе, който въ долната си частъ има отвесни стени и при който надвесенитѣ блокове сж осѣчени косо, за да се получи правилна тригълна форма (гл. обр. 12 и 14).

Останалитѣ керченски гробници иматъ вече не кръгълъ, но четвъртитъ планъ, тъй че тѣ се отличаватъ значително отъ архитектурния типъ, застѣпенъ съ микенскитѣ и тракийскитѣ куполни гробници. Сжщо и куполитѣ на керченскитѣ гробници показватъ значителни отклонения. Гробницата въ Царския курганъ има високъ конусовиденъ куполъ, добитъ чрезъ надвесване на каменнитѣ блокове въ видъ на обърнати стѣпала; куполътъ се издига върху особенъ видъ пандантиви, пакъ въ форма на обърнати стѣпала, поставени въ жглитѣ на четвъртитото помѣщение.¹⁾ Гробницитѣ въ Кулъ-Оба²⁾ и въ Мелекъ-Чесменския курганъ³⁾ сж четвъртити помѣщения, засводени съ особенъ видъ монастирски сводъ, който се получава пакъ чрезъ надвесване на каменнитѣ блокове въ видъ на обърнати стѣпала и който изхожда непосредствено отъ четиритѣ стени на помѣщението. Коридоритѣ на гробницитѣ въ Царския курганъ и въ Мелекъ-Чесменския курганъ сж засводени по сжщия начинъ както коридорътъ на гробницата отъ Златния курганъ.

Както се вижда отъ тази кратка анализа на керченскитѣ гробници, само гробницата отъ Златния курганъ показва по-голъмо сходство съ микенскитѣ

Обр. 110. — Разрѣзъ презъ коридора на гробницата въ Златния курганъ.

Abb. 110. — Schnitt durch den Korridor des Grabes im Goldenen Hügel.

¹⁾ Reipach, цит. съч. 32 сл. и табл. A-v, обр. C, D, E, F; Dugm, цит. съч. 238 сл. и обр. 72—76.

²⁾ Reipach, цит. съч. 30 и табл. A.

³⁾ Dugm, цит. съч. 241 и обр. 77. Dugm дава името на кургана погрѣшно като Мелекъ-Чесменски курганъ.

куполни гробници. Останалитѣ гробници показватъ съвсемъ други конструктивни форми. Единственото нѣщо, което се явява общо и на дветѣ групи постройкы, е засводяванетоъ въ различни форми чрезъ надвесване на каменнитѣ блокове. Обаче тукъ ние имаме работа съ едно чисто техническо сръдство, което е могло да се появи самостоятелно на различни мѣста. При такива условия мжчно би могло да се поддържа, че съществува нѣкаква прѣка връзка между керченскитѣ гробници и микенската архитектура.

Сжщо така невѣроятнo би било предположението, че тракийскитѣ куполни гробници сж били създадени подѣ влиянието на керченскитѣ постройкы. Това предположение се изключва вече отъ обстоятелството, че тракийскитѣ куполни гробници се сходятъ много повече съ съответнитѣ микенски постройкы, отколкото съ керченскитѣ гробници. Напротивъ, ние бихме могли съ много по-голѣмо право да приемемъ, че керченскитѣ гробници сж били създадени подѣ влияние на тракийскитѣ постройкы. Ако приемемъ, че ние имаме тукъ работа действително съ микенски елементи, то очевидно е, че влиянията сж могли да отиватъ само отъ югъ къмъ северъ, но не и въ обратна посока. На всѣки случай тракийскитѣ и керченскитѣ куполни гробници, въпрѣки изтъкнатитѣ по-горе различия, образуватъ една група постройкы, които иматъ много общи черти и които ние трѣбва да разглеждаме като едно цѣло, толкозъ повече, че тѣ и по време принадлежатъ на сжщата епоха. Тази общность е лесно обяснима, като се иматъ предъ видъ тѣснитѣ връзки, които сж съществували презъ античната епоха между Тракия и южна Русия и които сж наложили своя отпечатъкъ и въ произведенията на тогавашното изкуство.¹⁾ Нѣма, следователно, нищо чудно въ това, че и въ областта на надгробната архитектура тѣзи две страни ни даватъ съвсемъ аналогични явления.

Кошеровидни куполни гробници се срѣщатъ и въ Етрурия, макаръ тѣ да не принадлежатъ къмъ типичнитѣ за тази страна надгробни постройкы. Отъ тоя видъ е преди всичко куполната гробница отъ некропола Poggio delle Granate, която има диаметъръ само 2·38 м. и която датира отъ VII вѣкъ пр. Хр.²⁾ Тя е градена отъ плочести варовникови камъни по сжщия начинъ, както микенскитѣ куполни гробници, и има подобна, но по-разлата форма. Гробницата е имала и кжсъ коридоръ, покритъ съ плочи.

Гробницата отъ Casal Marittimo, която има диаметъръ 3·30 м. и датира отъ VI вѣкъ пр. Хр.,³⁾ се отличава по това, че нейнитѣ стени въ долнитѣ си части

¹⁾ Азъ имамъ тукъ предъ видъ главно художественитѣ произведения отъ тѣй наречени „скитски“ стилъ, които се срѣщатъ както въ България, така и въ южна Русия. Гл. Б. Ф и л о в ъ, Паметници на тракийското изкуство, ИАД VI, 1918, особно стр. 48—52 (Athen. Mitteil. XXXII, 1917, 67—70) и въ „Надгробнитѣ могили при Дуванлий“ стр. 231 сл. Твърде важенъ е въ тѣва отношение и „скитскитѣ“ бронзовъ релефъ, откритъ напоследъкъ при Гърчиново, който сега се пази въ Шуменския музей. Гл. В. Ф и л о в ъ, Ein „skythisches“ Bronzerelief aus Bulgarien, Eurasia sept. ant. IX, 1934, 197—205; N. F e t t i c h, Der skythische Fund von Gartschinovo, Budapest 1934 (Archaeol. Hung. XV).

²⁾ Notizie degli scavi 1923, 138; Akerström, цит. съч. 141 и 144, обр. 34. 1.

³⁾ E. Petersen, Röm. Mitt. XIII, 1898, 409 сл.; A. Minto, Studi Etr. IV, 1930, 58—63, Akerström, цит. съч. 163. Ср. Fr. von Duhn, Italische Gräberkunde I, Heidelberg 1924, 295; който датира гробницата въ VII вѣкъ пр. Хр. Подобна изглежда да е и гробницата, открита при Montecatini; гл. Arch. Anzeig. 1932, 464.

сж вертикални; куполната извивка започва едва въ горната частъ на постройката. Коридорътъ е засводенъ чрезъ надвесване на каменнитъ плочи. Друга една гробница отъ сжщия видъ, която датира пакъ отъ VI вѣкъ, бѣ открита на последъкъ при Casaglia.¹⁾ При гробницата отъ Quinto Fiorentino,²⁾ която има значително по-голѣми размѣри (диам. 10 м.) и принадлежи на сжщата епоха, куполната извивка започва още отъ основата, обаче формата на купола е повече полусферическа, отколкото кошеровидна.

Всички изброени тукъ куполни гробници отъ Етрурия сж съ около две столѣтия по-стари, отколкото тракийскитъ куполни гробници. Въпрѣки това тѣ показватъ по-голѣми отклонения отъ микенскитъ куполни гробници както въ техниката на строежа, така и въ подробноститъ на архитектурнитъ форми. Дали и въ този случай сжществува нѣкаква връзка съ микенската архитектура, мъчно би могло да се каже съ положителностъ. На всѣки случай куполнитъ гробници се явяватъ въ Етрурия като изключение.³⁾

Като вземемъ предъ видъ всички изброени по-горе куполни гробници вънъ отъ Гърция,⁴⁾ явно става, че отъ тѣхъ само тракийската група показва такова голѣмо сходство съ микенскитъ куполни гробници, което не може да се обясни съ случайно съвпадение. Безспорно е, че тукъ сжществува нѣкаква прѣка зависимостъ, за която трѣбва да се потърси надлежното обяснение.

Формата на тракийскитъ куполни гробници не може да е била заета направо отъ Гърция презъ времето, когато тѣзи гробници сж били градени, т. е. презъ V или IV вѣкъ пр. Хр., тъй като по това време постройки отъ тоя видъ въ Гърция вече не сж били издигани. Очевидно е, че ние имаме тукъ работа съ твърде старинни форми, които въ Тракия сж се запазили до късно време, когато въ Гърция тѣ вече отдавна сж били изчезнали. Нѣщо подобно намираме и въ находкитъ отъ Требенище на Охридското езеро,⁵⁾ които сжщо така съдържатъ редица „микенски“ елементи. Тракийскитъ куполни гробници и находкитъ отъ Требенище сж аналогични явления, които взаимно се допълватъ и които трѣбва да се обяснятъ по единъ и сжщи начинъ. Тѣ свидетелствуватъ за микенски влияния въ Тракия и Македония, които трѣбва да водятъ своето начало още отъ времето на разцвѣта на критско-микенската култура и които трѣбва да сж били твърде дълбоки, за да могатъ

¹⁾ P. Mingazzini, La tomba a tholos di Casaglia, Studi Etr. VIII, 1934, 59—75 и табл. 25 и 26.

²⁾ E. Petersen, Röm. Mitt. XIX, 1904, 244 сл.; Akerström, цит. съч. 161, обр. 42, 4 и 5.

³⁾ Гл. Akerström, цит. съч. 188.

⁴⁾ Ние оставаме тукъ на страна единъ особенъ видъ кръгли гробници, открити до сега само въ Карна, за които не може да се каже съ положителностъ, дали сж имали куполъ, тъй като горната имъ частъ е разрушена. Гл. W. Paton and J. Myres, Journ. of hell. Stud. VI, 1896, 248—254. На всѣки случай тѣзи гробници сж отъ съвършено другъ типъ.

⁵⁾ B. Filov, Die archaische Nekropole von Trebenishte am Ochridasee, Berlin 1927. Върху гробовѣтъ, открити по-късно при Требенище, гл. N. Vulić, Arch. Anzeig. 1930, 276—299; Jahresh. des österr. arch. Inst. XXVII, 1931, 1—42; Гласник Скоп. Науч. Друштва XI, 1931, 1—11; Споменик Српске Акад. LXXV, 1933, 1—92; LXXVI, 1933, 1—31; LXXVII, 1934, 87—104; Arch. Anzeig. 1933, 459—480; Jahresh. des österr. arch. Inst. XXVIII, 1933, 164—186; Rev. archéol. 1934, 1, 26—38; Rev. int. des études balk. I, 1934, 156—164.

да се запазятъ толкозъ дълго време. Действително, ние още не можемъ да кажемъ съ положителностъ, до къде е стигнала критско-микенската култура на северъ. Обаче редица паметници отъ бронзовата епоха, които бѣха открити презъ последнитѣ години у насъ, доказватъ, че влиянието, което критско-микенската култура е упражнила на времето си върху тракийскитѣ земи отъ дветѣ страни на Балкана, е било много по-силно, отколкото обикновено се предполага, и че критско-микенската култура се е утвърдила може би за по-продължително време въ тѣзи земи.¹⁾ Само по такъвъ начинъ би могло да се обясни обстоятелството, че микенски елементи сж се запазили до толкова късно време въ тѣхъ.

На пръвъ погледъ би могло да се покаже странно, че тѣзи микенски елементи сж се запазили въ Тракия и Македония много по-продължително време, отколкото въ Гърция. Обаче въ този случай не трѣбва да се изпуска изъ предъ видъ обстоятелството, че въ тѣзи земи въ следмикенската епоха не е имало такава коренна промѣна въ състава на населението, каквато намираме въ Гърция. Независимо отъ това, земи съ по-примитивна култура, каквито сж били Тракия и Македония, сж много по-консервативни и въ областта на художественото творчество, тъй че тъкмо въ тѣхъ стариннитѣ художествени и строителни форми се съхраняватъ по-дълго време.

Възъ основа на всичко това ние можемъ да приемемъ, че куполнитѣ гробници отъ Малъ-тепе и Куртъ-кале произхождатъ действително отъ микенскитѣ куполни гробници и че тѣ сж едни отъ най-къснитѣ тѣхни представители въ една страна, която още на времето се е намирала подъ силното влияние на критско-микенската култура. Архитектурната форма на тѣзи гробници не е била възприета въ Тракия едва презъ IV вѣкъ пр. Хр., когато подобни гробници никжде вече не сж се строили. Това трѣбва да е станало още презъ втората половина на II хилядолѣтие пр. Хр., презъ време на разцвѣта на микенската архитектура, когато между Тракия и микенска Гърция сж съществували близки културни връзки. Куполнитѣ гробници още тогава трѣбва да сж добили едно по-широко разпространение въ Тракия и тѣхнитѣ форми сж минали въ строителнитѣ традиции на страната. Обстоятелството, че такива гробници сж продължавали да се строятъ въ Тракия още и презъ IV вѣкъ пр. Хр., доказва само по себе си, че тѣ сж били строени въ тази страна и по-рано, макаръ за сега по-стари постройки отъ тоя видъ да не сж открити. Отъ Тракия куполнитѣ гробници сж минали и въ южна Русия, дето тѣ сж добили може би отпосле едно по-самостоятелно развитие.

Ако гробницитѣ отъ Малъ-тепе и Куртъ-кале по своитѣ архитектурни форми се схождатъ съ микенскитѣ куполни гробници, отъ друга страна, по други свои особености, тѣ принадлежатъ къмъ групата на гробницитѣ отъ така наречения македонски типъ.

Гробницитѣ отъ тоя видъ сж пакъ могилни гробници²⁾ съ солидни по-

¹⁾ Гл. В. Filov, Thrakisch-mikenische Beziehungen, Rev. int. des ét. balk. III, 1937, 1—7.

²⁾ Могилитѣ липсватъ при гробницитѣ отъ Палатица и Пела. Perdrizet обаче съ право предполага, че тѣ първоначално сж имали могили, прѣстѣта на които е била отнесена (Bull. de corr. hell. XXII, 1898, 337).

стройки, градени отъ правилни каменни блокове. Постройките се състоятъ обикновено отъ едно четвъртито помѣщение и едно преддверие. И дветѣ тѣзи помѣщения сж винаги засводени съ цилиндрически сводове. По-дълги коридори предъ тѣхъ се явяватъ само като изключение. Фасадитѣ понѣкога сж богато украсени, а стенитѣ често пѣти сж изписани. Гробницитѣ съдържатъ винаги погребални легла, на които сж били слагани мъртвитѣ. Макаръ тѣзи легла да не се срѣщатъ само при гробницитѣ отъ македонския типъ,¹⁾ тѣ съставляватъ на всѣки случай, наредъ съ цилиндрическитѣ сводове, една отъ най-типичнитѣ тѣхни особености. Гробницитѣ отъ този видъ датиратъ главно отъ елинистическата епоха и сж разпространени предимно въ тракийско-македонската област. До сега такива гробници сж открити въ тази област на следнитѣ мѣста:

1. Палатица въ южна Македония. L. Heuzey et H. Daumet, *Mission archéol. de Macédoine*, Paris 1876, 226—233 и табл. 15, 16 и 21; K. G. Vollmüller, *Griech. Kammergräber mit Totenbetten*. Dissert. Bonn 1901, 36 сл.

2. Курино при Пидна. Heuzey et Daumet, 246—250 и табл. 17—21; Vollmüller, 37 сл.

3. Пела. M. Delacoulonche, *Le berceau de la puissance macéd.*, Paris 1858, 76 сл.; Heuzey et Daumet, 251 сл.; Vollmüller, 37.

4. Негушь (Niausta), 72 клм. западно отъ Солунъ. K. F. Kinch, *Le tombeau de Niausta*. København 1920, съ 5 таблици (*Kgl. Danske Vidensk. Selsk. Skrifter*, 7. Raekke, hist. og filos. Afd. IV, 3).

5. Дионъ. *Arch. Anzeig.* 1931, 271.

6. Лангаза, 9 клм. на северъ отъ Солунъ. Th. Macridy, *Un tumulus macédonien à Langaza*, *Jahrb. des deutschen arch. Inst.* XXVI, 1911, 193—215 съ 5 табл. Cp. G. Mendel, *Musées impériaux ottomans, Catalogue des sculptures* I, 348 № 138.

7. Амфиполисъ, на 6 клм. северо-източно отъ града, при Семолтесъ-дере. P. Perdrizet, *Un tombeau du type „macédonien“ au N.-O. du Pangée*, *Bull. de corresp. hell.* XXII, 1898, 335—353.

8. Олинтъ. D. M. Robinson, *Amer. Journ. of Arch.* XXXIX, 1935, 229.

9. Лозенградъ. Три могилни гробници, за които липсватъ по-подробни сведения. Касае се на всѣки случай за гробници, засводени съ цилиндрически сводъ. F. W. Hasluck, *Annual of the Brit. School at Athens* XVII, 1910/11, 76.

10. Старо-ново-село. Год. на Нар. Библ. въ Пловдивъ 1925, 171—179. Гробницата е била разрушена отчасти още въ старо време и въ нея не сж намѣрени следи отъ погребално легло. Обаче тя датира отъ IV в. пр. Хр. и принадлежи къмъ сжщия типъ.

11. Варна. X. и К. Шкорпилъ, *Могили*, Пловдивъ 1898, 50 и обр. 11.

Колко дълго се и държалъ този типъ гробници тъкмо въ нашитѣ земи,

¹⁾ Гл. K. G. Vollmüller, *Griech. Kammergräber mit Totenbetten*, Dissert. Bonn 1901, като дава списъкъ на всички известни до тази година гробници съ легла. Освенъ въ Гърция, Тракия и Македония, тѣ се срѣщатъ още въ Мала-Азия, по островитѣ на Егейското море, Сирия, Кирене и южна Италия.

се вижда отъ обстоятелството, че той се срѣща и презъ императорската епоха, като дѣланиятъ камъкъ е замѣстенъ съ тухли. Отъ този видъ са гробниците отъ Балчикъ¹⁾ и при Плѣвенъ.²⁾ Въ Гърция, напротивъ, гробниците отъ този видъ не сж могли да добиятъ по-широко разпространение и се срѣщатъ само като изключение. Дветъ гробници при Еретрия на островъ Евбея сж били съградени сигурно подъ македонско влияние и сж принадлежали вѣроятно на македонски семейства.³⁾ Вънъ отъ това на гръцка почва ние намираме една такава гробница само въ Калидонъ.⁴⁾ Въ Александрия гробниците съ легла се появяватъ едва следъ времето на Александра Велики. Явно е, следователно, че и тукъ тѣ сж били въведени подъ македонско влияние.⁵⁾

Като се има предъ видъ мѣстниятъ характеръ на гробниците отъ македонския типъ, съвсемъ естествено е да намѣримъ много отъ тѣхнитѣ особености и въ гробниците отъ Малъ-тепе и Куртъ-кале. Това важи преди всичко по отношение на най-важната особеностъ на гробниците отъ македонския типъ, а именно по отношение на погребалнитѣ легла. Ние видѣхме, че такава легло сжществува въ гробницата отъ Малъ-тепе (стр. 24) и че тъкмото е било предназначено за първоначалното погребение. Такова легло е имала и куполната гробница при Лозенградъ (стр. 92). Вѣроятно е, следователно, че и гробницата отъ Куртъ-кале е имала първоначално подобно легло.

Бронзовата врата на гробницата отъ Малъ-тепе, по своята форма и по своитѣ украшения, се схожда напълно съ мряморнитѣ врати на гробниците отъ македонския типъ (Палатица, Пидна, Лангаза, Амфилолисъ). Фасадитѣ на гробниците отъ Куртъ-кале и Лозенградъ, съ тѣхнитѣ профилувани архитрави, сжщо така намиратъ своитѣ аналогии между гробниците отъ македонския типъ. Заслужава най-после внимание и съвпадението на плановѣтѣ, което можемъ да констатираме при гробниците отъ Малъ-тепе и Пидна. Гробницата при Пидна, по изключение, има коридоръ, който е дълъгъ 11 м. и широкъ 1.98 м. Той води въ две по-малки четвъртити отдѣления, които служатъ като преддверия на сжщинската гробница въ дъното. Това е точно сжщото разпредѣление, което имаме и при гробницата отъ Малъ-тепе, съ тази само разлика, че сжщинската гробница има не четвъртита, а кръгла форма.

Въ връзка съ всички тѣзи паметници, значение добива за насъ и полу-разрушената каменна гробница, която бѣ открита въ една отъ могилитѣ на северъ отъ Мезекъ (гл. стр. 85 сл.). Тази гробница, по своя солиденъ градежъ и квадрова техника, напомня пакъ твърде много гробниците отъ македон-

¹⁾ K. Škorpil, Grabfund in Balčik, Jahresh. des österr. arch. Inst. XV, 1912, Beibl. 101—105; ср. ИАИ VI, 1931, 58—60; Изв. на Варн. Арх. Д-во V, 1912, 47—64.

²⁾ Ф и л о в ъ, ИАД I, 1910, 159—161.

³⁾ Vollmöller, Athen. Mitt. XXVI, 1901, 333—376; гл. особно стр. 365.

⁴⁾ E. Dyggeve, Fr. Poulsen und K. Rhomaios, Das Heroon von Kalydon, København 1934, 34—36 и 117.

⁵⁾ O. Rubensohn, Bull. de la Soc. arch. d'Alexandrie № 12, 1910, 84 сл.; H. Thiersch, Jahrb. des deutschen arch. Inst. XXV, 1910, 63; R. Pagenstecher, Nekropolis, Leipzig 1919, 98.

ския типъ. При нейнитѣ значителни размѣри тя е могла да бѣде покрита само съ цилиндрически сводъ. Следователно ние можемъ да приемемъ съ голѣма вѣроятностъ, че и въ този случай ние имаме работа съ една гробница отъ македонския типъ.

Както се вижда отъ всичко, което изложихме по-горе, гробницитѣ отъ Малъ-тепе и Куртъ-кале съединяватъ въ себе си старинни форми, наследени отъ микенската архитектура, съ особенитѣ на мѣстнитѣ гробници отъ македонския типъ. По тази причина тѣ иматъ особно значение за насъ, тъй като тѣ стоятъ въ началото на онова развитие, което намираме по-късно въ надгробната архитектура на тракийско-македонската областъ. Въ времето, когато тѣ сж били строени, т. е. въ първата половина на четвъртия вѣкъ или наскоро следъ това, цилиндрическиятъ сводъ още не е ималъ по-широко приложение въ античната архитектура. По тази причина и мѣстнитѣ майстори сж си служили съ други по-примитивни сръдства за засводяване. Съ въвеждането на цилиндрическия сводъ тѣзи сръдства се изоставятъ и по този начинъ се идва до онѣзи архитектурни форми, които намираме въ гробницитѣ отъ македонския типъ. Тѣхнитѣ основни черти сж дадени обаче още въ тракийскитѣ куполни гробници, които сж по-стари отъ тѣхъ и които по тази причина могатъ да се означатъ като тѣхни предшественици.

При пълната липса на каквито и да било архитектурни паметници въ Тракия отъ времето преди елинистическата епоха, гробницитѣ отъ Мезекъ добиватъ за насъ извънредно голѣмо значение. За пръвъ пжтъ тѣ ни даватъ възможностъ да си съставимъ по-ясно понятие за тогавашния начинъ на строежъ въ Тракия и да проследимъ поне за известно време развитието на една важна група отъ паметници на надгробната архитектура, а именно на гробницитѣ отъ македонския типъ.